

Jakin^{•eus}**204**
herria kultura hizkuntza iraila-urria
2014

JAKINeko idazlanez inon baliatzerakoan
aipa bedi, mesedez, iturria

aldizkari irekia da eta ez dator nahitaez
idazleen iritziekin bat

LEHENDAKARIA

Joan Mari Torrealdai

OHOREZKO KIDEAK

Paulo Agirrebaltzategi, Joxe Azurmendi, Joseba Intxausti

ZUZENDARIA

Lorea Agirre

ERREDAKZIO BURUA

Xabier Eizagirre

KONTSEILU EDITORIALA

Lorea Agirre, Haizea Barcenilla, Harkaitz Cano, Xabier Eizagirre,
Idurre Eskisabel, Patxi Juaristi, Joanmari Larrarte, Maialen Lujanbio,
Imanol Murua, Andoni Olariaga, Olatz Osa, Gexan Sors,
Joan Mari Torrealdai, Eguzki Urteaga

IDAZKARITZA ETA ADMINISTRAZIOA

Tolosa Hiribidea, 103-1.C / 20018 Donostia

Tel. 943 21 80 92

jakin@jakin.eus

www.jakin.eus

*Aldizkari honek Gipuzkoako Foru Aldundiko Euskararen
Normalkuntzako Zuzendaritza Nagusiaren laguntza jaso du*

Hizkuntza Politikarako Sailburuordetzak diruz lagundutako aldizkaria

SUMMARY

5

ZUZENDARIAREN HITZAK

7

GAI NAGUSIA Txillardegi eta euskara batua

- 1 1** Batasunaren bidea urratzen.
Txillardegiren eragintza praktikoa
Joan Mari Torrealdai

Baionako erabakiak proposatu zirela 50 urte bete direnean, Txillardegik euskararen batasunaren prozesuaren aldi erabakitzaile horretan egindako lana eta izandako protagonismoa aztertzen dira. Izan ere, Txillardegi eta euskara batua banaezinak dira. 1950 eta 1960ko hamarkadetako kultur giroa eta hizkuntz polemika analizatu, eta euskara kultur hizkuntza bihurtzeko eta euskarari erabilera soziala bermatzeko abiatu zen bidearen giltzarriak azaltzen dira.

LIBURUAK

- 97** Hil akabatuz
Matxineriaren aurka Francoren diktaduraren hondarraldiko politikagintza
Daniel Escribano

Pau Casanellas historialariaren *Morir matando. El franquismo en crisis ante la violencia política, 1968-1977* (Los Libros de la Catarata, 2014) liburua aztertzen da. Francoren diktadurak azken urteetan talde matxinoen aurka burutu zuen politika da Casanellasen ikergaia, politika horretan frankismoaren eta monarkiaren lehen gobernuen artean jarraitze-lerro handiak egon zirela nabarmenduz.

119 Gerra zibileko errepresioaren kapituluetakoko bat
Martin Orbe

Anxo Ferreireoren *Consejos de guerra contra el clero vasco (1936-1944)*. *La Iglesia Vasca vencida* (Intxorta 1937 Kultur Elkartea, 2013) liburutik abiatuta, gerra zibilean eta ondoko urteetan Euskal Elizak izandako jokabidearen eta bertako hainbat kidek jasandako jazarpenaren 'errelato' osoa eta ez alderdikoia aldarrikatzen da. Kontakizun hori ezinbestekoa da, egilearen iritziz, euskal gatazka politikoari konponbide demokratiko eta justua emateko.

EGUNEN GURPILEAN

127 Kultura
Nagore Amondarain

133 Ekonomia
Joseba Barandiaran

138 Soziolinguistika
Dabid Anaut

144 Telepolis
Gorka Julio

TXILLARDEGI AND THE UNIFICATION OF THE BASQUE LANGUAGE

The unification process. The practical approach of Txillardegui

Now that 50 years have passed since the Baiona decisions were proposed, Joan Mari Torrealdai –sociologist, writer, member of the Basque Language Academy-Euskaltzaindia and President of the Jakin Foundation– has decided to analyse the work carried out by Txillardegui and the leading role he played during that decisive phase of the unification process of the Basque language. Indeed, Txillardegui and the unified Basque language are inseparable. The cultural milieu and linguistic controversy of the 50s and 60s are analysed by explaining the keys to the conversion process of the Basque language into a language of culture and with social outreach. [Joan Mari Torrealdai](#)

BOOKS

To die killing. The counter-insurgency policy during the last years of the Franco dictatorship

The sociologist and translator Daniel Escribano reviews the book by the historian Pau Casanellas *Morir matando. El franquismo en crisis ante la violencia política. 1968-1977 (To die killing. The Franco era in crisis in view of political violence)* (Los Libros de la Catarata, 2014). Casanellas focuses on the policy pursued by the Franco dictatorship during its last critical years against insurgent groups, highlighting the continuity of that policy between the Franco era and the first governments during the Monarchy. [Daniel Escribano](#)

A chapter of repression during the civil war

Taking the book by Anxo Ferreiro *Consejos de guerra contra el clero vasco (1936-1944)*. *La Iglesia Vasca vencida (Court-martials against the Basque clergy (1936-1944). The defeated Basque Church)* (Intxorta 1937 Kultur Elkartea, 2013), Martin Orbe –member of Euskal Herriko Apaizen Koordinakundea (Priests' Coordinator of the Basque Country)– demands a complete, non-partisan report on the course of action taken by the Basque Church and the persecution endured by many of its members during the civil war and post-war years. Such a report, in the author's view, is essential to help democratically and fairly solve the Basque conflict. **Martin Orbe**

NEWS TODAY

This gathers together cultural information focusing on the present from various areas and perspectives. This year we shall be closely following culture, economic, sociolinguistic and communication matters. This section draws on various specialists: Nagore Amondarain, Joseba Barandiaran, Dabid Anaut and Gorka Julio. **Various authors**

Txillardegi eta euskara batua gaia du nagusi honako zenbaki honek. Bestela ere esan daiteke, Txillardegi eta Joan Mari Torrealdai. 1964ko Baionako Biltzarraren argitara, Torrealdaik orduko kultur giroaren eta pentsamenduaren azterketa egiten digu, eta azterketa horrek ondorio garbi samar bat dakar: nagusiki, Txillardegi dela euskara batuaren gurasoa. Hasieran Txillardegi dago, ez bakarrik, jakina, baina bai modu eraginkor, temati eta erresolutibo batean. Txillardegi teorikoa dago hor, baina bereziki sasoi hartan, Txillardegi ekintzailea dago.

Izan ere, Txillardegik hil ala biziko presa eta urgentzia zuen euskara batua osatzeko. Euskara, kamera azkarrean, begien aurrean galtzen ari zen, ikusi nahi edo ahal zuenarentzat. Horregatik ekintza, horregatik pragmatismoa. Horregatik *karta idigiak*, horregatik dimisioak, eta horregatik itzulerak. Horregatik proposamenak eta eztabaida sutuak.

Baina ez horregatik bakarrik. Txillardegik euskara eta euskalduntasuna begi berriz begiratu zituen, eta diskurtso gaurkotu eta modernoa ekarri zuen. Eta, arrazoiketa berri horretan, hizkuntza herriaren eta jendearen zerbitzuko gisa ulertzen du: euskaldunek, euskaraz bizitzea hautatu ahal izateko, beharrezko zutelako eguneroko bizitzako beharrak asetzeko euskara batu bat.

Euskara eta euskalduntasuna ez ditu ulertzen jaiotzez dakarrikin izate gisa, ez esentzialismo modura, ez aldakaitz den ondare bezala. Euskalduna ez da jaiotzen, egin egiten da. Borondatea eta hautua dira oinarriak harentzat. Euskaldun izatea hautu bat da, eraiki eta praktikatzen den zerbait. Eta hautatua gerta dadin, kontzientzia izatea –«nola utzi galtzen euskara, geure burua galtzen utzi gabe?»– eta euskara kultur hizkuntza erabilgarri izatea –«hizkuntzak ematen du kultura batasuna»– beharrezko dira.

Alegia, hizkuntzaren batasuna ez da gramatika kontua, ez bada hizkuntzaren normalizazioa, hizkuntzaren berreskurapen soziala, hizkuntza kultur bideetan txertatzea, eta, azken finean, euskarak eta euskararen komunitateak etorkizun bat izan dezan bermeak jartzea. Gaur egungo diskurtsoa, bistan da, Txillardegiri zor diogu.

Hori guztia bultzatu eta indartzeko, eztabaida eta borroka gogorretan ibili behar izan zuen Txillardegik. Berak idatzitako guztia, horren lekuko. Bide batez esanda, Jakin Fundazioak aurki Txillardegiren obra osoa digitalizatu eta nahi duenaren eskura jarriko du.

Joan Mari Torrealdai beste inork idatzi ezin zezakeen artikulua eskaintzen digu. Berak ikertu duelako garai hura. Bai, baina garrantzitsuagoa dena, aztertu duen hartan bera lekuko eta eragile izan zelako. Hura guztia berak bizi izan zuelako eta Txillardegirekin ordurako harreman estua zuelako. Eta, gaur egun esaten den moduan, *azterketa kokatua* egin digu. Esku artean izan dituen dokumentuez gainera –publikatuak asko, baina argitara gabeak, beste asko–, bere begiz ikusi eta bizi izandakoak markatzen du kontakizunaren haria, eta horregatik da pribilegio bat artikulua hau irakurtzeko aukera izatea, bestela ezin ezagutuak liratekeen gertaera asko ikasteko aukera ematen duelako.

Errelato bat egin digu Torrealdai. Horrela ere esan liteke. Berdintsu egiten dute ondoren datozen bi libururen erreseinaren egileek ere. Orain puri-purian dugun errelatoaren jostintzan, galdera nagusia jartzen digu Daniel Escribano soziologo kataluniarrak talde matxinoen aurka Francoren diktadurak bere azkeneko krisialdian jarraitutako politika ikergai duen Pau Casanellas-en *Morir matando. El franquismo ante la práctica armada, 1968-1977* liburua aitzakia hartuta.

Escribanok, besteak beste, gaur egungo erregimen politikoak nolako oinarriak dituen azaltzen du, eta «EAEko agintariak nahiz zenbait historialari akademiko ardatz bakarreko 'kontakizuna' ezarri nahirik dabilzan garaiotan, benetan zigorgabe geratu den biolentzia zein den nabarmendu».

Martin Orbek, Anxo Ferreiro Currás-en *Consejos de guerra contra el clero vasco (1936-1944)*. *La Iglesia Vasca vencida* liburua azterketan, errelatoa atzerago abiatzen du. Frankismoarekiko Elizaren kolaborazio eta erresistentziaren azterketa honek hitzetik hortzera darabilgun galdera dakar barnean: noiz hasten da gatazka politikoa? Noiz hasi behar da errelatoa? Eta galdera honek beste bat dakar: noiz bukatzen da?

Zenbakia bukatzeko, ohiko *Egunen gurpilean* atalean, gaurkotatutako nork begiratu propioa ematen dio: Nagore Amondarainek kulturari, Joseba Barandiaranek ekonomiari, Dabid Anautek hizkuntzari eta Gorka Juliok teknologia digitalei.

TXILLARDEGI ETA EUSKARA BATUA

- 11 Batasunaren bidea urratzen.
Txillardegiren eragintza praktikoa
Joan Mari Torrealdai

Batasunaren bidea urratzen. Txillardegiren eragintza praktikoa

Joan Mari Torrealdai

Soziologian doktorea eta Kazetaritzan lizentziaduna

Sarrera

Aurten 50 urte *Baionako erabakiak* proposatu zirela. Txillardegi dela horien egilea ez du inork zalantzan jartzen.

Abagunea baliatuz, Txillardegik batasunaren prozesuaren aldi erabakitzaile horretan egin duen lana agertu nahi dugu, gaingiroki bada ere.

Txillardegi eta euskara batua, euskara batua eta Txillardegi, zilbor-hestez nola, elkarri lotu-lotuak daude. Elkarrengandik bereiz, ezin dira ulertu ez bata eta ez bestea.

Ibilbide horretan ez dugu hemen zati bat baizik hartzen, XX. mendeko bi hamarkada, 50ekoa eta 60koa.

Lehen hamarkadan, Txillardegiren jardunak ekintzatik baino gehiago du proposamenetik. Bigarreanean, aldiz, ekimenek markatzen dituzte mugarriak. Baina batean eta bestean agertzen den Txillardegik harritu egingo du bat baino gehiago. Txillardegi ez da teoria handi-mandietan galtzen, kontrara baizik: oso da pragmatikoa, zehatza, proposatzailea, eragilea, eta bestetik nekaezina, amore ematen ez duena. Maiz irakurriko dizkiogu holakoak: gure esku dagoena egin behar dugu, ameskeriak utikan... Hain zuzen ere, jarrera proposatzaile positiboa eskas zen bi hamarkadetan: lehenean, ustezko

azterketa amaigabe eta alferrikakoetan galdurik ikusten zuen euskaltzalea; eta bigarrenean, maximalismo eta azkarkeria gehiegizko arriskuak ikusten zituen inguru hurbilean. Txillardegi batasunzalearentzat, egiteak du munta, ez solasak.

50eko hamarkadari dagokionez, hari gidaria Txillardegiri berari hartu diogu: *Euskararen aldeko borrokan. Euskalgintza eta euskalaritzako idazlan hautatuak, 1956-1983* (Elkar, 2004) libururako idazlanak berak aukeratu zituen. Hamarkada horretarako hiru bereizi zituen: ‘Ez bat eta ez beste’, ‘Karta idigia’, biak 1956koak; eta 1958ko ‘Batasunaren bidea’.

Artikulu horietaz baliatzen gara, edukiak aztertzeko ez eze, euskalgintza zaharraren kezka eta arrangurak ezagutzeko. Eta ez hori bakarrik, baizik eta batez ere, sortzeaz edo sortzen ari zen euskalgintza berriaren zirrikituak ezagutzeko, hala nola, terminologia kulturalaren planteamendua, kultur hizkuntzaren aldarrikapena, euskara osatu, berritu eta modernizatu beharra.

Txillardegi ez da ez lehena ez bakarra borroka horretan. Horregatik aipatzekoak dira sarri edo beti kezka partekatuak dituzten Krutwig baten edo Villasante baten lanak, esate baterako. Ideia eta kezka berak sarri gurutzatzen dira euskaltzale horien lanetan.

Bigarren zatiko gidoia, orobat, 60ko hamarkadako ekimenen zerrendatzetik jaso dut. Hasteko, Txillardegik Euskaltzaindian egin zuen sartu-irtena: euskaltzain urgazle izendatu zuten, eta geroxeago ‘Euskaltzaindiaren Laguntzailleak’ izeneko proiektuan sartu zen buru-belarri, baina laster eman zuen baja, Euskaltzaindiak batasunarekiko zuen epelkeria salatuz. Euskaltzainditik aparte ekin zion lanari, sekula ez kontra. Protagonismo osoa izan zuen Baionako Biltzarrean, hango proposamenen aita baita bera. Aurten 50 urte.

Ondoko biltzarretan ere bere aletxo utzi zuen, Ermuan, hasteko, eta geroxeago Arantzazuko Biltzarrean. Dimisioa aurkeztu eta urte gutxira Euskaltzaindiari men egiteko eskatzen die Ermuan eta Arantzazun bildutako biltzarkideei, idazle eta irakasleei. Aldaketa ikusi du Euskaltzaindian, eta Mitxelenaren gidaritzaz, horra konfiantzarako zioak.

Euskaltzaindia beharrezkoa da, baina ez nahikoa. Erakundearen inplikazioaz gainera, herri mugimenduaren parte hartzea ere ezinbestekotzat du. Horrek eramaten du Baionako Euskal Idazkaritza edo Euskal Idazleen Elkarte bultzatzera, esate baterako; edo aldizkarien jarrera proaktiboa exijitzera.

Zein da Txillardegiren lekua batasungintzan? Jakina da holakoetan zer gertatu ohi den: arrakastak guraso ugari ditu, eta porrotak bakarra.

Batasunaren prozesuak eragile ugari izan ditu, egia da, batzuk izen propioarekin noski; baina ez da ahaztu behar neurri handi batean lan kolektiboa izan zela, kolektiboa eta soziala. Filologo eta hizkuntzalariek ez dute esku hartzen lehen orduan, nahikoa berandu baizik. Koldo Mitxelena katedratikoak ireki zuen Arantzazuko Biltzarrean, 1968an, etapa berri bat. Hortik aurrera, Euskaltzaindiak eman zion babes instituzionala; baina babes sozialak ez du sekula huts egin, eta horri esker egin du aurrera, nire ustetan.

Inork gutxik ukatuko du Txillardegiren protagonismoa. Testigantza batzuen berri emango dut segidan:

- Jean Louis Davantek (2012) honela banatzen ditu Txillardegiren eta Mitxelenaren eginkizunak: «Txillardegi euskara batuaren aita dugu, gero Mitxelena gozaita, eguzaita, aita pontekoa izango bazen ere».

- Xabier Kintanak: «Euskara batuan bi apostolu egon ziren, eta ebanjelista bat. Apostolu bat prosan izan zen Txillardegi, beste apostolua poesian izan zen Aresti, eta Mitxelena izan zen ebanjelista» (Astiz 2014, 2014-10-01).

- Gotzon Aurrekoetxeak, Donostiako Koldo Mitxelena Kulturuneko aretoan eman zuen hitzaldian (2004-10-05), euskara batuaren aitatzat hartzen du Txillardegi:

Txillardegi dugu nire ustez euskararen normatibitate edo arauzteaz gehien arduratu den edo gehien idatzi duen hizkuntzalaria: euskara batuaren beharra inork baino ozenago eta lau haizetara aldarrikatu du; euskara batuaren eragile, teorizatzaile, txostengile, gidatzaile, hedatzaile eta defendatzaile handienetakoa dela esaten badugu (eta gauza asko esaten dugu) ez dugula huts handiegirik egiten esan daiteke.

Hitzaldiaren ondorioak hirutan laburbiltzen ditu: a) «Txillardegia da euskara batua abian jartzeko ahalegin gehien egin duen euskaltzalea»; b) «Txillardegia da euskara batuaren aldeko ekimen luzeena egin duena»; c) «Txillardegik ekoiztu duen guztia ikusiz gero euskara batuaren aitzindaria izateaz gain aita dela esan daitekeela uste dut».

Txillardegik berak ez du bere burua aitzindaritzat hartzen, ez bera eta ez Mitxelena. Krutwigi aitortzen dio ohore hori:

Auzi horretan Krutwig zen benetako profeta eta ez Mitxelena [...] 1950eko hamarkadaren hasiera horretan tema bat zuen etengabe errepikatua. Gure hizkuntzak derrigorrezkoa duela esaten zuen gaurkotzea eta batzea. Euskalkikeria eta dialektalismo guztien kontra zegoen erabat. Euskara europartu, batu eta 'desbase-rritatu' egin behar zela esaten zuen. Bestela, gureak egingo zuela (Agirre 1996, 47).

Ez da dudarik Krutwigen aitzindaritzaz.

Gauza jakina da, bestalde, Krutwigek ez zuela gogoko Euskaltzaindiak hautatu zuen hizkuntz eredua. Berak lapurtera klasikoa proposatu eta praktikatzen zuen. Gogoan dut 1978an Euskaltzaindiak Bergaran antolatu zuen biltzarrean nola komentatu zidan, mespretxuz, indarrean zegoen eredua 'txillardegikera' zela, ez euskara batua.

Krutwigen ikuspegian ez da ohorea, gurean bai, ordea.

1950eko hamarkadan bidea urratzen

Sarrera

Euskararen aldeko borrokan liburuan autoreak berak 50eko hamarkadako hiru saio aukeratzen ditu, bi 1956koak eta hirugarrena 1958koa.

- 'Ez bat eta ez beste' (Txillardegia 1956a).
- 'Karta idigia', 1956an Arantzazura Euskaltzaleen Biltzarrean bidalitako komunikazioa (Txillardegia 1956b).
- 'Batasunaren bidea', 1958an Bilbon Euskaltzaleen Biltzarrean irakurritako txostena (Txillardegia 1959).

Hirurak unibertso berean kokatzen dira, ildo nagusi batzuk lantzen dituzte, modu progresiboan hori bai, eta batez ere hirugarrena besteen aldean sakona eta landua da.

Txillardegik jorratzen dituen gaiak arakatuko ditugu, gaingiroki noski.

Euskaltzaletasun zaharraren kritika gupidagabea

Hainbat kontzeptu edo akats hiruretan errepikatzen eta azpimarratzen dira.

Euskaltzaindiak antolaturiko lehen biltzar nagusira bidaltzen duen komunikazioak bata bestearen jarraian zerrendatzen ditu garaiko euskaltzaleen akatsak: norberekeriak, bigunkeria, amateurismoa, eragozpenen aurrean ametsetara jotzea, anarkia, pertsonalkeria, euskaltzaletasuna bizitza erreetik kanpo mantentzea, gutxietsi mina, zintzotasunik eza, asmo gehiegi eta egite gutxi edo proiektuen itsasoan murgiltzea egiteak gauzatu partez.

Horrela epaitzen du praktikotasunaren eskasia, akats nagusi gisa:

Euskaltzaleren ezpalekoak biguñak oi gera, antziñakoiak; aisago jartzen ditugu begiak atzoan biarrean baño; aula maiteago dugu sendoa baño, ta ezertarako balio ez duena naiago onurakorra baño. Itz batez esateko espiritu praktikurik ez dugu.

Onengaitik, euskeraren bearrak jakin eta gure 'akatsa' ezagutu ta gero, arreta aundiagoa jarri bearko genuke aurrerakoan egin-kizun praktikuak asmatzen, guztiz bearrezkoa bai-da au euskera-ren salbaziorako ('Karta idigia', 249).

Bilboko Euskaltzaleen Biltzarrean 1958an irakurri zuen txostenean, anarkia jotzen du akatsetan nagusi, hain zuzen ere horixe baita batasunaren etsai nagusia:

Eta ez esan gure arteko istillu auek baño gogorragorik ere badugula. Guziok dakigu gure etsaiak zein diran. Baña geure arteko batasuna lortzen ez ba dugu, etsairik izan edo ez izan, kalte besterik ez diogu geronek emango gure euskera aulduari, eta alpe-rrik izango da gure etsaiak aipatzea. Esaera zaharrak ez digu esa-

ten: «etsaiak erasotzen dituzten erreñuak oro, desegiñak izango dira»; ondorengo au baizik: «beren buruaren aurka zatitutako erreñuak oro, desegiñak izango dira». Eta auxe bai egia: gaixtoa-go da geronen anarkia, segurik, gure etsaiak baño. Euskaldunak galdu ba gera, geure anarkiarentatik galdu gera batipat, geure burua defenditzeko ere ezpaikera bat.

Beraz geure batasunetik asi bear ('Batasunaren bidea', 151).

Anarkiaren baitan kokatzen du lehen ilaran garbizalekeria, bere sasiteoria guztiekin.

Euskaltzaletasun zaharrean aurrera egiteko indar eta bondate gutxi ikusten du, batere ez ez esatearren. Beti daude salbuespenak, bereziki Krutwig eta Villasante hasiera batean.

Orekaren bila: euskara jatorra eta bizia

Euskara biziaren gaia, soluzioa ez eze, kezka-iturri handia da Txillardegirentzat. Hiru artikuluetan agertzen da gaia, indar gehiago edo gutxiagoz: *Egan*-en argitaratu zuenaren izenburu eta lelo nagusia «ez bat eta ez beste» da; 'Karta idigia'-n ere euskaltzaleak euskaltzale izan ordez garbizale ala mordoilozale direla kritikatzten du: «bata garbizale, bestea mordollozale, inor ez 'euskal'-zale» (247. or.).

Garbizaleen jarrera nagusia aranazaleena da. Horiek euskara ikasi ordez asmatu egiten dute, asmatu, eta horrela euskara bizitik guztiz urrundu. Etimologi arrazakeria maite dute, eta euskararen bizitza eta etorkizuna elikatzea eragozteak dakar horrek. Batez ere etorkizuna eragozteak da larriena:

Bide ortatik garbizaleak ekarri diguten kaltea, ezin neur ditekete. Zeren bizi diran sorkari guziak jan egiten duten, eta izkuntzak ere berdin. Euskerari itz arrotzak artzen debekatzea, beraz, euskerari elikatzen debekatzea da; ots, goseak illeraztea. Alimaliak jatea normala duten bezelaxe, itz arrotzak euskeraratzea ere normala dugu: bizi diran izkuntza guziak egiten dute, eta euskerak ere orixe egin bear du, lasai, batere bildurrik eta lotsarik gabe; eta izkuntzaren sustraira begiratu, eta ez azalari ('Batasunaren bidea', 158).

'Karta idigia'-n esango du: «Euskera garbia etzaigu ajolik, bizia baizik. Izkuntza bizietan ez dago garbikeririk» (247. or.).

Garbizalekeriaren alternatiba ez da mordoilokeria, ordea. Beste muturreko joera horrek herria aipatzen du autoritate gisa: herriak esaten du, eta kito. Eta zirrikitu horretatik zabarkeriak eta erdarakadak erruz sartzen dira, uholdeen pare. Korronte horri Villasantek 'popularismo' deitzen dio, gero ikusiko dugunez.

Erdibidea Txillardegik euskara bizitik ikusten du: «etimolojiak utzi, itzen arrazari ta etorkiari ez begiratu, ta bakar-bakarrik itz oriek euskera jatorrean bizitza izan ote dutenentz ikusi. Ortaz gañera, gaur bertan baldin ba dute ere, obe. Ots: euskera biziak beretu dituen itzak diran edo ez diran jakin» ('Ez bat eta ez beste', 48).

Hor datoz Txillardegiren kezkak: euskara bizia, euskara jatorra, zein da, non aurkitu? Aspaldiko euskal liburuak idatzi zituztenak guk baino hizkuntza biziagoa zuten, baina autore zahar askorengan erdarakadak eta zabarkeriak ez dira falta. Bestetik, «euskera bizi-bizia arkitzea ez da gaur oso normala» ('Batasunaren bidea', 154). Bestalde: «Gaurko euskerak ez du giarrik, eskualde batzutako baserrietan ezpada» ('Ez bat eta ez beste', 46). Euskararen beheraldia ez da soilki hiztunak galtzea, baita ere euskara bera ahuldu, xaretu egin dela.

Usadioaren irizpidea ere, bera bakarrik, ez da erabakigarria. «Izkuntza baten usadioa da azken erabakitzallea [...] Alere, erabiltzen dan guzia ez da jatorra» ('Batasunaren bidea', 153).

Jatortasunean eta usadioan halako mailaketa bat egiten du (*ibid.*, 156):

1. Esaera bat edo hitz bat euskalki *guzietan* esaten baldin bada, eta betidanik gainera.
2. Esaera bat edo hitz bat gaurko euskalki *gehienetan* erabiltzen baldin bada.
3. Gaur toki gutxitan esaten den zerbait, baina lehen zabalduagoa izan zena.

'Karta idigian'-n esango du: «Euskera garbia etzaigu ajolik, bizia baizik. Izkuntza bizieta ez dago garbikeririk»

Irizpideak markatze horretan, zehaztasunetan sartuta, halako batean, Txillardegik kontraesanetan ikusten du bere burua. Kaleari baserria hobesten dio, gaurko gizarteari industria, immigrazio eta komunikabide aurreko gizartea, Gipuzkoa eta Bizkaian baino hobeto mantentzen da euskararen «berezitasuna eta jenioa» ekialdeko euskalkietan. Bai, baina euskara modernoa, osatua, batua, nahi den bezala izendatu, zein irizpidez diseinatu behar da? Non dago hiztun komunitate aktiboa? Jatortasunaren irizpideari irizpide praktikoa erantsi behar zaio: arkaismorik ez, hiztunengandik hurbil, kultur terminologia eta hitz teknikoak erdaretatik jasoz erabaki behar dela badaki, badakienez. Mitxelenaren alderaketa berak aipatua du: Xenpelar eta Mitxelena biak errenteriarrak dira, Xenpelarren euskara jatorragoa da baina Mitxelenarena egokiagoa egungo pleguetarako. Horrela orekatzen du Txillardegik, gero, batasunerako aukeratzen duen hizkuntz eredua, jatortasunarekin praktikotasuna uztartuz.

Hitzen kontuan –dio 1958ko txostenean–:

Orain arte auxe izan dut legetzat: usadioari heldu, eta deus ere asmatu ez. Eta aurrera.

Orain ez da ori aski. Ezen, itz berri bear dugu, anitz gañera. Euskera, bere ortan, ez da gai, ez da gauza, gaurko munduan barrena mintzabide izateko. Gaitu egin bear da, osatu, apaindu, zorroztu ('Batasunaren bidea', 163).

Mutur bakoitza bere logikan hartuta (garbizalekeria eta mordoilokeria), nahiz eta arrazoi desberdinengatik, bi-biek ukatzen dute kultur terminologia. Azken batean, mordoilokeria ez da euskara gordina eta zabarra soilik, baizik eta baita kultura mota bati, kultura maila bati lotua, finkatu eta arautu gabea, tokian tokikoa, lokalismoz betea ere.

Garbizale/mordoiloizale bitasunak tranpa du azpian. Edo hobe, barruan joko desberdinak daude. Garbizaleak jatorriz eta politikoki aranazaleak dira. Baina horren ondoan sortzen da gero Lizardi, *Euzko-Gogoa* eta Orixe, Zaitegi eta inguruko enjoiak, 50eko hamarkadatik hasita arrakastatsua: horiek ez dute hizkuntza aranistek bezala 'desegiten', baizik eta euskarari

berari ateratzen diote zuku guztia, hortik landa doana arbuia-tuz, beste hizkuntzetatik jasoriko kultur terminologia aintzat hartu gabe. Txillardegi saiatu da joera horren mugak azaltzen.

Garbizaleek beren ereduko ez zen guztia mordoilotzat jo ohi zuten. Zer da mordoilo, ordea? Villasantek dikotomia hori gainditu nahi du. ‘Purismoa’ eta ‘popularismoa’ kontra-jartzen ditu Villasantek, hau da, garbizalekeria bi bertsioetan nahi bada (Arana-Orixe), eta, bestetik, popularismoa, hots, herria hartzea maisutzat, kultura jaso gabeko herria, edo, hobe, ‘erria’, hots, baserria. Bestela esan, eredu ez den eredu horrek nola balio lezake euskara gaurkotzeko, hizkuntza moderno bilakatzeko, baserrian barik kalean bizi den pertsona ikasiarentzat nola izan liteke baliagarri? Joera horrek ere, bistan da, kultur terminologiari uko egiten dio. Kultura jasoas erdarentzat gelditzen da, eta kito.

Euskara, zernahitarako

Euskerak ezertarako balio ez duela ainbestetan entzunik, konplejua jarri zaigu. Edozein gauzatarako gai dela adierazi nai dugu, eta asieran beiak eta baserriak ba-ziran euskeraren gai bakarra, Mekanika Ondulatoria ta Filosofia’ren aldera jo dugu gaur (‘Karta idigia’, 247).

Alegia, gutxietsi mina gainditu eta ‘desbaserritartu’ egin behar da, eta kultura modernoa eskuratu behar du euskarak.

Gutxiespen konplexuak sekulako kaltea egin du. Neurri handi batean politika frankistak eragina izan da, eta euskaldun askok barneratua. Frankismoak, jakina da, erauzi egin zuen euskara bizitza publikotik eta etxe barnera eta euskal zokoetara bidali. Kultura gabekoentzat onartu ohi zen euskaraz predikatzea, euskal liburuak argitara ematea... Eta, gainera, zentsuraren bidez sortzaile eta idazleen lanak ere mugatu egin zituen eremu jakin batzuetara: kristau dotrina eta herri literatura ia eskusiboki hasieran, eta gero emeki-emeki ireki zuten eskua. Zentsura bikoitza izan zuen euskarak: gaiari zegokiona eta hizkuntzari berari zegokiona. Azken batean,

Euskara desbaserritartu egin behar zela esan ohi zuen Krutwigek, kultura jasoaren maila bereganatu behar zuela

bai irakurleak eta bai idazleak diglosiaren baitan bizitzera ohitu ziren, hainbat kasutan.

Euskara desbaserritartu egin behar zela esan ohi zuen Krutwigek, kultura jasoaren maila bereganatu behar zuela, naturaltasunez. Baserriarekin euskara identifikatzea bera zen, baita ere, gutxietsi minaren arrazoia. Puntu

hori asko garatu du Villasantek urte horietan: euskara ez da baserritarrena, euskaldun guztiona baizik. Gero ikusiko dugu.

Hitz zaharrak eta ideia berriak

‘Mekanika Ondulatoria’ eta ‘Filosofia’ euskaraz lantzeko, hau da, euskara kultur hizkuntza bilakatzeko, hitz zaharrak ditugu eta berriak behar ditugu. Nola egiten da bide hori, daukagunetik ez daukagunera? Horri erantzun nahi dio Txillardegik.

Hasteko eta behin, garbizalekeriak ez du balio: «Ideia zaharrak, ots, euskaldunak mendeetan zear erabilli dituztenak, itz egokiak dituzte, eta emen ez dago *ezer* asmatu beharrik. ‘Barkatu’, ‘arima’, ‘pekatu’, eta olakoak, latiñetik datozela bide, euskeratik kendu nai izatea, zorakeria bat izan da. Euskerarik bizienean eta jatorrenean oietzek erabilli dituzte beti euskaldunak. Baserriko tresnak, abereak, landareak, arrantzaleen gauzak, erlijioaren gora beherak, burniari buruzko xehetasun asko, errotak, eta abar, itz egokiak dituzte aspaldi danik. Alde ontan beraz *ez da ezer* asmatu bearrik. Ikasi egin bear da bakarrik, beti ere ikasi (‘Batasunaren bidea’, 163).

Idea berriak adierazteko, hitzek irizpide bat behar dute: egokitasuna.

Euskerak noizpait guk opa diogun malla eta kategoria ingura ba leza, bide ontatik lor lezake: egokitasunean aurrera. Erderaz, ‘propiedad del lenguaje’. Ideiak adierazteko tresnak dira itzak. Beraz, zorrotzago jakin danok itzen adiera, baliosago ere izkuntza (*ibid.*, 163).

Hiru bide ikusten ditu Txillardegik ideia berriak azaltzeko. Bi Orixerenak dira, eta ez guztiz seguruak (*ibid.*, 163-164):

1. Antziñako itzak aztertu, eta adiera berri eman. *Ildo*, esate baterako ('surco' erderaz) 'estilo' biurtu nai du Orixek. Batzutan, eta Orixek ontan oso trebea izan da, oso gutxi bortxatuz aberas ditekete euskara. Baña au ezin ditekete ar bide nagusizat. *Ildo* 'estilo' uler ditekete agian; baña beste askotan ez da ori gertatzen, eta egokitasuna gal ditekete bereala bide labain eta sujetibo ortatik abiatu ezker.

2. Euskal itzez eta sufjoez baliaturik, itz berriak eratu, euskeraren sena aldrebestu gabe. Auxe izan da ere Orixek beste bide bat, eta bestea baño seguragoa iruditzen zait, euskeratik beretik irten gabe, itz asko sor ditekete. Baña sortutako itz oiek adiera edo sentidu berezirik ez ba dute, eta geienak onartuta, ez dugu ezer aurreratu. Ideiak zorrozki eta zeatz azaltzeko tresna ez ba dira itzak, ez dira deus. 'Igarobide', gonbazio baterako, ez da, nereki-ko, 'método de paso' besterik. Ez da 'pasaporte' bakarrik; berdin uler ditekete, nik uste 'zubi', 'zulo', edo beste zenbait gauza, toki batetik bestera pasatzeko bide bat ba dira.

Enago, bada, euskera beretik itz berriak sortzeko joeraren kontra. Alde nago. Baña auxe dakusat baldintzatzat: moldatutako itzak garbi, eta zalantzarik gabe, ideia zorrozki adierazten ez ba du, itz orrek ez duela nahasteko baño balio.

3. Erderatiko itzak. Ona beste bide bat; eta, egia esan, iruetan segurena. Zer ajola guri itz kultoen jatorria? Aita Villasante'ren itzak berriz aipatuz «bada gauza bat gure euskaltzaleak agi denez jakin nai ez dutena: izkuntza landu baten iztegian, gazte-leran adibidez, badirela maillak, jeologiak lur-rean arkitzen dituen lur-mailla oien iduriko. Azpi-azpiko maillan dira gazte-ler jatorraren itzak, Gaztelako erriarenak; baiña oien gainetik eldu dira gain-maillak, gizon eskolatuek kultur-bidez (por vía culta) sartu dituztenak, eta oiek maizenik griego eta latiñetik artuak izan dira». Zergatik ez euskeraren iztegian?

Ni, beintzat, onen alde nago zearo. Nere ustez, euskera utsez ideia bat zeatz adieraz ezin ditekenean, erderara jo bear da batiere bildurrik gabe.

'Euskaltzaindiaren agiria euskal itzei buruz'

1959ko apirilaren 2an Euskaltzaindiak onartutako agiri hori 1958ko bilera irekian aurkeztu zuen Mitxelena.

Gaurko egunean agiri horren garrantziari antzemateak lanak ditu, baina orduan euskara eta modernotasuna uztartzeko bidean urrats kualitatibo garrantzitsua izan zen, aipatu

dugun dikotomia eta polemika sutsua gainditzeko modua. Euskara batuaren planteamendua zuzenean jorrazteko traba nagusia gertatu zen kultura modernora euskara bideratzeko bidea ixten zuen garbizalekeria.

Azal dezagun edukia labur-labur (Euskaltzaindia 1959):

Oiñarri legea

Iztegi-saillean ezta bidezko itz asmatuetara jotzea ezin bestez baizik [...] Gramatikaren barrutian, ordea, ezta sekula zillegi asmatzen ibiltzea edo izkuntza aldatu nai izatea.

Euskal-itzak zein diran jakiteko bidea

[...] Euskal-itzak dira euskera bizian sustraituak daudenak [...] Sustrai aundiko itzak, bada, euskal-itzak dira, naiz eta erderatik etorri [...] Euskal-itzak dira, bada, erderatikakoak izanarren. Itz oiek eskubide osoz erabili ditezke, eta oien lekuan erabiltzeko asmatu diran itz berriak eztira geienetan euskal-itzak eta eztute haiek ainbat eskubide erabiliak izateko.

Euskal hitz jatorren zerrenda dator ondoren, erdaratika-koak izan arren etxeko bihurtuak (hala nola: *abendua, aingeru, alkate, bake, gorputz, joku, kolore, pentsamendu, zapata*).

Euskaltzaindiak, bada, itz auek eta antzekoak diran beste asko, eskubide osoz erabili ditezkeala erabagitzen du, euskaldunak, jatorrak eta garbiak diralako. Eta idazle ta izlariei erabili ditzate-
la eskatzen die, itz asmatuetara jo gabe.

Berebat, izkuntza berezien gaiñetik zabaldurik dauden kultura eta zivilizaziozko itzak ontzat artzea eta erabiltzea Euskaltzaindiak begi onez ikusten du. Adibidez: *politika, teknika, literatura, liturgia, metro, kilometro*, ta abar.

Sutan jarri zituen erabakiak euskaltzale klasikoko kide asko. Aranistak hasteko, baina horiek presentzia gutxi zuten euskalgintzan, literaturan, desterruan baitzeuden horietako asko. Euskalgintza klasikoaren ordezkariak orain Orixe, Zaitegi, *Euzko-Gogoa* eta beste dira. Ongi ulertu zuten euskalgintzaren bide berria beste nonbaitetik abiatu behar zela, kanpoko terminologiari uko egin gabe. Txillardegik zioena: ideia berriari hitz berria.

Kultura euskaraz lantzeko ateak zabalik utzi zituen Euskaltzaindiaren agiriak, kultur terminologia guztiz onartu zuelako.

Aranaren eredu linguistikoa akademikoki 1959an hiltzen dela esan dezakegu, hain zuzen ere jeltzalea zen Mitxelena-ren txostena Euskaltzaindiak onartuz.

Euskara, kultur hizkuntza?

Ematen du gerraurreko belaunaldiak 50eko hamarraldian ez duela oso argi euskara kultur hizkuntza izan daitekeen ala ez, izan behar duen ala ez. Alegia, 'Mekanika Ondulatoria' euskaraz landu behar den ala beste hizkuntzetan erabiltzeko utzi, gai guztietan euskara garatu ala esparru aukeratu batzuetan bakarrik.

Belaunaldi berriak, gerraostekoak, ez du dudarik: kulturak salbatuko du euskara.

Ohar gisa esan dezagun: ematen du horrek euskara batuarekin ez duela zer ikusirik, baina ez da horrela. Lehenean

ezekkoan daudenak, gerokoan ere berdin. Alor eta esparru guztiak euskaraz nahi dituztenek, euskara zernahitarako, mintzabide izateko, komunikazio tresna izateko, gizarte modernoan bizitzeko nahi dutenek, horiek euskara batuaren hautua egingo dute gero. Besteek ez.

Euskara kultur hizkuntza bihurtzeko trabak zein diren, eta zergatik, ondo antzematen da ondoko pasarteetan.

Garaiz aurreko bi aipamen ere aukeratu ditut, diglosia egonkortzeko bidean garrantzi bereziki handia izan zutelako euskaltzaleen artean; horien artean dago Menéndez Pidal, behin eta berriz Txillardegik bere idatzietan salatu izan duena:

1. Ramón Menendez Pidal (1921):

Figurémonos que [...] las nuevas generaciones del pueblo vasco llegaran a aprender la lengua artificiosa unificada. Pues la Academia [...] habría quitado a la lengua la mayor parte de su

Alor eta esparru guztiak euskaraz nahi dituztenek, euskara zernahitarako, gizarte modernoan bizitzeko nahi dutenek euskara batuaren hautua egingo dute gero. Besteek ez

valor y de su autoridad histórica; habría matado a los venerables dialectos [...] y los habría sacrificado en aras de un producto nuevo, desprovisto de interés arqueológico y sin utilidad alguna para la cultura humana, hecho sólo por el pueril interés de poder decir en una lengua exótica lo que muy bien puede decirse en cualquiera de las dos grandiosas lenguas culturales del extremo occidental de Europa (Menéndez Pidal 1921, 31-32).

2. Justo Mokoroa Ibar:

• 1935:

Y admitido como incuestionable, que, por un lado, *no hace falta*, y por otro, *tampoco es posible* hic et nunc escribir de todo en euskera; tengamos la franqueza y el valor de reconocer –prácticamente– que es un deber de patriotismo *aplazar y aun suspender el cultivo de nuestra lengua en ciertos ramos del saber*, y dirigir en cambio toda la preocupación al fomento de su uso vivo (Mokoroa 1935, 152).

• 1956: Arantzazuko Biltzarrean, erdaraz aurkeztu zuen txostenean, euskararen kultur garapenari ekin ordez «operación de salvamento indirecto» aurkeztu zuen, une horretan desiragarri eta posible bakartzat emanda. Bestela esan, euskalgintzak egin behar duena euskararen inbentario erraldoi bat da, hiztegia, lokuzioak, folklorea, literatur ekoizpena bildu eta honela sistematizatuz: *léxico, diccionario de locuciones, repertorio de canciones y folklore, archivo literario*.

3. L.A. sigletan ezkutuan gelditu zaigun euskaltzaleak diglosia aldarrikatzen du bere modura:

Ezin jarri dezakegu [euskara] español, prantzes, ingles eta beste erdera indartsuen mallan. Etxe lanetarako gai da ordea ta laguntza ta itzal aundia eman dezake oraindik urtetan eta urtetan Euskal-Erriari...

Aiton batek illobak bezala, gure semeak euskaltasunean azi lezazke; ta gure sinismen, oitura, jolas, dantza ta euskal gogoaren zaindari bikaiña izan diteke. Onek euskeraz Fisika, Kimika ta Matematikak irakastea baiño geiago balio du. Gai oiek eta beste goi jakituria erderari utzita ere euskerari gelditzen zaio bazter polita: etxe-barrengo, erri artekoa, Errelijioaren magal gozoa.

Orregatik Euskal Akademi-Euskalzaindi edo ta euskeraren zaingoa ertzen dutenek zur joka dezatela. Amets zoruak utzi ta

euskal gai ontan programa txiki, oso txiki, errez, eta errikoia artu bear da. Bestela gurasoak, eta abertzale izenekoak gañera, izango lirake bizkar emango liotekenak (L.A. 1949, 26-27).

4. *Aspaldiko* bezala sinatzen duena ez da edozein, Antonio Maria Labaien euskaltzain osoa da:

Landuzale berri batzuek ba-ditugu aurrerantzean euskera areago eraman nai dutenak: Philosophia Naturalis, Bacon, Newton eta Einsteinen eremuetara. Ez dago gaizki ametsa. Nik uste, ordea, ez ote dan oraingoz urrutitxo joatea. Teoloji goitar, Kimika ta antzekoak ikasteko beti jo bearco dugu erderara. Gure indar eta almenak neurtu gabe geiegi eskatzea kaltegarri litzaiguke agian. Apaltxo iraungo baġenu ere pozik. Gure literatura 'quadrivium' otan sartuko nuke: 1) Kristau-ikasbide ta erlisioa. 2) Erri-Jakintza (ipui, kanta, komeri, bertso ta ele-berri). 3) Gauzen ikaskizunak. 4) Szientzi Matematikaren apur eta oñarriak, astapenak alegia (Aspaldiko 1954, 155).

5. Nikolas Ormaetxea *Orixe* (1959):

Ba-du euskerak bere edertasuna non agertu: ele-eder edo literaturan, izate-gaietan edo metapisikan, eder-legeetan edo estetikan, izkeran edo gramatikan. Utzi detzagun kimika ta olakoak, oriek ez baitira giza-izkuntza yatorra. Oriek ez dute batere edertu iñongo izkuntzarik. Itsusitu bai gogotik [...] Ortara ezkeru, iakingai oriek erabilli detzagun beste edozein izkuntzetan (Orixe 1959, 92).

Harrigarri egingo zaio askori Orixeren ikuspuntua; euskararen mundua eta gainerako hizkuntzetakoa bitan bereizten ditu: lau alor gordetzen ditu euskararentzat (literatura, metafisika, estetika eta gramatika). Kimikak eta horrelakoek euskara «itsusitu» (*sic*) egiten dute.

Bistan da, Txillardegiren 'Mekanika Ondulatoriak' euskaraz ez du lekurik Orixeren unibertsoan.

Batasunaren bidearen proposamena Bilbon (1958)

1958ko abenduan egin zen, Arantzazukotik bi urtera, Bilbon Euskaltzaleen Biltzarra. Txillardegik 'Batasunaren bidea' txostenen aurkeztu zuen bertan. Bileraren gai nagusia lexikografia,

lexikologia zen, euskaltzaleen arteko liskar gune nagusia; izan ere, biltzar horretan aurkeztu zuen Mitxelenak bere proposamena, hurrengo urtean Euskaltzaindiak onartuko zuena.

Lexikoaren gaiari ere heltzen dio Txillardegik bere txostenean, baina urrats bat gehiago egin eta batasun eredu zehatz bat aurkezten du. Euskaltzaleak hitz jatorren inguruan zebiltzan bitartean, Txillardegik hitzen jatortasunetik euskararen batasunerako bidea egin du.

Txostenaren bigarren zatian garatzen ditu bere proposamen zehatzak puntuz puntu: literaturako euskalkia, deklinazioa, aditza, joskera, sufijazioa, hitz berriak, erdaratiko hitzak eus-

kara bizian, hitzen egokitasuna, literaturako euskararen ortografia, herri euskalkiak.

Txosten horrek sekulako garrantzia du euskara batuaren garabidean, bi arrazoiengatik: berori da Baionako erabakien aurrekaria eta oinarria, batetik; eta, bestetik, Arantzazuko erabakiei 10 urteko aldea hartu die. Ezinbesteko erreferentea da. Mitxelenak berak adostasuna azaldu

zion aretoan bertan, hitzaldi ostean. Bien arteko diferentzia beste nonbait zen, itxuraz: Mitxelenak ez zuen sinesten egingarri zenik, eta Txillardegik bai, eta sei urte geroago frogatu egin zuen gauza zitekeela. Konbentzitzeko Mitxelenak urte batzuk gehiago behar izan zituen.

Mitxelenaren hitzak esanguratsuak dira oso:

Nire ustez, alegia, gutxi gora bera bat gatoz. Eztut uste, ordea, gaur batasunik egin ditekeanik. Batasun bidean jarri bai. Zuk esan duzun bezala gutxi gora bera iru euskalki gelditzen dira, Bizkaikoa eta Xuberoakoa kenduta, erdian. Lapurdi, Nafarroa ta Gipuzkoaren aldetik bakoitzak piska bat amor eman ezkerro, eta batez ere gipuzkoarrak asita. Bada gipuzkoarrok orain arte guk batasuna beti izan dugu beste guztiak gurera erakarrita. Uste dut, ordea, elkar ongi entenditzeko moduan egin genezakeala. Zuk

Lexikoaren gaiari
heltzen dio Txillardegik
1958ko 'Batasunaren
bidea' txostenean,
baina urrats bat
gehiago egin eta
batasun eredu zehatz
bat aurkezten du

esan duzun bezala errirako diran gauzetan nai ta nai ez euskalki bakoitza erabili bear da. Batetik daukagu ortografi kontua. Nire ustez ortografiak bear du izan fonetika baiño geiago, orain fonologikua deitzen diotena (*Euskera* IV, 1959, 171).

Euskara batuaren eredia zehaztuz

Txillardegiren proposamenetan lehena da: 'Literaturako euskalkia' du izenburu. Eta honela dio ('Batasunaren bidea', 159):

Au da gure istillurik gaitzena. Onengatik bi oar egingo ditut:

a) Aita Villasante'kin guztiz bat natorrela, eta beronen itzak aipatuz «bi gauza bear ditugu: 1) euskera biziari eutsi: ortarako erri-euskeratik urbil dabillen literatura sortu. Baña, artaz gañera, eta denbora berean, 2) euskaldun ikasientzat, euskeraz eta ikasien gisa idatzi: kultur maillako idaztiak». Ortantxe nago ni ere. Beraz, kultur-maillako izkuntzaz mintzatuko natzaizue aurrenik.

b) Literaturako euskalkia aukeratzean bi irizpide artu bear ditugu kontuan. Alde batetik euskalkirik jatorrenari begiratu bear diogula euskeraren sena salbatzeko. Baña ori ala izanik ere, gure egoerak jasan dezakeanari begiratuz. Xuberoera euskalkirik jatorrena da, dudarik gabe; baña literatura-izkeratzen xuberoera garbia eta utsa artzea elitzake praktikua izango, oso gutxik uler baitezateke gaur euskalki ori. Orregatik Oiartzun, Sara eta Elizondo'ko euskera artzen dut eredutzat.

Auei begiratuta saiatuko natzaizue ni, beraz, nere ontan. Ez da erraza guziz asmatzea; baña oñarrietan beintzat bide ona ikus ditekealakoan nago. Duvoisin'en eta Mendiburu'ren artean mugituko naiz, nik uste: Axular aukeratuko nuke gogoz, bere euskera bezelakorik ezpaitago inundik ere. Baña, zaharregia dala-ta, Duvoisin artu dut bere orde, eta Mendiburu oiartzuarra.

Ez du meritu txikia Txillardegik, ausardiaz gainera: euskara batuaren sistema osoa planteatuz, hizkuntzalaria artean izan gabe, eta hala ere hizkuntzalarien babes eta adostasuna bereganatzea lortu du.

Euskaltzaindiari eskari programatikoak

Batasunaren prozesu osoan bi ezaugarri izan ditu Txillardegiren jardunak: bat, pragmatismoa; eta bi, eraginkortasuna.

Pragmatismoa, alegia, praktikotasuna, egingarritasuna izan ditu gidari. Aurreko belaunaldiari kritikatzeko dio hitzetan luze eta egiteetan motz ibili izana, ameskeriatan galduta, eta horregatik berak praktikotasuna lehenesten du. Urte hauetan guztietan Txillardegiren planteamenduak zehatzak dira, ez aldarrikapen eta harrabots handikoak. Euskara batuaren filosofiaren azpian badagoen oinarri politiko edo ideologikoa ere ez da azalean indarrez ageri 50eko hamarkadan, hizkuntza nazionala edo antzekorik.

Eta bigarren ezaugarria, aurrekoarekin barne lotura badueña, eraginkortasuna, efikaziaren bilaketa. Hamarkada honetan eta hurrengoan beti saiatu da erakundeak, elkarteak konprometitzen, berorietan oinarrituz aurrera egiteko. Hala nola, Euskaltzaindia, Euskal Idazkaritza, Euskal Idazleen Elkarte...

Kasurik nabarmena Euskaltzaindiarekikoa da. Harreman gorabeheratsua izan du Euskaltzaindiarekin, baina beti erakutsi dio begirunea euskararen erakunde den aldetik. Euskaltzaindiaren hizkuntz autoritatea ez du sekula auzitan jarri. Behin eta berriz jo du Euskaltzaindira euskalgintzaren kudeaketa eskatuz, euskararen garapena gidatzeko eta antolatzeko plan bat proposatuz edo exijituz. Dimisioa eman zuenean ere, 1963an, pilota Euskaltzaindiaren teilatuan utzi zuen, esan ohi den bezala. Hau da, zehatz-mehatz ematen dizkion zortzi egiteko edo betekizun burutu beharko dituela Txillardegik Euskaltzaindiaren barrenean jarraitzea nahi badu.

50eko hamarkadan bitan aurkeztu ditu lanak biltzarretan, eta bietan utzi dio mezua Euskaltzaindiari, egin beharra, aholku moduan edo exijentzia mailan, berdin dio.

Biak bilduko ditut hemen, luze xamar bada ere, arestian aipatu dugun praktikotasun eta eraginkortasunaren adibide on direlakoan:

Arantzazuko Biltzarrean, 1956an, hona Txillardegiren aholkuak eta eskatzen dituen betekizunak ('Karta idigia', 249-250):

'Baliz'ko olak burnirik ez

Ala dio esaera zaarrak, eta ondo esana gañera. Beste arotan egin genezakena etzaigu ardura: gaur egin dezakegunaz pentsatu bear

dugu. Egin ditekena egin, eta ezin ditekena aaztu: ez dago onetaz beste aukerarik.

Eta gaur, nere ustez, bitara bil ditzakegu egin ditezken gauzak: 1) Gutxiengo edo minoria bat gertu. 2) Euskera gaitu, batu ta osatu.

Bi aukerak lortu arte, alperrik ari gera lanean; bi aukerak lortu ezkerok, berriz, lasaitu egin gindezke...

Onengatik aukerak dituzue nere aolkuak:

a) Nork bere aldetik euskera alik eta sakonen ikasi. Onetarako, euskaltzale famatuaren lanez baliatu, antziñako euskal literatura azterkatu ta euskal erriarekin albait artueman estuenak eduki.

b) Ba-dauden eskolak tajutu, alkartu ta eratu: aurrentzakoak eta euskaldun berrientzakoak.

c) Euskaltzaleen alkar-ezaguera biziagotu.

d) Orain ditugun euskal aldizkari ta erakundeak indartu.

e) Al ba-da, euskal jaiak egin. Onetarako, euskal teatroa zuzerpertu.

Euskaltzaindiaren betekizuna

Pozez ikusten dugu Euskaltzaindiaren piztutzea.

Erabakizkoa izan ditekera oni guziari buruz Euskaltzaindiaren betekizuna. Bere bi adarrak odol berriz indarturik, abiadura ederra artu dezake, ta bi lan goragarri egin ditzazke:

1) Alegiñak bere babesean zuzendu.

2) Bere aipu guziarekin, eta, ofizialki, euskeraren batasuna zeaztu, ta euskera 'pertsoneala' ta euskal berrikeri guziak ezetsi ta kondenuatu.

1958ko biltzarrean ere, lehengo lepotik burua. Honela zehazten dio egin beharra erakundeari ('Batasunaren bidea', 170):

Euskaltzaindiaren betekizuna

Gogorrigo jokatu bear du Euskaltzaindiak orain arte baño. 'Jagon-sailla', edo 'comisión tutelar' dalakoak bere gain artu bear luke euskeraren batasunaren eginkizun au, eta bere alde indartsuago jokatu; idazleai ortografia ori erabil dezaten lagunduz, gaizki idatziak zuzenduz, eta euskera biziari geiago lagunduz.

Beraz, puntu aukerak bozkatzea eskatzen dut:

1. Batzar ontan berean erabaki sendo batzuk artzea, eta 'Jagon-saillak' bete araztea.

2. 'Euskera' aldizkarian ahalik eta azkarren maioriaz onartutako puntu oiek argitaratzea.

3. Idazle famatuenei puntu oien kopia bidaltzea, bere ontzakoa emateko eskatuz.

Batasunaren bidea. Txillardegiren eragintza praktikoa

4. Puntu auen alde jokatzeko ez duten guziaz, boikota egin, eta beren joera txartxat artzen dala-ta esanez Euskaltzaindiaren ize-nean izkribatzea.

5. 'Egan' aldizkarian Euskaltzaindiak erabakitako joera oien arabera astea.

6. Edatze txikia edo lokala duten errebitai ('Herria', 'Gazte', 'Karmel' eta abar) Euskaltzaindiaren ortografia erabiltzeko eskatu; baiña beren edatze txiki ori ahaztu gabe, ots, tokiko beren euskera erabiltzea ontzat emanik.

7. Boskarren eta seigarren puntuetako erabakiak, urtebeteko edo bi urtetako epe batean betetzeko eska ditekete, kolpez egitea-gatik kaltegarri gerta ez ditezten.

Txillardegiren ondoan: Krutwig eta Villasante

Txillardegi euskal kulturaren sartzen denean, hala dio berak, euskaltzaleen giroa ez dago euskara batuaren alde. Ikusia dugu jada bere jardunean.

Baina bera ez dago bakarrik, eta ez da lehena. Euskara batuak bide luzea egin du Euskaltzaindiaren baitan, lehen ordutik hasita. Batasunaren gaia ikergai eta eztabaidagai izan da Euskaltzaindiaren baitan. Baina gerraostean gaia plazara atera duena Krutwig izan da. Bera da orain aitzindaria. Xabier Kintanak dioenez (1999, 7), «zinez jo dezakegu Federiko Krutwig gaurko euskara batuaren gerraondoko lehen teorilari eta bultzatzaile nagusizat».

Krutwig

Inork ez du zalantzarik Krutwigen aitzindaritzaz. Inork baino gutxiago Txillardegik. Aipatu dugu arestian nola gogo onez aitortzen dion Krutwigi aro modernoko euskara batuaren prozesuan lehena izatearen ohorea. Krutwig dela egiazki benetako profeta dio, eta ez beste inor.

Koldo Zuazok dio 1950eko urtarrilean aurkeztu zuela Euskaltzaindian lapurtera klasikoaren aldeko txostena: 'Euskararen idatzi hizkuntzari buruz'. Jarraitzaile mordo bat inguratu zuen, batez ere bizkaitarrak, Bilbon biltzen baitziren

berarekin; «eskola-moduko bilerak» aipatzen ditu Villasante. Horien artean agian ezagunena Luis Villasante izan da, jarraitzaile sutsua lehen unean. Hain zuzen ere, Krutwigen eskutik sartu zen Euskaltzaindian, 1952ko maiatzean, Bizkaiko Diputazioan, eta irakurri zuen sarrera hitzaldia lapurtar klasiko idatzi eta eredu horren aldekoa zen: ‘Literatur-euskara laphurtarr klasikoaren gain eratu’ (Villasante 1952). Handik urte gutxira, ordea, urte asko geroago Euskaltzaindiak onartuko zuen hizkuntz eredura lerratu zen.

Villasante dizipuluaren erantzun hitzaldia Krutwigen egin zuen 1952ko ekitaldian, eta modu bizian salatu zuen Elizaren jarrera euskara bezalako hizkuntzekiko. Ondorio errepre-siboen beldur, alde egin zuen Hegoaldetik. Eta, egia esan, maisua desagertu zenean bere dizipuluak ere badirudi hoztu egin zirela.

Berak alde egitean, hortaz, Krutwigen eragina jaisten da, haren ereduak indarra galtzen du, baina bere ekarpen nagusi batzuek indarrean dira.

Koldo Zuazoren iritziz (1988, 360), hiru dira euskararen batasunari begira Krutwigen ekarri dituen berrikuntzarik aipagarrienak: a) literatur tradizioari ematen dion lehen-tasun eta nagusitasuna, b) euskara kultur hizkuntza bilakatzearen egiten duen aha-legina eta c) hizkuntz eredu hori Euskal Herri osora –Hego zein Iparraldera– hedatzeko daukan kontzientzia garbia.

Krutwigen proposamenak helburu garbia du, euskara kultur hizkuntza bihurtu. Bide horretan, bi traba nagusi ikusten ditu, garbizalekeria eta populismoa, biek eragozten baitiote euskarari garapen kulturala. Interesgarria da oso urte batzuk beranduago aukera bakoitzari buruz egiten duen balorazioa (Krutwig 1962, 28-30):

Krutwigen
proposamenak helburu
garbia du, euskara kultur
hizkuntza bihurtu. Bi
traba nagusi ikusten
ditu, garbizalekeria eta
populismoa

1. Populistak

Haukiek soilik euskara iente kaskarraren eta herri xehearen problematen traktatzekotz erabili nahi lukete. Bertze gai guztiei buruz erdaraz mintzo dira eta hainek ere erdaraz izkiriatzen ditute. Euskara baserriar hunen partisanen skribuetan soilik bermailaren thematak traktaturik ikhusiren ditugu. Heientzat dialektu eta dialektuttoak aski dirade eta, batez ere, euskara lokalismuz bethea maite dute [...] Prestijeko gauzak bethi erdaraz erabiliren ditute [...] eta heien artean kulturdunak direla erakusteko bethi erdaraz mintzo dira [...]

2. Bizkaitarrismoa

Hoiiek euskararen lexikonetik erdaratiko hitz guztiak khendu nahi zituten ethor berriak eta mende asko danik euskaran bizi izaiten direnak [...] Arbuiatzen zituten hitzen orde beren galda-ko hitz berriak sortarazten zituten.

3. Garbizaleak

Haiuen aburuz euskaraz themat guztiak soilki euskarazko hitzez traktatu behar lirateke. Hitz hauk Azkuek bere hiztegian bildu zituen hitzak ziren [...] Tendentzia hunek beure muga hersiak ditu. Hunelako hizkuntza soilik egokia baita, literatur soilaren thematen traktatzekotz eta prosa poetikoarentzat. Iakintza eta bizi modernuaren konzeptu universaleentzat hunelako bidean gainti ezin hel gaitzekelakotz [...]

4. Klasikoak

Euskara klasikoaren iarratzaileekin gure hizkuntza Euskalherriaren egiazko kultur-hizkuntza bilhakaturen zatekean. Maila huntan unifikatu forma literaria bilhatzen da. Tendentzia huntan Atxular gidaria dateke.

Luis Villasante

Krutwigen hizkuntz eredia bazter utzi badu ere, ez horrela maisuaren ideia ardatzak euskara hizkuntza moderno egiteko borrokan. Ildo beretik jo ohi du garbizalekeria eta mordoi-lokeriaren gaian, eta batez ere euskara kultur lanabes bihurtzeko aldarrikapenean. Hizkuntzaren prestigioaren gaia ere

Krutwigengandik datorkiola esango nuke. Egin kontu oso goiz heltzen diola gai horri Villasantek, 1949-1950 urteetan, Krutwigekin harremanetan zelarik hain zuzen ere.

Krutwigengandik ikasitako lezioa honela laburbiltzen du. 1947an bisitatu zuen Bilboko haren etxean lehen aldiz (Villasante 1997, 362):

Bisita hura ez zen bakarra izan. Aukerak ere izaten nituen eta jaun horren pentsakera ezagutzeko gogoia piztu zitzaidan.

Eta bai. Zerbait berri eta gure euskaltzaleen artean komunzki agertzen ez zena zekarren, ene ustez, Krutwig jaunak, hots, kultura-hitzen ganako minberatasun apartekoa –nolabait esateko–.

Euskaltzaleen artean herriari jarraitu behar zitzaiolako dogma hori oso sartua zegoen orduan –gure artean behintzat–. Baina nola ulertzen genuen ‘herri’ hitza? Gizarte behe-mailako jendea, kultura gutxikoa. Hori zen ‘herria’ guretzat eta horri egin behar zitzaion kasu, hori eredutzat hartu eta horri jarraitu.

Beharbada purismo amorratu baten kontrako erreakzioa ere bazen joera hori. Guk ‘herria’ esaten genuenean, herriko behe mailako jendea izaten genuen batez ere gogoan, eta hura hartzen genuen eredutzat.

Begien bistan zegoen, ordea, Krutwig jaunarentzat beste zerbait zela ‘herria’.

Urte berean, 1956, Luis Villasante ere gai berberaz ari da, Euskaltzaindiak Arantzazun egin zuen biltzar irekian: bi joera kontrajarri horiek aspaldiko bi aje kaltegarritzat dauzka Villasantek. ‘Purismo’ eta ‘popularismo’ izendatzen ditu berak. Hitzez hitz: «Gure bi ajeak: Purismua eta Popularismua. Ez bata ta ez besteakin ezin gaitezkelaa ase» (Villasante 1956b, 264). Hemen ere biak arbuiatzen dira, bata eta bestea. Txillardegik eta biek terminologia ere bera darabilte: ez bata eta ez bestea.

Purismoaren jatorrian Larramendi ikusten du aitzindari, tradizio gabeko hitzak asmatzen baitzituen kanpotarrak txunditzeko. Bigarren eragile handia Mogelen *Peru Abarka* da, terminologia modernoaren aurka ari delako, baserritarren apologia eginez. Mogel baino honantzago, gero, eskola bat baino gehiago izan dugu, baina batez ere aranazaleen eskola.

Horien kontrako muturrean, Azkue kokatzen du eragile nagusi gisa Villasantek, Arana eta kideen berrikerien aurka, herriko hizkera bultzatzera jo baitzuen, herriz herriko hitz eta moldeak bilduz eta aztertuz.

1956 urteaz ari delarik, Villasantek dio purismoaren eta popularismoaren menpean bizi direla euskal idazleak.

Purista dan idazleak ez du erdal itzik sartu nai, eta euskeraren gaiezaz baliatuko da dena al duan bezala adierazteko. Popularista danak, berriz, erriak erabiltzen dituan itzak eta esaerak, eta berak erabiltzen dituan bezala erabiltzea maite du (*ibid.*, 266).

Bestela esan, kultur hizkuntza lantzeko orduan biak dira traba: garbizalekeriak euskara pobrezia terminologikora kon-

denatzen du; eta popularismoak kultur terminologia aintzat hartu ere ez du egiten. Ulertezina gertatzen zaio Villasanteri euskaltzaleak polemika edo posizio muturreko horietan katramilatuak segitzea, euskara hil zorian beste zerbaitegatik dagoenean, hain zuzen ere, kultur tresna ez delako, ez dagoelako prestatuta gizarte modernoan euskaraz bizitzeko, zientzia eta jakintza euskaraz garatzeko.

Villasantek dio purismoaren eta popularismoaren menpean bizi direla euskal idazleak. Kultur hizkuntza lantzeko orduan biak dira traba

Ondoko hitzak Arantzazuko Biltzarrean jalgi zituen, *Ibar*-ek euskararen salbaziorako egin zitekeen gehiena katalogo handi bat zela erdaraz proposatzen zuen une berean:

Ba ote dugu gure euskera, gauz oiek [jakintzagaiak, alegia], edozein gizonek gaur bear-bearreko dituanak, tajuz eta eraz expresatzeko egokitua? Ta ezpaldin badugu, zertan ari gera euskaldunok? Ez al da au egitekorik lenena? Eta gauz oiek euskeraz ipintzeko, zein dugu oztopo bakarra? Len aipatu duguna: terminologiaren auzi ori, korapillo ori, askatu gabe edukitzea. Eta ola gauden bitartean, naiz ta erriz-erri itzak eta esaerak eta ipuiak jasotzen ibilli, naiz ta beste lan ederrik asko egin, euskera beti izango da ezjakiñen izkuntza. Eskola ta jakintza beti joango dira

erderakin elkartuak, eta, Kondaira lekuko, bi izkuntza nor-geiagoka jarri diren guztietan, jakintza ta kultura noren alde egon diren, arena izan da betiere garaipena (*ibid.*, 260).

Kultura eta prestigioa

50eko hamarkadako euskaltzaleak oro euskararen beherakadaz kezkatuak daude, jakina da. Arantzazuko Biltzarra lekuko. Azterketa soziologiko gutxi dago, ordea. Arrazoiak asko eta askotarikoak dira: politikoak (frankismoaren eragina), soziologikoak (industrializazioa, emigrazioa) eta soziolinguistikoak ere bai. Villasantek, 1949 edo 1950ean arrazoi soziolinguistiko eta kulturaleri egozten die beherakada, Krutwigen kutsua agerikoa duelarik.

Batetik, euskara euskaldunena da, ez baserritarrena bakarrik, dio Villasantek. Hala izan dadin egin behar dugu. Estatus horrekin euskararenak egin du:

El vascuence es la lengua de todos los vascos, no sólo de los aldeanos; pero para que esto pueda llegar a ser una realidad, es preciso crear en dicha lengua una cultura que demuestre las virtualidades de esta lengua para ser vehículo y órgano de expresión de todo ese mundo complejo que nos ha traído el progreso moderno (Villasante 1949-1951, 45).

Bestetik, Txillardegik ikusten zuen «euskeraren beraka gorria» Villasanteren aburuz euskara kultur hizkuntza ez delako gertatzen da, horrek dakarren prestigio ezagatik. Galera mekanismoa honela azaltzen du (*ibid.*, 42-43):

Hemos asentado el hecho inconcuso de que el vascuence retrocede ante el castellano, de que se encuentra en condiciones de notoria inferioridad ante él. Si quisiéramos ahora descubrir las causas de este hecho, por de pronto una cosa que en seguida salta a la vista es que el vascuence adolece de cierta falta de prestigio social. Es una lengua empleada por la capa social ínfima de nuestra sociedad y que resulta apta para expresar los menesteres de la vida corriente, de la vida labradora, etc., pero todo el mundo complejo y riquísimo de la vida moderna, el mundo de la cultura, de los negocios, del progreso, del pensamiento, etc. nunca se expresa en dicha lengua ni aun casi se sabe cómo se podrían

expresar en ellas esas realidades y actividades superiores. Y así resulta que el vascuence está restringido y constreñido a ser el habla de las masas populares más o menos ajenas a la cultura y aun entre éstas se va restringiendo casi sólo a los aldeanos [...]

Resultado: [...] los que hablan esta lengua muy pronto se dan cuenta de que el vascuence es patrimonio de los rústicos y de los incultos y en cuanto pueden se desentienden de él. Esto en parte ocurre por esa falta de prestigio social de que adolece el vascuence [...] frente a una lengua que goza del monopolio de la cultura, del progreso y de la civilización, la lengua que se halla privada de todo esto no puede menos de capitular y sucumbir [...]

[...] es la cultura la que determina la vida o muerte de las lenguas.

[...] Aquí nos encontramos con que nuestra lengua está reducida a las clases inferiores, a las aldeas, a las masas más o menos ajenas a la cultura; y en estas condiciones resulta imposible garantizar la supervivencia de una lengua. Mientras el vascuence no llegue a ser realmente la lengua de todos los vascos, de los cultos y de los incultos, de la ciudad y del campo, del burgués y del obrero, del sacerdote y de sus feligreses, de los frailes y de las monjas, no se podrá asegurar suficientemente su vida.

Prestigio soziala lortzearren

Frankismo garaian bakarrik ez, aurretik ere euskararen prestigio sozialik ezak gutxieste konplexua ekarri dio euskaldunari, euskararen autogorrotora iristeraino. Hori gainditzeko proposamen edo estrategiak plazaratu izan dira. Gutxi batzuk azalduko ditugu hemen:

1. Broussainen aburuz (1930), euskararen salbamenduak hiru baldintza behar zituen, batasuna, hiztegia eta prestigioa:

La lengua vasca no podrá sobrevivir sino:

1º. Siendo única [...]

2º. Siendo enriquecida de millares de vocablos que le faltan [...]

3º. Siendo adoptada y colocada en puesto de honor por las clases dirigentes del País Vasco, burgueses y clero; porque mientras el euskera no sea otra cosa que la lengua de labradores y pescadores, quedará en lo que es actualmente, un *patois*, condenado por lo mismo a desaparecer como todos los *patois* ante las lenguas literarias o nobles.

[...] Cuando en un país la burguesía y los intelectuales reponen en honor la lengua de sus mayores, caída en decadencia, está salvada esa lengua (Azkue 1930, 233-234).

Hirugarren puntu hori garatzeko modurik ere proposatzen du Broussainek, 1930ean. Bi haztetxe sortu beharko lirateke, bat neskena eta beste bat mutilena. Ikastetxe horietan irakas-kuntza osoa euskaraz izango litzateke, eta handik ateratakoan euskal aristokrazia edo antzeko zerbait osatuko lukete, jende xehearen ispilu eta eredu. Euskara, horrela, erakargarri, apain eta dotore bilakatuko litzateke.

2. Gure artean ezagunagoa da Lizardiren planteamendua (1930):

Eusko aundiki guziek euskeraz ariko balira, euskera gaizkatua, salbatua, omen genduke. Amaika bider entzun diotegu orixe 'Larreko' ta 'Txadon-zaya' idazleei.

Ta orren atzetik ari ere ditugu ainbat egiñal: gure aundikiei, euskera, biotzetan ezezik ezpañetan ere, nondik itsatsiko.

Baña, orrelakorik beññere iritxiko badegu, aundiki euskaltzaleak leen-leenik ari bear degu euskeraz.

Gerraostekorik ere bada.

3. Txillardegik kontatzen du zer proposatu zion Krutwigek:

... hau proposatu zidan behin: euskaltzale multzo bat bildu, frak eta sonbreroarekin jantzi eta, besterik gabe, Bizkaiko herrietatik barrera igandeetan euskara mintzatuz ibiltzea (Agirre 1996, 47).

4. Horiekin batera, Villasantek bide horren egokitasuna azpimarratzen du:

Hoy por hoy nada interesa tanto para la vida del vascuence como el conquistar para dicha lengua a los mejores de nuestro país, es decir, a las clases cultas e influyentes. El día que consiguiéramos que las clases dirigentes del pueblo vasco: burguesía, clero, intelectuales, industriales, clase media, etc. hablaran y escribieran en euskera, el problema del vascuence estaría salvado, y mientras esto no se logre, ningún medio seguro habrá para impedir su muerte. Un pueblo tan progresivo y moderno como es el pueblo vasco actual, donde hay tan gran número de personas consagradas a ca-

rreras y actividades superiores, no hay ninguna duda de que tiene personalidad suficiente como para conseguir el efecto apetecido de asegurar la vida de su lengua (Villasante 1949-1951, 44).

Literatura zientziaren aurretik

Literaturari halako garrantzia eman eta jakintza alorreko gaiak deskuidatu izan dituela euskal idazleak, irizten dio Villasantek. Ez da arrazoi gabeko kritika, seguruenik. Euskararen, euskal kulturaren eta ia Euskal Herriaren salbazioa literaturatik, olerkitik eta bereziki poema nazionaletik zintzilik zirudien Eusko Pizkundean. Aitzolek eta garaiko askok horrekin amets egin zuten gerraurrean. 1930 data gogoangarria da, zeren eta Provenceko bezpizkundeko eragile eta Nobel saridun Frédéric Mistralen jaiotzaren mendeurrena izanik, horren *Mireio* poema itzultzeko eskaria egin zitzaion Orixeri. Itzulpenak arrakasta izan zuen eta Orixeri eskatu zioten Euskal Herriak behar zuen poema nazional sonatu hori, Euskal Herriaren arima propioa azalduko zuen poema. Lan profesionala bertan behera utzi eta idaztera erretiratu zen Orixe 1931n. Uste baino beranduago bukatu zuen, ordea, eta 1936ko gerrak inprimategian harrapatu zuen. Eta zentsurak ez zion biderik eman 1950 arte. Beranduegi.

Euskararen, euskal kulturaren eta ia Euskal Herriaren salbazioa literaturatik, olerkitik eta bereziki poema nazionaletik zintzilik zirudien Eusko Pizkundean

Beranduegi, baina arrakasta handiz atera zen liburua. Hori bai, eskatu ziotenean zeukan giroa eta ilusioa bestelakoak ziren, eta harrera zer esanik ez. *Euskaldunak* poema liburuak ezin zuen jada euskal kultura 'salbatu'. Zer uste du Villasantek? Ahalegin bera egin izan balitz kultur gaietan, beste kuku batek joko zigukeela.

Tal vez haya que decir también que los cultivadores profesionales del vascuence han dado excesiva y casi exclusiva importancia al

cultivo de la bella literatura, y se ha desatendido ese otro aspecto práctico, tan necesario. No es que yo desdeñe las producciones literario-poéticas ni mucho menos [...] No olvidemos que lo que ocupa la mayor parte de la vida de los hombres es la práctica con sus exigencias imperiosas y urgentes: ciencia, comercio, industria, información, religión, etc. Y si todo esto lo encuentra el vasco expresado en su lengua y lo lee porque quiere asimilarse el contenido de tales temas, habremos contribuido de la manera más eficaz a asegurar la consolidación del euskera en su espíritu (Villasante 1949-1951, 53).

1956ko Arantzazu: euskalgintzaren argazki bikoitza

Argazki birtual honetan bi mundu daude: euskalgintza zaharra biltzarrean, eta belaunaldi berriaren proposamena gune berean, baina ez barruan. Bata, heldua; bestea, aldiz, abiatzear.

Euskalgintza tradizionala

Euskaltzaindiak Arantzazura deitutako Euskaltzaleen Biltzarra garaiko euskaltzaleen egoeraren agerpen bat izan nahi du, klandestinitatetik aterata, hori baita lehen bilera agerikoa.

Bertan ikus daitezke kezka eta ikerlanen norabideak, jardunaldiaren arrazoiak eta helburuak. Horretaz jabetzeko lekuko ona da Luis Villasantek bildutakoei egin zien ongi etorria:

Jardun auek zergatik eta zertarako? Euskal urduritasuna sentitzen degun guztiok elkartzeko, edo bata bestearekin al dan neurrian urreratzeko. Denok degu yoran berdiña, kezka ta oiñaze berdiña, gure mintzoaren kezka ta oiñazea, alegia. Euskera ondamentetik gorde ta begiratu, euskera bizirik atera nai degu guztiok. Ez naiz ni emen asiko, danok buruz dakizkigun atsekabezko arrazoiak berritzen: euskera gainbera datorkigula, atzera dijoala, erriak gero eta gutxiago itzegiten duela, ta abar. Baiña beste aldetik, itxaropenezko bide eta arrazoiak ere ba-dira [...] Zorionez, ba-dira gaur eguneon ere euskaltzaleak, euskal idazleak, euskararen adiskideak. Eta saiatzen dira, bakoitzak al duena egiñaz, bakoitza bere saillean gogotik ekiñaz. Baiña agi danez, saiaketa guzti oiek ba-dute utsune agiri bat, gaitz ezagun bat: bakoitza bere aldetik ibiltzea, alegia. Bakoitza, bizi dan txokoan sarturik ari da lanean, albokoaren berri jakin gabe.

Denok degu xede berdiña, baiño xede ori lortzeko ibilli bear den bideaz edo egin bear diren eginkizunezaz, danok ez gera iritzi bateko. Batek euskera garbia bear degula, besteak berriz uste du, gaurko egokera ontan, euskera ulerterreza ta erritarra zai-gula bearrezko; urliak, euskera kultur-tresna bear degula biurtu eta orretarako idea goratuetarako mintzabide egin; onek, gizon eskolatuen eta ikasien maillako liburuak falta zaizkigula esango dizu; ark, berriz, erri xearen maillako lanak baizik eztitu ondo ikusten. Eta egin bear litekenaren gainean aburu berdintsuak izanda ere, aburu oiek egi biurtzeko orduan, garaiean, sarri-askotan bide ezberdiñak daramazkigula ikusten da. Zer gertatzen ote zaigu, ba? Esan deguna: elkarrengandik berezita bizi oi gerala. Elkar ezagutu gabe, elkarrekin itzezin gabe, bakoitza bere aldetik, orra (Villasante 1956a, 166).

Ahalegintxo positiboak aparte, panorama ez da oso erakargarria.

Biltzarrean aurkeztu ziren txosten eta komunikazioen gaie-tan ere etorkizunerako esperantza handirik ez da zabaltzen: ‘Azpeitiko euskerea aztertuz’ (Patxi Altuna), ‘Oĩñatiko liña-gin-iztegitxoá’ (Kandido Izagirre), ‘Lardizabal’en euskeraz zertxobait’ (Fernando Mendizabal), ‘Arantzazuko folklo-re-gaien biltzeaz’ (Bitoriano Gandiaga), ‘Bertso berri billa Euskalerrria zear’ (Antonio Zavala), ‘Kristau ikasbidea ta eliz-itzaldiak’ (Jose Maria Lojendio), ‘Axularren eginkizunak eta Axularren izena’ (Joxemiel Barandiaran).

Zorionez, biltzar horrek esperantzari zabaldu zion bere atea; hiru lan bereiz daitezke: Txillardegiren eta Andoni Urrestarazu *Umandi*-ren komunikazio edo karta idigiak, Ferroletik eta Paristik hurrenez hurren bidaliak, eta Villasanteren ‘Gure eginbearrak’ txostena. Hiru lan horien plan-teamenduek egiten dute zubi-lana hurrengo belaunaldiekin. Kultura jasoaren premia eta bidea seinalatzen dute.

Euskalgintza berria abiatzen

Biltzar horren kariaz sortzen da Arantzazun Jakin (Yakin) aldizkaria, ikasleen aldizkaria, apala. Jakin da gerraosteko be-launaldiaren lehen saio kolektiboa. Bi ezaugarri ditu: lehena,

lan kolektiboa izan nahi du, eliz ikastetxe guztietako jendea bildu nahi du, elkarrekin lanean jarri, auzolanean jardun; bigarren ezaugarria, kultura jaso egin nahi du, gai guztiak euskaraz landu eta jorratu.

Honela dio lehen zenbakiaren atarian:

Zaarra dugu izkuntza, ta basatia. Egun, artzain ta ikazkiñen mintzaia soilik. Egun-egungo jokabide-mailetatik at dugu gure euskera.

[...] Nik bezin ondo dakizu: gure euskera kultur-yoera ta kultur-ats guzi-guzietan murgil ez bitartean, aizea orrazten ari gera. Berez dager.

[...]

Edertu dezagun geure izkuntza. Egungo arazoetara egokitu. Saia gaitezen edotariko gaia ta arazo euskeraz erabiltzen. Tamala bait da naiz erriari, naiz gutartean euskeraz jardutean, kintenkerita edo ikullu gaietara jo bear izatea!

Asmo eta ahalegin hori ez zaio oharkabeen pasatu Koldo Mitxelena bati (1960, 125):

Bagenekien leen euskera sail askotan lantzen-zai zegoela eta alaz ere uko egiten genion maiz eginbearrari, bear bezain garbiro egiteko gauza ezkiñalako. Orain, berriz or ikusten ditugu *Yakinekoak*, esate baterako –eta eztira oriek bakarrik–, katazka bizian zenbait gai zail eta gaitz euskeraz adierazi naiean.

1956an ezagutzen zen kultura jasoaeren ereduarekin abiatu zen Jakin, *Euzko-Gogoa*-ren eta Orixeren bidetik. Baina ez zuen luze iraun. Aldaketa, gainera, ez da hizkuntz ereduarena soilik izango, baizik eta baita kultur ereduarena, unibertso kulturalarena ere.

Bi gertakari dira tarteko.

1. Txillardegiren eta Iñaki Bastarrikaren arteko polemika

Txillardegik 1957an atera zuen *Leturia'ren egunkari ezkutua* eleberria. Jakineko zuzendari lanetan zebilen Iñaki Bastarrikaren gogokoa gertatu ez nonbait, eta kritika bikoitz lotsagabea egiten dio (Bastarrika 1957). Gaia ez du gogoko, artifiziale edo behartua iruditzen zaio, «ekarrizkoa» eta ez «etorrizkoa», «egitasun» falta sumatzen dio. Gomendatzen

dio, gainera, gaiak kanpotik inportatu ordez, gure herrian bila ditzala.

Hizkuntz ereduaren aldetik, bestalde, autore zaharretara jotzeak etekina bainoago kaltea dakarrela eta, «garako idazleak» aintzat hartzeko eskatzen dio, 1900-1937 artean idatzi den ekoizpena eta literatura, alegia.

Txillardegik berehala, hurrengo zenbakian, erantzuten dio (Txillardegi 1958), eta ez goxo. Salatzen dion existentzialismoa Txillardegirentzat ez da kanpoko edo arrotz, eta Bastarrikak proposatzen dizkion «euskal gaiak» atal bat dira, tipismoa:

Gaurko gaztediaren katramiliez mintzatzen da nere Leturia, baiñan euskeraz. Presuna unibersala da Leturia.

[...] Euskaldun izateko bizieratik kanpo jokatu bear badugu, oraintxe jo dezakegu euskalduntasuna ildakotzat (*ibid.*, 87-88).

Are gogorrago jartzen da hizkuntzaz diharduela:

Zuk -eta zu bezelako guziak- euskera il nai duzute (*ibid.*, 89).

Zuk, Bastarrika, euskeraren eriotza nai duzu oarkabea, eta bere galeraren bidean barrena zoaz (*ibid.*, 91).

Gaur gaurkoz beraz, bi joera dira: euskara egiazkoarena bat, eta 'garako' idazle batzuen asmazio egoskaitzetakoa bestea. Eta bi gauza gerta ditezke: edo euskera il auek, edo alderantziz (*ibid.*).

Zuek lurjotzen ba dezute, euskera salbatu dela esan dezakegu; zuek garaituko ba zenute, berriz, egingo luke euskerarenak... (*ibid.*, 93).

Zakarraldi bedeinkatua!

Txillardegiren iritziak lur gozoan erortzen dira iristear da-
goen Jakinen zuzendaritza berrian.

2. Zuzendaritza aldaketa

Hurrengo urtean, 1959an, sortzaileak badoaz eta lantalde berria sartzten da zuzendaritzan. Erreleboa. Berriak sartzten dira: Joseba Intxausti, Joxe Azurmendi, Kepa Enbeita. Eredu aldaketa egiten du Jakinek, hizkuntzaren alorrean eta pentsamenduaren alorrean. Gidaritza berria bilatzen da kanpoan, bazter utziz Orixe eta *Euzko-Gogoa*, eta Txillardegi, Mitxelena, Villasante aukeratuz. Pentsamenduaren eremuan ere,

tradizio eskolastikoari pentsamendu modernoa hobesten zaio. Bidelagun du Txillardegi Jakinek, Joseba Intxaustiren eskutik.

Biraketa horretan, zuzendaritzako kide zen Joseba Intxaustiren 1959ko 'Illobira bultzaka' artikulua garrantzi berezia hartzen du. Kultura lantzeko betiko asmo tinkoari, gaien gaurkotasuna eta hizkuntzaren erraztasuna eranstean dizkio:

Euskera kulturaz bakarrik salba dezakegu (Intxausti 1959, 84).

Onela, bada, kultura gabeko izkera illobira doa bear-bearrez; kultura sendo bat daukana, berriz, beti jeikiko da arro [...] Kultura jori bat sortzen ez badugu, erri-literatura aberatsa izanarren, euskera il egingo zaigu (*ibid.*, 85).

Nola sortu dezakegu euskal-kultura au? Nolako euskera bear genuke lan ontarako? Ona emen koxka. Gaiak *gaurkoak* eta euskera *errez-errez*a (*ibid.*, 86).

Gazteongan dago euskeraren etorkizuna (*ibid.*, 87).

Kultura-praktikutasunak bakarrik salba dezake gure euskera, ta idazkera ulertezin eta nekezak nola emango ote dio praktikutasun ori iltzeaz daukagun izkuntzari? (*ibid.*, 88).

Jakinen hastapeneko edo nerabegaroko gorabehera horiek, garaiko giroan eta borrokaldietan egoki kokatuta, Joxe Azurmendik hitzaldi baten aztertu zituen luze eta zabal, gertakarietatik gertu, 1963an, Euskaltzaindiak Arantzazun antolatu zuen biltzar irekian (Azurmendi 1963-1964). Buakaera aldatuko dugu hona, laburpen gisa:

Jakinen lezioa

Biltzarre onen asmoari gagozkiola, zer erakusten digu *Jakin*-en esperientzia txiki onek? Zazpi puntutan laburbilduko dut, nire ustez eman digun lezioa [...]

Ona puntu oek.

1. Kultura zabaltzeko kulturadunak bear dira, ta ez bakarrik euskera ederki menderatzen dutenak. Kultura ta euskera dakitenak bear dira. Ta euskeran, nire ustez, sufijazioa ondo, oso ondo.

2. Lan egin bear dela, egin. Lekutan gelditu zaigu itzetan labur eta obretan luze omen geralako ura. Euskeraren etorkizunik eza ta eriotza benetan sinisten baditugu, ez da konprenitzen ikusten diren makiña bat gauzen errai zikiña. Lan egin: ta lan egiteko, pertsonak errespetatu –lankideak, alegia–, ta ez ahal den guzie-

tan mutur joka asi. Pertsonak eta iritziak. Eta bear denean, barkatu. Ahal bada.

3. Bakoitza bere bidetik ibilli bagabiltz indarrak sakabanatu besterik ez dugu egingo. *Jakin*-ek bereen artean iritxi zuen batasuna, euskaltzale kulturadun guzien arteko lotura izateraino irixten ezpada, biderdian ildako asmo ames utsa izango da. Ejenplo eman dugu. «Zuek zerate gure eredu: emen gabiltz gu ezertarako batu eziñik», idazten zigun Zaitegi-k.

4. Garbi nai mizkiñez ez daukagu ezer egiterik. *Jakin*-en esperientzi agiriena auxe izan da. *Jakin*-ek kaskarreko galantekin ikasi duen lezio onek gogoan artzea merezi duelakoan nago. «Praktiko primero: errege», esan bearko dugu gure erresuman, edo akabo dena.

5. Lanarekin, batasunarekin eta praktikutasunarekin: kritika. Norbere jardunaren beroan albokoaren kritikari atea zabaldu nai ez dizkionak laister izango du bere barruan illuntea. Bakoitzaren ideia utsak, batek uste baiño bonbilla tristeagoak izaten dira, ta bikaiñak izanda ere, ariak dakarren indarra –kanpotik datorrena– ukatzen bazaio, itzali egiten dira. Orduan barruko argi guzia, seta utsarena izango da. Ta ingura zakizkio alakoari... *Jakin*-ek beti izan zituen atea zabalik edozein kritiku sar zedin: dakidala, etzitzaion iñori kritikarako eskubiderik ez ukatu ta ez moztu.

6. Batasunaren ardatza: Euskaltzaindiari obeditzea, *Jakin*-en X-garrenaren Atarian irakurtzen dugu: «Euskaltzaindiari. Gidari zaitugu... Iñora joango bagera zurekin bakarrik joan gaitzke: ez dugu beste gidaririk... Euskaldunak, burrukaldi gogor ontan, batasuna, ta gidaritza bat, bear dugu, ta ori zuk bakarrik eman dezaigukezu».

Obeditzeak ez luke kritikarik ukatu bear. *Jakin* egin bear dela, ori bai, obeditzen eta kritika neurtzen...

7. Beste zerbait? Puntu bat oraindik: euskal kulturarentzat *Jakin* bezalako aldizkari batek daukan inportantzia.

Hitz bitan: euskara batuaren filosofia

1956an Euskaltzaindiak deitzen duen lehen biltzar agerikoan euskararen galera izango da diagnosirik partekatuen. Hilzorian dagoela euskara. Egoera hori nola gaintitu, nola aurre egin, nola jokatu, ez dago adostasunik. Zenbat buru, hainbat aburu.

Gerrak kolpaturiko belaunaldian, badira diglosian babesten direnak, euskarari funtzio jakin batzuk aitortu eta hortxe goxo bizitzea proposatzen dutenak, edo horrekin konformatzen direnak. Kontzienteki ala ez, frankismoak inposaturiko hizkuntz politikari men egiten diote: kultur funtzioak hizkuntza bakarrak ditu, gaztelaniak. Txillardegik, ikusi dugunez, 1956an salatzen du: «euskerak ezertarako balio ez duela ainbestetan entzunik, konplejua jarri zaigu».

Dagoenari eusteak du lehentasuna, beste batzuen aburuz. Euskararen atzerakada gerarazteko, euskararen gotorlekuak indartu behar dira: baserria eta mundu-ikuskera tradizionala. Horiek dira euskararen indarguneak, hor dago jatortasuna.

Euskarari gelditzen zaion azken kabi hori desagertu baino lehen, urgentziazko lan bat dago egiteko: ondare hori bildu eta sistematikoki antolatu. Bide hori proposatzen zuen *Ibar* batek. Beste tolosar batek praktikan jarri zuen asmoaren zati bat: Antonio Zavalak biltzar berean aurkeztu zuen lehen aldiz bertsoak biltzeko bere egitasmoa (Zavala 1956), gero Auspoa bilduman gauzatuko zuena.

Egitasmoaren aurkeztean agertzen duen pentsamenduak interes handia du guretzat, asmo horren azpiko hizkuntz filosofiari antzemateko. Bi hitzetan, hauxe: euskara heriotzatik libratzeko, herri literatura da bidea, beranduegi dator goi kultura; analfabetoak euskaraz literatur sortzaile dira eta horiei esker euskara hizkuntza kultua da:

Yo diría que la vida del euskera ha venido siendo la historia de la deserción de los cultos y de la adhesión filial de las clases iletradas. Evitemos que su muerte vaya a ser la historia de deserción de las masas iletradas y de la adhesión, tardía ya, de los cultos (*ibid.*, 244).

Gerrak kolpaturiko belaunaldian, badira diglosian babesten direnak, euskarari funtzio jakin batzuk aitortu eta hortxe goxo bizitzea proposatzen dutenak, edo horrekin konformatzen direnak

Hizkuntza baten biziraupena ezinezkoa dela literaturarik gabe uste da. Bi bide bereizten dira hor, herri literatura eta literatura jasoa. Herri literaturaren apologia egiten du Antonio Zavalak bere plana aurkeztean, arestian aipatu bezala: herri literatura goi mailako kultura da, eskolatik barik zerutik datorrena:

Otras lenguas no hacen literatas sino a las clases cultas; nuestro viejo euskera convierte en literatos a los hombres sin cultura. Nunca tendremos capacidad de valorar el tesoro de humanidad y espíritu que entraña un idioma que hace de los analfabetos creadores de literatura.

Y así, aunque se trate de una lengua sin depósito de conocimientos, se hace de justicia otorgarle el título de lengua culta, por esa cultura superior y anímica que no es un don de las escuelas, sino del cielo (*ibid.*, 243).

Herri literaturaz gainera, literatura jasoa behar du euskarak. Eusko Pizkundeko ikusmoldeak bizirik dirau oraindik: sekulako garrantzia du olerkiak, poema nazionalak, literatura landuak euskararen biziraupenerako eta salbaziorako. Egun handia edo historikoa izan zen euskaltzaleentzat 1950ean Itxaropenako Patxi Unzurrunzagak eta Artetxek frankismoko propagandaren burua zen Pedro Rocamoraren bidez Orixeren *Euskaldunak* poema argitaratzea lortu zutenean. Gailurra jo zuen euskal literaturak obra horrekin. Eta ez da, gainera, poema bakarra: Salvatore Mitxelenaren *Arantzazu. Euskal-sinismenaren poema* liburuaren argitalpenak aurrea hartu zion 1949an.

Literaturaren bidez jaso ohi zuen euskarak kategoria, Etxepareren ‘thornuya’.

Villasantek deitoratzen du ahalegin eta indar berak jakintza mailetan ez jarri izana. Horri egozten dio euskararen atzerapena, prestigiorik eza, bizitza modernorako trebatuta ez izatea.

Hil ala biziko egoeran zegoen euskara, eta hil ala bizikoa zen euskara batua. Bai. Baina horren pertzepzioa ez da lehen ordukoa. 50eko hamarkadan, gerraurretik oinordekotzan

jasoriko eztabaidak estaltzen du batasunarena. Urte horietako polemika nagusia euskara garbia, euskara mordoiloa zen. Ez batak ez besteak irekitzen zioten aterik etorkizunari. Arrazoi desberdinengatik baina, biek ukatzen zioten garapena euskarari. Euskarak garbia behar zuelako, batek, eta euskarak 'herrikoa' behar zuelako, besteak, ez batean eta ez bestean euskarak ezin zuen bere burua elikatu terminologia kulturalaren bidez, edo ez zuen horren premiarik. Kulturarik gabe, eta kultur terminologiarik gabe, euskara ezin zitekeen izan hiztun komunitate modernoaren hizkuntza, ordea. Krutwigen hitzetan, «Jakintza eta bizi modernuaren konzeptu universaleentzat hunelako bidean gainti ezin hel gaitezkelakotz» (Krutwig 1962, 30).

Horregatik, nahiz eta itxura batean 1959an Euskaltzaindiak hitz berriei buruz hartu zuen erabakiak euskara batuarekin zerikusirik ez izan, egiaz eta benetan handia du; izan ere, behin kultur terminologia akademikoki onartuz gero, euskara kulturalki biziberritzeko bidea ireki zuen.

Euskara batuaren aitzindariak (Krutwig, Villasante, Txillardeggi, Mitxelena eta beste) euskara garbi/mordoilo polemikaren sasien tartetik urratu behar izan zuten bidea, eta lortu zuten: euskara gaurkotu egin behar zen, gaitu, osatu, modernotu, mintzabide bihurtu, euskaldun guztiontzat, gai eta funtzio guztietarako trebatu: teknika, filosofia, administrazioa, irakaskuntza...

Euskara batuaren filosofia ez da arazo filologiko edo linguistikoari teknikoki erantzutea. Euskara batuaren problematika euskara beraren problematika da, ez gehiago, ez gutxiago. Euskara batuaren borroka euskararen berrikuntzaren, berreskurapenaren, biziraupenaren borroka da. Borroka bera. Eta borroka hori euskaltzaleen eskutik joan da, ez hizkuntzalarien bidetik.

50eko hamarkadan minoritarioa zen pentsamendua hurrengo hamarkadan indartuko zen, gerraosteko belaunaldiek hizkuntzaren filosofia hori bere DNAn baitzekarten eta horixe bultzatu baitzuten, modu kolektiboan Jakinekin hasita.

60ko hamarkada: ekin eta jarrai

Sarrera

50eko hamarkadan ikusi dugun Txillardegi bera ikusiko dugu orain ere: bultzatzailea, proposatzailea, neurri praktikoak eskatzen dituen euskaltzalea, egingarritasuna eta eraginkortasuna jomugan dituena.

50eko hamarkadako Txillardegi bera ikusiko dugu 60koan ere: bultzatzailea, proposatzailea, egingarritasuna eta eraginkortasuna jomugan dituena

Proposamen utopikorik ez. Epika gutxi. Irain bat ere ez. Ezaugarri bat gehiago, oso inportantea: tematia, amore ematen ez duena. Euskara batuaren alde, lortu arte borrokatuko da Txillardegi.

Hamarkadatik hamarkadara Txillardegiren asmo eta egitasmoetan ez da etenik. Proposamenak dira, edo ekintzak zein jarduerak dira diferente, baina helburuak beti berak. Irizpide berean mantendu da Txillardegi (1994, 173):

1964ean idatzitako lerro horietan [*Huntaz eta hartaz*, 1965], 1956an bezalaxe, honetara bil zitekeen nire euskarekiko kezka: «euskera gaitu, osatu, batu, gaurkotu» (76). «Euskera benetan eta laister euskaldunen zerbitzuko jar; ala euskera giharek hil. Horra hor aukera» (76). «Eskolak, ikasguak, aldizkariak, merkatalgo eta lantegitzako bulegoak, herriko-etxeak eta administrazio-idazkaritzak oro, Euskal Herriko bizi guzia hitz batez, euskeraz egiñerazi behar da. Hunela, eta ez bestela, salbatuko dugu euskera» (77).

‘Euskaltzaindiaren Laguntzailleak’ mugimenduko kide

1957an Euskaltzaindiak euskaltzain urgazle edo laguntzaille hautatu zuen Txillardegi, Euskaltzaindiak antolaturiko Euskaltzaleen Biltzarrean (Arantzazu, 1956) aurkeztutako komunikazioaren ondoren eta 1957an bertan idatzi zuen nobela existentzialista sonatuaren (*Leturia'ren egunkari ezkutua*) argitalpenaren urtean.

Ia aldi berean, zehazki 1959an, Euskaltzaindiaren inguruko batzuk, euskaltzainak tarteko, euskarari laguntzeko elkar-te gisa nola antolatuko zebiltzan. Bilbo inguruan batez ere. Euskaltzaindiaren laguntzaileak, Euskaltzaindiaren adiskideak... Joan Mari Lekuonak jakin zuen gerra aurrean bazela talde bat 'Euskaltzaindiaren Laguntzaileak' izena zeramana. Izen hori hartu zuten aurrerantzean. Bilbon bazen talde bat: Oleaga, Gorostiaga, Arruza eta beste. Gipuzkoan ere sortu zen, Juan San Martinen inguruan, Txillardegi idazkari dela. Nafarroan ere sortzekoak ziren Pedro Diez de Ulzurrun eta Jose Agerre tarteko.

Elkarte horrek edo horiek herrietan euskara bultzatzea zuten helburu, beti ere Euskaltzaindiaren babespean. Iker saila Euskaltzaindiari uzten zioten eskusiboki, eta Jagon sailean kokatzen ziren beraiek. Talde ekintzaileak ziren, ez ikertzaileak.

Bizkaian hasi ziren tirabirak eta ika-mikak, oso goiz hasi ere. Kontua zen laguntzaile horiek Euskaltzaindiaren izena erabili ohi zutela beren ekintzetarako, eta hori ez zela batere gogoko Euskaltzaindian. Arazo larri bat sortu zen diru eskearekin. Eskearen dirua zeinek kudeatu edo administratu behar zuen: Euskaltzaindiko zuzendaritzak ala elkarte sortu berriak helburu jakin batzuetarako?

Arazo puntualen gaintik elkarte nola txertatu Euskaltzaindian, hortxe zegoen auzi nagusia. Txillardegiren proposamenan, elkarte Jagon sailean kokaturiko azpibatzerdea da, nortasun juridikorik gabe. Eta, aldi berean, autonomia osoa du. Euskaltzaindiak, ordea, ez du horrela ulertzen: euskaltzain batzuek bederen uste dute laguntzaile horien proposamena ez dela 'Euskaltzaindiaren Laguntzaileak' Jagon sailean txertatzea, Euskaltzaindiaren Jagon saila bereganatzea baizik.

Erakundeak, azkenik, barruko legegizonen esku utzi zuen ebazpena, Jose Maria Lojendio eta Antonio Arrueren eskutian. Lojendiok bien alde egiten du: ez da elkarte berririk behar, baina egonda ere ez da kalterako. Formulazio zehatzagoa egiten du Arruek, eta hori onartzen du Euskaltzaindiak aho batez.

Honela dio:

4. 'Euskaltzaindiaren Laguntzailleak', constituida recientemente con el carácter de filial de la Academia, colaborará con la Sección Tutelar a la que queda incorporada.

5. 'Euskaltzaindiaren Laguntzailleak' constituye una subsección de la Academia, carece de personalidad y de fines propios distintos de los de la Academia misma, y no es sino la prolongación de la Sección Tutelar para euskaltzales no académicos, que así pueden colaborar en las labores de Euskaltzaindia. 'Euskaltzaindiaren Laguntzailleak' trabajará, por lo tanto, bajo las órdenes inmediatas de la Sección Tutelar de la Academia.

Desagertu da autonomia.

Txillardegi, ohi zuenez, bete-betean sartu zen mugimenduan. Berak idatzi zituen araugaiak. Hirugarren puntuak interes berezia du guretzat, hortxe agertzen baita Jagon sailaren misioa nola zehazten den puntuz puntu:

3. Según el punto 3 del repetido Reglamento, la misión que debe cumplir la Sección Tutelar es la siguiente:

a) Prestará preferente ayuda a la fijación de la lengua literaria; uno de cuyos medios habrá de ser la facilitación por parte de la Academia y orientación de los escritos actuales respecto a los mejores textos del euskera escrito.

b) Colaborará con la Sección Filológica en la formación del Diccionario General.

c) Prestará su concurso para la euskerización de textos pedagógicos y demás libros, escritos publicitarios, comunidades, etc., en que sea requerida la Academia.

d) Celebrará concursos literarios, a base de obras originales, o traducciones de publicaciones u obras de interés actual preferentemente.

e) Recogerá cuidadosamente nuestros documentos literarios antiguos, tanto impresos como inéditos, y publicará los que mayor interés tengan.

f) Ayudará a la creación y orientación de clases de Lengua y Literatura vascas.

g) Podrá otorgar el visto bueno a las obras literarias de novelas que lo soliciten, si el lenguaje utilizado reúne las condiciones mínimas de corrección de estilo, de comprensibilidad y gusto literario.

Euskararen aldeko mugimendu edo organizazio izan nahi zuen hura ibiltzen hasi orduko bukatu zen. Porrota da epitafio.

Auzi hori formalki ez dakit noiz amaitu zen, agian 1962ko urtarrilaren 26an, Euskaltzaindiak Arruza jaunari Euskaltzaindiaren izenean ezingo duela ezer egin agintzen dionean. Baina nago Txillardegirentzat goizago bukatu zela, 1960ko abuztuaren 18an guardia zibilak atxilotu zuelako Antiguako etxean.

Txillardegik berak, urte asko geroago, honela gogoratzen du bukaera (1994, 156-157):

Helburuak, organigrama eta Euskal Herriak jasaten zuen zapalketa fazista ezagututa, laguntza merezi bide zuen proiektu honek. Baina laburki azalduko dugunez, trabak agertu ziren berehala.

Finantza bideen alorrean sortu zen hika-mika; eta gerora haustura.

Euskaltzaindiaren Laguntzailleak erakundetik autonomia ekonomikoa eskatzen genuen. Baina hauze zen Euskaltzaindiak, 'infiltrazio' abertzaleak sinetsirik, onartu nahi ez zuena. Orduan ere «nor dago atzean?» galdetzen zuten geldikorrek eta legezaleek.

Asteasuko Arrue frankistak kezka horiek azaltzea normalizat jo behar da. Abertzale batzuek ere hanka-traba egitea, nekezago uler daiteke. Euskarak ez baitzuen nora heldurik.

Euskaltzainditik dimititzea

Txillardegik, 1963ko abuztuan igorritako idatzi gogor batean, Euskaltzainditik baja ematen du; 1957an Euskaltzaindiak eman zion urgazle tituluari uko egin eta domina itzuli egiten du. Jose Maria Lojendio euskaltzainburuak, ordea, ez zion dimisioa onartu. Are: Euskaltzaindiak euskara batuaren gaiari berandu baino lehen helduko ziola agindu zion:

Euskaltzainburua zen Jose Maria Lojendiok ez zuen ene dimisioa onartu; eta itzuli egin zidan Angelura urgazle izendapenaren Diploma (hementxe daukat neure begien aurrean, etorri zitzaidan tolesturetan tolestuta); eta berehala, ahalik eta azkarrenik, Euskara Batuaren prozesua bideratuko zuela agindu zidan. Eta egiaz mintzo zitzaidala berehala ikusiko nuela (*ibid.*, 167).

Hitza hitz, ez dakit zein izan zen egiazki euskararen erakundearen hurrengo urratsa. 1968ko Arantzazuko Biltzarrak ba ote du euskaltzainburuaren promesa horrekin zerikusirik?

Kontua da Txillardegik dimisioa ematen duela. Dimisioaren zioa? Bat baino gehiago, seguru.

Arrazoi nagusi bat eman beharko banu, Euskaltzaindiaren immobilismoa, esango nuke. Txillardegi konbentziturik zegoen euskal akademia guztiz beharrezkoa zela euskararen

Kontua da Txillardegik dimisioa ematen duela.

Dimisioaren zioa? Bat baino gehiago, seguru.

Arrazoi nagusi bat eman beharko banu, Euskaltzaindiaren immobilismoa

biziberritzean, eta noski euskara batua aurrera ateratzeko orduan. Erakundeko jendea kezka horietatik aparte ikusten zuen, ordea. Hori da erakundearen barruan daraman sei urteetan ikusi duena. Dimisioarekin astindua eman nahi zion, eta ez nolana hiko, kanpaina antolatu nahi izan baitzuen, besteek ere berdin egin zezaten. Ia-ia sasiakademia deitzen dio, «izatez eta obraz behar

zukeanaren laurdenik ere ez du egiten» eta. Funtsean Txillardegik urte horietako Euskaltzaindiari egiten dion salakuntza zera da, euskara hilaz okupatzen dela eta ez bizi, ez mintzabide den hizkuntzaz; bere hitzetan, errazago zaiola euskararen *bitxitasunaz* ari izatea euskararen *bizitasunaz* baino.

Baigorriko gertakaria, Haritxelhar jauna Euskaltzaindian sartzea egitean gertatua, anekdota da, ez huskeria hala ere. Azken ttantta, dio berak. Esanguratsua eta mingarria gertatu zitzaion Txillardegiri, ez da dudarik. Batasunaren alde ari zirenei iseka egitea zen han gertatua: Haritxelhar jauna baxenabarreraz mintzatu da, Lafon jauna zubereraz eta Lojendio jauna gipuzkeraz. «Batasunaren eragille izan nahi denean ez da jarraipide ahalkegarri hori ematen», ondorioztatzen du Txillardegik bere gutunean.

Nik neuk dimisioaren motiboa Baigorriko gertakarian baino areago ikusten dut Euskaltzaindiko Jagon sailetik aritzeko

proiektuak izan zuen paradoan. Babestu ordez, uxatu egin zituen Euskaltzaindiak, arrazoiarekin edo arrazoi gabe. Horregatik gogor ekiten dio erakundeari idatziaren beste parte batean:

Nori egin zizaiokean kalterik 'Euskaltzaindiaren Laguntzailleak' delakoak, esate baterako: euskerari, ala debekatu zutenai? Askotan agertzen da Euskaltzaindia koldar eta Franco-ren morroi, baiña gutxitan ausarta eta euskeraren zerbitzari. Errazago zaio Euskaltzaindiari euskeraren *bitxitasunaz* ari izatea, euskeraren *bitxitasunaz* baino. Bitxitasunari so egiñik, ordea, bere xedea nahastu du eta lana lardaskatzen.

Sei urte huntan ongi ikusi dut, eta hau borondate onez ari den nornahik ikus dezake, Euskaltzaindia legun-legun eta koskarik gabe moldatzen dela Madrille'ko gobernu etsaiarekin. Zergatik? Euskaltzaindiak, oro har, gehiago begiratzen diolako Gobernuaren aginduari, euskerari baiño.

Kontuak kontu, Txillardegiren dimisioak ez du egiaz eta benetan behin betikoa ematen. Dimisio baldintzatua dela esango nuke. Baldintzatua, eta baldintzatzaile izan nahi duena.

Erlatibotasun hori hiru aldiz gutxienez agertzen da testuan zehar:

Euskaltzaindiak izango du azkeneko hitza. Baiña nik, euskeraren alde egoteko, ondorengo hauek egin arte ez dut Euskaltzaindiaren barrenean jarraitu nahi.

Edo beste hau:

Nahiago nuke nik Euskaltzaindiak onhartu ba leza nere eskabide hau bere horretan. Baiña libro da ez onhartzeko: badakit.

Baita ni ere, hargatik beragatik, Biltzar Nagusi hori eta bertan erabakitzeak egin artean nere dimisioa emateko.

Eta hirugarrenez:

Euskeraren zerbitzuko egon nahi dudalako uzten zaituztet, beraz, zortzi puntu horiek bete artean.

Horregatik diot baldintzatzaile izan nahi duela dimisioak, zortzi puntu horiek betetzera zuzendua dagoela guztiz.

Zortzi puntutan laburbiltzen du Txillardegik bere ustetan Euskaltzaindiak bete beharko lukeen egitaraua. Zortzi egiteko zehatz, garrantziaren arabera hurrenkeran oso desberdinak; baina guztiek dute irizpide bera: egingarriak dira, praktikokoak.

1. Ortografia. Ortografia bat bakarra onartu.
2. Euskara osatua. Batasuna onartu eta betetzera behartu.
3. Jagon saila indartu. Zortzi edo hamar euskaltzale liberatu lanerako.
4. Dirua. Euskararen alde talde horrek egiaz lan egin ahal izan dezan diru eskari publikoa egin.
5. Euskal eskolak. Madrileko eta Parisko gobernuari euskara eskoletan sartzeko eskatu.
6. Eskola liburuak. Eskola liburuak sortzeko sariak sortu.
7. Apaizak euskaraz. Elizari eskatu apaizek euskaraz predika dezaten.
8. Biltzarra. Erabakiak hartzeko Euskaltzaindiaren Biltzar Nagusia urte horretan bertan egin Iparraldean.

«Bete ditzagun, bada, nere zortzi puntuak, eta barkazioa eskatuko diot Euskaltzaindiari, pozez beterik eta nahi dukesuten eran». Hori gertatu bitartean, Txillardegi Euskaltzainditik kanpo gelditzen da bere borondatez, eta gainerakoek ere gauza bera egin dezaten deia egiten du «egiazko Euskaltzaindi bat sor dedin».

Dimisio idatziaren azken bi puntu horiek zer ondorio edo emaitza izan dute gerora?

Txalo jotzeko gertu agertzen da Txillardegi, Euskaltzaindiak bere eskabideak betetzen baditu. Eta, egia esan, orain errebeldiaz Akademiari egurra ematen dion bezala, bost urte beranduago bere obedientzia osoa agintzen dio Euskararen Erakundeari. Zer gertatu da? Euskaltzaindiak seriotan hartu duela batasunaren gaia. Eta bi kontu gehiago: Mitxelena izango dela bideratzailea, eta Baionako erabakiak aintzat hartuta diseinatuko dela hizkuntz eredua.

Arantzazuk Baionakoa berretsiko zuela jakitea erabakigarria izan zela Txillardegiren jarrera-aldaketan esango nuke. 1968ko maiatzean enteratzen da, Juan San Martin Euskaltzaindiko

idazkariaren bidez, biltzarreko batzordeak Baionakoa oinarritzat hartzea erabaki duela. Berehala agertzen dio bere esker ona, poza eta men egitea Txillardegik Juan San Martini:

Oiñarritzat Baiona'ko gure lanak hartzea erabaki duzute. Neure izenean eta nere lagunen izenean zuen erabakia eskertu nahi dizuet [...]

Nik neuk, nere aldetik, Euskaltzaindia'k idaz-euskera batuari buruz erabakiko duena hitzetik hortzera jarraituko diat. Hau ere nahi duken lekuan esan dezakek. Baita erabakiak gogokoak ez baditut ere (Brusela, 1968-05-22).

Hurrengo hilabetean berriz heltzen dio gaiari:

Oso izan zaidak pozgarri Baiona'ko lana oiñarritzat hartua izatea. Dana dala, eta Gerediaga'ra gauza bera idatzi diat, Euskaltzaindia'k onartuko duena *dagoenetik onartzen diat nik*, nahiz erabakizuna beharbada ez guztiz nere eritzikoa izan. Uste diat hau dala bata-sunerako bide bakarra (Juan San Martini, Waterloo, 1968-06-06).

Astebete beranduago kritikak txalo bihurtzen ditu:

Betidanik nahi nuen bidetik abiatu duk Euskaltzaindia; eta orain lau edo bost urte gaitzesten nuen guzia edo gehiena bestaldera jarri duzute. Bidezkoa zaidak orduan kritikak egin nituen bezelaxe, gaur txalo jotzea (Juan San Martini, 1968-06-15).

Dimisio gutunaren beste puntua Euskaltzaindiari boikota zen. Euskaltzaindia bide onera ekartzeko, berak bezala besteek ere baja eman zezatela eskatu zuen. Dirudienez, ez zuen arrakasta handirik izan. Guk dakigula, Xarritonek bakarrik jarraitu zion.

Aresti espresuki kontra agertu zen, non eta Euskaltzaindian bertan, zentzu falta salatuz bai batari eta bai besteari.

1963an Euskaltzaleen Arantzazuko Biltzarrean hitzaldia egin zuen Gabriel Arestik ('Euskal literatura batuaren oinarriak: Hiztegia, Berbotegia eta Zentzua'). Eta hitzaldiaren barruan, parentesi artean bezala, pasarte hau sartu zuen:

Egun hauetan gutun bat errezibitu dut etxean, euskaltzain ur-gazle batek euskaltzain guztieri bigaldurikakoa. Firma Jose Luis

Alvarez Enparantza jaunarena zekarren. Harekin beste bat zeterren, beste urgazle batek firmatua, Charriton apaizak.

Euskal literatura batuaren oinarriak hiru dira nire iritzian: Hiztegia, Berbotegia eta Zentzua. Azken hau aurren lekuan jarri behar dugu. Zentzua batez ere.

Dio Charriton jaunak egun batean, harek zergatik eta zertarako eztaikielarik, euskaltzain urgazletzat izendatu zuela Euskal Akademiak. Baina, duda haundirik gabe, Euskaltzaindiaren diploma bat errezipitu zuen, urgazle guztiok errezipitu dugun bezala. Bertan esaten zaio zergatik eta zertarako: Zergatik? «Orain artean eginikako lanen esker-erakutsiz». Zertarako? «Pozkarri izan dakion». Zentzua aurren lekuan jarri behar dugu, jaun-andreak.

Zentzu gehiago erakusten du, berriz, Alvarez jaunak. Halare, puntu batzuk daude zuhurtasunetik eta gizonaren zentzu onetik guztiz aldaratuak. Ikus dezagun:

Zortzi puntu presentatzen dizkio Euskal Akademiari. Bi aurrenekoetan Akademiaren hogen nabarmen bat salatzen du. Bai, arrazoia daduka Alvarez jaunak. Harekin nago. Bi puntu hoek Akademiaren zereginak dira, eta aurreratxuago ikertuko ditugu. Hitzaldi honen gai nagusiak dira.

Hirugarrena eta laugarrenaren gainean eznaiz mintzatuko. Oso akort nago haiekin, baina zeregin hoiaren gainean eztaikit nik ezer. Bakarrik gauza bat egin dezaket: poz-pezik eramanen nuke kontaduria, eta sosik kobratu gabe, gainera.

Azkenarekin eznaigo konforme motibo bategatik: Eztaukat pa-seporterik. Gainera badaude euskaltzain batzuk, hala uste dut, muga pasa eztezaketenak. Gainera ez dut uste Frantzia lur libre bat dela. Nik behintzat nire ideiak esplikatzeke, Espainian bezainbat enbarazo edukiko nuke Frantzian (Aresti 1963, 32-33).

Baionako Biltzarraren erabakiak (1964)

Baionako Biltzarrak urrezko ezteiak ospatzen ditu aurten. Jada historia da, hain zuzen ere euskara batuaren historia aldatu duena. Hor hasten da neurri batean batasunaren historia. Data horretatik aurrera sekulako abiadura hartzen du batasunak, geldiezia.

1963an Txillardegik Euskaltzaindian dimisioa eman zue-nean, Jose Maria Lojendio euskaltzainburuak euskara batuaren prozesua bideratuko zuela agindu zion. Badakigu.

Guk, halere –dio Txillardegik–, hitzez eta luzamenduz asperturik, areago itxaron gabe, geure kasa jokatzaz hasia erabaki genuen; proposamen mailan bederen Euskara Batua proiektu bat Baionan, eta Euskal Idazkaritzaren bitartez, abiaraztekoan delibaratuta (Txillardegi 1994, 168).

1963an, Baionako Cordeliers karrikan Euskal Idazkaritzak Enbataren aldamenean alokatu zuen areto batean, Hizkuntza Sailean hasi ziren Txillardegi eta besteak euskara batua lantzen. «Idazkaritza hori –dio Davantek– sortu genuen iparraldeko abertzale batzuek, hegoaldetik ihes etorri berriekin, kultura lanetarako» (Davant 2005, 208).

Zein bildu ziren?

Txillardegik hamar lagun izendatzen ditu era honetara sailkatuta: EAJko bi partaide (J. Solaun *Okotz* eta Telesforo Monzon), Enbatako ordezkari bat (Jean Louis Davant), ETako bi (Eneko Irigarai eta Txillardegi) eta euskal liturgi lanetan nabarmendutako apaiz batzuk (Roger Idiart, Andiazabal, Hiriart-Urruti; bi gehiago nahiz eta biltzar-kide ez izan: Dagorret irakaslea eta Etxamendi delako bat).

Davantek, horiez gainera, Pierre Lafitte eta Julen Madariaga aipatzen ditu (bilkura zenbaitetan). Jesus Mari Bilbao ere ikusia dut zerrendaren batean.

Txillardegiren gidaritzapean urtebetez lan egin zuen lan-talde horrek, astero bilduz. Taldean hartzen ziren erabakigaiak, aldian-aldian, euskaltzaleen artean banatu ohi zituzten Euskal Herrian zehar, iritziak jasotze aldera.

Hala, behin lana burututa, jendaurreko ekitaldi bat eratzen da abuztuan, lan-talde horren emaitzak azaltzeko. 40 bat lagun bildu omen zen, gehienak Hegoaldekoak eta gazteak, kultur eragileak. Jakinen izenean Joseba Intxausti izan zen bertan.

Txillardegiren gidaritzapean urtebetez lan egin zuen Euskal Idazkaritzaren lan taldeak, astero bilduz. Taldean hartzen ziren erabakiak euskaltzaleen artean banatu ohi zituzten

Handik bueltan, Jakinek hitzez hitz beretzat hartu zituen erabakiak eta aldizkarian inposatu egin zituen. Jakin izan zen salbuespenik gabe hori egin zuen bakarra.

Baionako erabaki horietan orpoz orpo jarraitu zitzaion Txillardegik sei urte lehenago Euskaltzaindiaren Bilboko Euskaltzaleen Biltzarrean aurkeztu zuen 'Batasunaren bidea' txostenari. Oraingoan, landuago, osatuago eta didaktikoki aurkeztua dator, baina funtsean 1958ko txosten hura bera da 1964koa.

Baionakoa egiazki maisukiro landuriko egitasmoa izan da bere osotasunean, oreka handiz. Lan-taldean aniztasuna bilatu zuten, inortxo ere kanpoan utzi gabe: euskalki guztiek zuten ordezkariaren bat; politikoki alderdi nagusi guztietakoak zeuden; idazle, irakasle eta euskaltzainak tarteko ziren; iritzi eta aholku eske euskaltzaleengana jo zuten.

Ez zen inoren aurka sortu, batasunaren alde baino.

Ez zen sortu Euskaltzaindiari kontra edo alternatiba gisa, kontrara baizik. Erabakiok onar ditzan dei egiten zaio euskaltzale orori eta, zertan esanik ez, bereziki Euskaltzaindiari.

Idazkaritzak eskatuta, Lafitte eta Larzabal euskaltzain osoek aurkeztu zuten proiektua Euskaltzaindiko bilkuran.

Bide luzea egin du zalantzarik gabe Baionako batasun proposamen horrek, onarpen sozial handikoa izan da. Baina Txillardegiri segurutik poz kilima berezia egingo zion bihontzondoan Mitxelenak eman zion 'bedeinkazioak'. Azaroan idatzi zion gutunean (1994an *Euskal Herria helburu* liburuan argitara eman arte ezagutzen ez genuena, bestalde) egiazta-tzen da Mitxelenak begi onez ikusi zuela Baionako proiektua. Honela idatzi zion:

Biziro ongi iruditzen zait artu duzuten asmoa eta ez asmoa baka-
rrik. Esaten didazunaz neurtu bear baldin badut, tajuz eta zuzen
ari zerate lanean. Ortografiarekikoa, ederki erabakita iruditzen
zait.

[...] Eder baiño ederrago iruditzen zait zuen asmoa eta ez as-
moa bakarrik, baizik eta, orrezaz gainera asmoa mamitzen asi
zeraten bidea. Ene bedeinkazioa ere emango nizueke gogo-gogo-
tik, orretarako eskurik banu (Txillardegi 1994, 169).

Baionako erabakien arrakasta zeri zor zaio? Lehenengo eta behin, berriz diot, urte gorabeheratsu haietan ohikoa ez zen moduari: sortze prozesuan politikoki eta linguistikoki esku-hartze orekatsua bilatu zuten, batetik; eta, bestetik, hedatzeko orduan, konfrontazioa ekidin zuten.

Hasiera onari babes sozialak eman zion lur gozoa eta uzta, idazle berri eta gazteek bereziki. Eta horrela iritsi zen bizirik, Ermutik barrena, 1968ko Arantzazura.

1964an aurkezpenean Baionan egon zen Joseba Intxaustik honela analizatzen du arrakasta:

Nik ez dut uste Baionako hark oihartzun handirik izan zuenik, baina irtenbide praktikoa batzuk bilatu ziren, eta horrek berehala bere ondorioak izan zituen [...] Gure aldizkariak [Jakin, alegia] hartu zuen bide hori, eta horrek esan nahi du hainbat ikastetxetako gazteek jadanik bide horretatik jarraituko dutela. Gero gizarte zibila sartzetik indartsuago gai honetan, eta Ermuko idazle bilerak datoz gero, 1968an. Baionakoa garrantzizkoa da ez oihartzun handia izan zuelako, baizik eta modu pragmatiko batean proposamen batzuk egin, eta praktikan jartzen hasi zelako, eta gazte eta idazle berriak hor sartu zirelako. Euskal idazle talde egoki batek esan zuen horrekin aurrera joan beharra zegoela, eta erronka txiki bat izan zuen Euskaltzaindiak mahai gainean; erabaki egin behar zuen ea bere eskutik hartuko zuen prozesu hori ala ez. Eta zorionez Euskaltzaindiak erabakitzen du kongresu bat egitea 1968an (Astiz 2014, 2014-09-30).

Ermuko bilera (1968)

Euskaltzaindiak udazkenean egin behar zuen Biltzar Nagusiarri aurre hartuz, ekainean bizpahiru egunez idazle andana bat bildu zen Ermuko Lanbide Eskolan. Euskal Idazleen Lehen Jardunaldiak ziren, gerraosteko lehenak. Gerediaga Elkartea zen deitzailea, baina nago Juan San Martinek eta inguruko euskaltzain batzuek mugituko zutela azpitik, Euskaltzaindiaren barrura begira, hain zuzen ere. Halako gai bero bati heltzeko hotz eta uzkur ikusiko zuten Euskaltzaindia, gerta zitezkeen barne etenaren beldur. Giroa berotu eta presioa egiteko balio zezaketen Ermuko jardunaldiek.

Deialdian, Gerediaga Elkartek jardunaldi horietako emaitzak Euskaltzaindiaren eskuetan uzteko konpromisoa hartzen du:

Euskaltzaindiak, aurtan, bere urre-eztaiak dirala ta, literatura euskeraren batasuna artu du elburu, gaurkoz premiazkoena iruditu zaiolako. Baña Euskaltzaindiak berak bakarrik eraman eziñezkoa da, alperrik izan alkarte orretan euskal idazlerik geienak. Beraz, gure naia da, Euskaltzainditik aparte (naiz ta Euskaltzaindiari bere lan onetan laguntzeko izan) euskal idazle guzien billerak egin, estudiozko billerak, batasunari buruz orain arte egin diran lanak estudiantuz idazle bakoitzaren iritziak jasotzeko eta aal dala alkartasunera eraman aal izateko. Bertako erabagien berri 'Gerediaga' alkarteak, Euskaltzaindiari emango dio, bere erabakietan aintzat izan dedin idazleen iritzia. Gero ere, idazleak izango bai dute azken itza literatura euskeraren batasunari buruz (Gerediaga Alkartea 1968, 16).

Hainbat txosten eta komunikazio irakurri ziren bertan, euskararen batasuna ardatz gisa hartuta.

Txillardegik ez zuen izan bertan izaterik, baina idatziz zuzendu zitzairen Ermuan bildutakoei. Bere mezuan, batasunaren premia alde guztietatik azpimarratzen du: irakas-kuntzatik, ekonomiatik, ediziotik, hizkuntzatik bertatik. Eta beti modu pragmatikoan, errealistan. Hona lagin bat:

Betidanik izan da euskera idatziaren batasuna nere euskal kezkarik sakonenetako bat [...]

Sendo dauden hizkuntza guziek literatura-hizkuntzaren batasuna osatu dute; eta egiña duten ezkerotik ari dira sendotzen. Idazterakoan, liburuak egiterakoan, eskolan eta administrazioan mintzabide jartzerakoan, eziña da hizkuntza baten dialektu guzietan eutsi nahia. Hau erokeria litzake. Are larriagoa, gainera, gure huntan bezala hizkuntza oso horren hiztunak milloi bat ere ez diralarik.

[...]

Gaur geure eskuetan dagoenaz jardun behar dugu. Eta gure eskuetan dagoen hori nabarmena da: idazkeraren batasuna dago gure eskuetan. Orain arteko anarkiari tenk egin behar zaio. Euskera idatziaren batasuna guztiz beharrezkoa dugu euskararen etorkizunerako (Txillardegi 1968b, 66-67).

Komunikazioaren azken zatian, Baionako erabakiak aiputan hartu eta erabakien defentsa egiten du: «Gure erabakiak ez ziran arinki hartuak izan», eta bai «lan-bilkura askoren ondorio» (*ibid.*, 70).

Baina Txillardegik ez du Baionan gelditu nahi. Arantzazura iritsi nahi du, oraingoan bai, oraingoan Euskaltzaindia prest ikusten baitu. Horregatik eskatzen du guztiok han hartuko diren erabakiei men egitea, aldez aurretik egin ere.

Euskaltzaindia'k, aspaldiko partez, ziñez hartu du aurten eginkizun premiatsu hau; eta zuzentzailletzat Luis Mitxelena jakintsua eta euskaltzale purrkatua hautatu du.

Gauzak horrela, bidezkoa iruditzen zait Euskaltzaindia'ren azken hitzari *denok* menegitea. Zein erakunde hoberik Euskaltzaindia baiño, eta nor jantziagorik Mitxelena baiño? Nik neuk bederen hala egingo dut: Euskaltzaindia'ren erabakizunak aldez aurretik onartzen ditut; eta nere izkribuetan Euskaltzaindia'ren erabakien arabera idaztea agintzen dut gaurdanik (*ibid.*).

Jakinek Ermuko jardunaldietako txostenak eta erabakiak oro argitara eman zituen, Arantzazuko bilera aurretik (Ermuko Euskal Idazleen Jardunaldiak 1968).

Arantzazuko Biltzarra (1968)

Txillardegik esana da: «Guk bultzatu genuen, baina Mitxelena jarri zion zigilua [...] Bera gabe ez zen sortuko euskara batua» (Petxarroman 2011).

Euskaltzaindiak, 1968ko udazkenean, euskaltzainak eta euskaltzaleak bildu zituen Arantzazun erakundearen sorrerako 50. urteurrena ospatzeko kariaz. Biltzarra gai bakarrekoa zen: batasuna, euskara batua.

Arantzazuko bileran ere ez zen izan Txillardegi, muga gaindiezinaren erruz. Fisikoki ez zen han, baina sekulako presentzia izan zuen.

Bi modutara preseski: bidali zuen mezuaren bidez, bate-tik; eta, bestetik, eta batez ere, Baionako txostenaren bidez.

Txillardegik biltzarrera bidali zuen idatzia ez dugu bere osoan ezagutzen, laburbilduta bakarrik agertu baitzen *Euskera*

Txillardegik hiru gai jorratzen ditu 1968ko txostenean: euskera osatuaren beharra, Euskal Idazleen Elkarte, eta euskaldun berrien kasua

agerkarian (Txillardegi 1968a, 222). Ohikoa zuen estilo artez eta zehatza baliatuta, hiru gai jorratzen ditu: euskara osatuaren beharra, Euskal Idazleen Elkarte eta euskaldun berrien kasua.

• *Euskara osatuaren beharra*

Hiru ideia nagusi: euskara 'osotua' (hala dio berak) hil ala bizikoa da; aurretiaz onartzen ditu erabakiak;

eta hiru: indargune guztietan zabaldu behar dira erabakiak.

Behar hau gorria da: euskera bakar bat lortzeko premia guzizkoa [...] Literatura-hizkuntza osatu, ala euskalki guziak hil: hau da gure hautakizuna.

Neuri dagokidanez, berriz ere esango dut bestetan esandakoa: alegia, Euskaltzaindi'k erabakiko duena alde zuretik ematen dudala aintzakotzat, eta nere ahalean jarraituko eta jarraiaraziko dudala.

[...] erabakiei zabalkunde haundia ematea. Aldizkarietan, euskal ikasguetan, edonolako erakundeetan, erabakiak azaldu behar dira, hortarako ikastaldiak herriz herri antolatuz esate baterako. Idazleen eskuetan dago erabakien indarra: beraz, egiñahalak egingo dira euskal idazleen artean oso bereziki, euskera osotua zabal eta itsas dedin.

• *Euskal Idazleen Elkarte*

Alkartasuna, dio berak. Elkarte honen egokitasuna azpimarratzen du, «Euskaltzaindiaren eginkizuna ezertan trabatu gabe». Ahaztu gabe izango zuen 'Euskaltzaindiaren Laguntzailleak' proiektuaren paradoera. Euskal Idazleen Elkartearen zereginak ez dira korporatiboak eta bai Euskaltzaindiaren zuzendaritzapean mamitzeakoak:

Eginkizunak, hortara, Euskaltzaindiaren zuzendaritzapean antola litezke; baiña idazleek lana bere gain hartu eta banatuz. Ikastolako liburuak, irakaskintza hutsa dala-ta, gogotik hartu behar ditugu euskal idazle geran guziok. Euskaldunen zerbitzutan jarri behar dugu, eta ez euskaldunak gure zerbitzuko.

• *Euskaldun berriez zinez arduratu beharra*

Uxatu beharrean bildu egin behar ditugu [...] berentzako artikulak eta lanak prestatu [...] On litzake, esate baterako, 3.000 hizteko hiztegi osotu bat prestatzea eta argitaratzea; eta, astekarrietan eta bestetan, mailla hortako sail bat idekitzea. Gauza bera esan behar da euskeraz ikasteko bidez: ondu egin behar dira, ikasleak egiazki euskeraz ikas dezan.

Horra Txillardegiren mezua.

Baionako Biltzarraren erabakiak, bestalde, Arantzazuko Biltzarraren abiapuntu eta oinarri izan ziren, bata eta bestea. Erreferente nagusia.

Mitxelenak Txillardegik Baionan baino zabalagoetik hartu zuen gaia, 'Ortografia' txostenean (Mitxelena 1968a). Errazenetik zailenera honela sailkatzen ditu Mitxelenak erabaki beharreko sailak:

a) Idazkera edo ortografia; b) Antzinako euskal-hitzen formak; c) Hitz berrien eraketa eta bestetandik hartuen forma; d) Morfologia: izena (izen-ordea) eta aditza; e) Joskera (*ibid.*, 204).

Bere txostenean, Mitxelenak ez ditu ezkututzen Baionako erabakiak, alderantziz baizik, behin eta berriz egiten die erreferentzia.

- Ortografiaz ari dela, hona hemen abiapuntu erabakigarria: «1964-ean Baiona'n egin zen biltzarraren erabakiak hartzen ditut oinarritzat, punturik gehienak astiroago ukituaz» (*ibid.*, 205).
- Sail bereko seigarren puntuan ere: «*H*-rekiko hauzian ere, oraingo joerari segituaz, Baiona'ko erabakiak har ditezke oinarritzat» (*ibid.*, 206).
- Morfologiaren sailean, izenari dagokionez, Baionakoa gorde eta indartzea proposatzen du: «Izenari buruz, Baiona'ko erabakietan hain gogoan duten bereizkuntza guk ere gorde eta indartu behar dugu, betidanikakoa eta alde guztietakoa denez gero». «Ongi deritzat, erabat harturik behintzat, Baiona'n izenaren gainean erabaki zutenari» (*ibid.*, 216).

Txosten nagusi horretan egiten diren aipuez gainera, ondo-ko elkarrizketan Mitxelenak berak eta solaskide mordo batek sarri jotzen dute Baionakora, gehienetan edo beti, onartzeko.

Beste puntu bat: Mitxelenaren jarrera.

Bere hitzaldia honela hasten du Mitxelenak: «Ezin-beste-koa, il-edo-bizikoa, dela uste dugu euskera batasun-bidean jartzea» (*ibid.*, 203). Harrigarri egin zitzaion askori kontundentzia hori, argitasun hori. Egia da Txillardegiren batasun tesiekiko sentiberatasuna agertua zuela aurretik: hamar urte lehenago, 1958an, Txillardegik 'Batasunaren bidea' txostena Euskaltzaleen Biltzarrean irakurri ondoren, eta Baionakoan ere bai. 1958an, tesiarekiko adostasunarekin batera, ezintasuna agertu zuen hitzaldi osteko elkarrizketan. Baionakoan, gutun bidez txalo jo zion, eta hurrengo urteetan eredu bertsua partekatzen zuten berak eta Txillardegik, beste askorekin batera. Mitxelenak zuen azken hitza Euskal Idazleen Elkarteko hizkuntz istiluetan, Txillardegik hala proposatuta, guztia esan behar baita.

Asko idatzi da Mitxelenak zergatik ez zuen goizago batasunaren aldeko apustua egin. EAJ bere alderdia deseroso ez jartzeagatik omen zen; Euskaltzaindia barrutik ez zatitzearren omen zen. Txillardegik dio euskararen egoeraren mugen kontzientzia garbia zuela, baina euskara goitik behera berri-etzeko presarik ez zuela ikusten, edo aukerarik ez. Denetik egon daiteke. Segurua gauza bat da, jarrera aldaketa hori Arantzazun argitu zuela, arrazoi eta guzti: oraingoan ahal zen, posible zen, indar bat bazen aurrera egiteko:

Ni ez naiz ari eginkizun ontan, gustokoa dudalako... neretzat Errenderikoa errexena ta ederrena, baizik eginbeharra ikusten dudalako.

Erabakiak, baldin artzen baditugu, ezer ez lirake... indarrak ez badago atzetik. Ni ez nintzan sartuko auzi ontan baldin ikusi ez banu indar berri bat, ez dakit zenbateñokoa, ba dala (Mitxelena 1968b, 240).

Luis Villasantek berbertatik ezagutzen du Mitxelenaren eboluzioa:

Mitxelenak esaten zuen bera lehenago ez zela batasunaren auzi honetaz arduratzen; eta ez beronen garrantziaz jabetzen ez zelako, orduko gure gizartean horretarako behar diren baldintzak ikusten ez zituelako baizik. Baina hirurogeiko hamarkadan gizarte-giroaren aldaketa gertatzen da, eta harrezkero, bai, batasuna aurrera eramateko behar diren indarrak, kontzientzia eta baldintzak, bai, orain badira jadanik (Villasante 1994, 653).

Lau agiri batasunerako (1968-1970)

Euskara batua da ondoko lau agirion lotura. Garrantziaren ikuspuntutik ez dira balio maila berekoak, ezta gutxiago ere. Bakoitza berean, laurak dira garrantzitsuak, ordea. Azken batean, hortxe biltzen dira batasunaren eragile eta protagonista handienak, instituzionalak eta sozialak: Euskaltzaindia, idazleak, irakasleak; hau da, euskararen erakundea, kultura idatzia eta irakaskuntza. Ermuan idazleak bildu ziren, lehen aldiz gerraostean; Arantzazun euskaltzainak eta euskaltzaleak; Eibarren idazleak, alfabetatzaileak eta irakasleak; eta Loiolan, ikastole-tako irakasleak.

Eibarren sinatu zen agiria bi modutara izendatzen da: 'Euskal Idazleen Zina', Baionan Euskal Idazleen Elkartereko biltzarrean aurkeztu zena; baina 'Eibarko Zina' bezala da ezagunagoa: Eibarren 1970eko maiatzaren batean onartu zen. Eibarko eta Baionako bertsioen artean aldeak daude, zehazki laugarren eta seigarren puntuetan, dagokion lekuan ikusiko dugunez.

Agiri horietako bi Euskal Idazleen Elkartetik bideratu ziren: bat zuzenean, Eibarko Zina; eta bestea zeharbidez, Loiolako Agiria.

Ermuan idazleak bildu ziren, lehen aldiz gerraostean; Arantzazun euskaltzainak eta euskaltzaleak; Eibarren idazleak, alfabetatzaileak eta irakasleak; eta Loiolan, ikastole-tako irakasleak

1. *Ermuko Euskal Idazleen Jardunaldien erabakiak, 1968-06-30*
(Ermuko Euskal Idazleen Jardunaldiak 1968)

Ermua'n, Euskal Idazleen Jardunaldietan bildutako idazleek, erabaki hauek artu dituzte:

1. Letamendia, Garmendia ta Laspiur'en ponentziak ontzat hartu. Xalbador Garmendia'renak hobeki azalduko dira beste agerpen batean.

2. Euskal idazleen elkarte bat sortu, San Martiñek bere ponentzian azaldu duan bezela. Hori sortzeko batzorde bat sortzen da, sei lagunekoak: Juan San Martin, Jose Luis Lizundia, Iñaki Beobide, Joan M. Torrealdai, Xabier Gereño ta Manex Pagola. Hauek, bideak gertutzen dituztenean, dei bat egin beharko diete euskal idazle guztieri batzar orokor batera.

3. *Jakin* aldizkaria oraindik lotzen da Oñati'n Irailean Euskaltzaindiak artuko dituen erabakietara. *Anaitasuna*'k, Bizkai'ko aldizkaria danez, bizkaieraz idazten jarraituko du, baiñan orrialde bat aterako du euskera literario batuan, Bizkai'ko herrialdea gertutzen joateko. Fonetismoak eta baztertuko ditu zearo, aditzean ezingo du oraindik bizkaiera utzi. *Anaitasuna*'ren jokabide ontzat hartzen da, ta eskabide berdiña egiten zaio 'Príncipe de Viana'ri.

4. Aditzaren batasuna beharrezkoa dala ikusten da. Hortarako bereziki batzorde bat sortzea eskatzen zaio Euskaltzaindiari, bertarako hauek proposatuaz: Mitxelena, Lafitte, Intxausti, Berriatua, Mendizabal eta Iraizoz.

5. Euskal Herriko egunerokoeri euskerazko sail bat sortzea edo lehengoa gehitzea ontzat hartzen da. Nola eta noiz egin, sortuko dan Alkartearen eskuetan uzten da.

6. H'ri buruz, Bayona'ko erabakiak ontzat hartzen dira. Monzon jaunari h'ren arrazoiak adierazotzea eskatzen zaio. Lafitte, Haritxelar eta Larzabal jauneri, h'a, nun eta noiz erabilli behar dan azaltzea eskatzen zaie.

7. Euskaltzaindiari eskatzen zaio, Oñati'ko Batzarrean hartzen diran erabakiak, al danik eta azkarren '*Euskera*' bere aldizkariaren separata batean ateratzeko, herriaren eta idazleen jakinbiderako.

8. 'Hegosa' etxeari proposatu, Aingeru Irigaray jaunaren eskabidez, Karmelo Etxenagusia'ren antologia biak, Bizkai'koa eta Gipuzkoa'koa argitaratzea.

9. Ikastoletako andereño ta zuzendarieri laguntza eskeiñi, euskera literario batuari buruz: hitzaldiak, ikasteak, arrazoiak eta abar.

Ermua'n, 1968'ko Bagilla'ren 30'ean

*2. Literatura euskeraren batasunari buruz Euskaltzaindiaren
agiria, 1968-10-05 (Euskaltzaindia 1968)*

Arantzazuko billeren ondorean, han ziran euskaltzainak elkarturik, argi-bide hauek eman zituzten.

Arantzazuko batzarrea egin ondoren, Euskaltzaindiak esker-rak agertu nahi dizkie etorri diren nahiz beren iritziak bidali dituzten guztiei.

Lehenik ikusi duguna da guztion ustez gure hizkuntzaren batasuna behar-beharrezkoa dugula. Batasuna, noski, ez da Euskaltzaindiak egin dezakean gauza, eta are gutxiago bat-batean egin dezakeana. Batasun hori, euskera idatziaren batasunaz mintzatu geranez gero, euskal-idazle eta irakasleen eskuetan dago, Euskaltzaindia gidari eta laguntzaile dutelarik.

Arantzazun izan diren eta ez diren euskaltzaleak argibide bat izan dezaten, Euskaltzaindiak geroago eta astiroago argituko dituen erabaki eta lanen aurrerapena agertu nahi du orain.

1) Ortografiatz hortarako hautatu zen batzordeak adierazi dituen puntu gehienak onhartuak izan dira, ikusi dugunez.

2) *H*-ren hauzian, izan diren iritziak entzun ondoan, erdi-bide bat aukeratu da hasteko: alegia, begi onez ikusiko lukeala Euskaltzaindiak letra hori bi bokal berdinean nahiz ezberdinen artean erabiltzen hastea.

Honek ez du esan nahi gorago jo nahi dutenen saioak ez direla ongi ikusiak izango.

3) Morfologiaren izenen erabileraz batzordeak prestatu duen aintzin-lana puntu nagusietan oinarri bezala hartuaz jokatu du, aditzarekikoa beste aldi baterako utziaz.

4) Aztertu dira, orobat, batzordeak euskal-hitz zahar eta berrien formaz gertatu dituen lanak, gero ere hori bide beretsutik hobeki lantzeko asmoz.

Atsegin hartu du Euskaltzaindiak elkar-hizketa honetan agertu den giroaz, gendetasunaz eta elkar lanerako gogoaz eta uste du, gero ere, guztion laguntzarekin, bere eginkizuna beteko dela. Hortan saiatuko dela.

Euskaltzaindia

Arantzazu-Oñati, 1968-urriaren 5-ean

3. *Eibarko Zina (Anaitasuna 1970b) / Euskal Idazleen Zina, 1970-05-01*

Euskal Idazleen Elkarteko lagun garenok 1970-garreneko Martxoaren 29-an, *Batasunaren Kutxa* liburuan agertzen diren euskerazko idaz-moldeak aztertu ondoren, erabakiok hartu ditugu:

1) Liburuaren argitaraziotik 1971-garreneko azken egun arte, hemen agertzen diren moldeez eta erregelez baliatuko gara.

2) Baldin eta firmatzaileengandik inor ados ez baletor bertoko edozerekin, bere gogara duena erabiltzeko eskubidea ukanen du, baina *Kutxaren Giltzariei* idatziz adierazita.

3) Bitarte horretan hartutako zuzenketa guztiak eta liburua bera, Mitxelena jaunari emanen zaizkio orduan Giltzarien eskuetatik, eta berak erabaki beharko duena behin eta betiko beteko dugu.

4) Premia horretan ikusi ditugu geure buruak, Euskal Herriaren ganako eginbide hau betetzen ez dela ikusirik [Euskaltzaindiak betetzen ez duela ikusirik (*Baiona*)].

5) Geure arteko batasun hau Euskal Herriari eta Euskaltzaindiari eskaintzen diegu, ontzat har dezaten erreguarekin batera.

6) Hemen hartutako erabakiak beteko ditugula zin egiten dugu, geure ohoregatik [fededunek bere Jainkoagatik eta fedegabeek bere ohoregatik (*Baiona*)].

Baionan, 1970-garreneko Bazko igandean.

Eibarren, 1970-garreneko lehen maiatzean.

4. *Loiolako Agiria, 1970 (Ikastoletako Irakasleak 1971)*

Ikastoletako Irakasleak, udako beren lehendabiziko eta bigarren ikastaldian, erabaki batzuk hartzera heldu dira zenbait gaitan.

Une honetan ez da garrantzi gutxienetako arazoa, Euskera Batuaren bidetik joatea. Beraz,

a) Arantzazuko arauak, erabakitzat hartzen ditugu eta batasunaren bideen oinarritzat.

b) Alfabetatze talde eta Idazleen Elkartearekin batera jo nahi dugu.

c) Liturgia taldearen batasunaren bidea ez dugu geuretzat onartzen. Adibidez: Meza Santuak eta Kristau Ikasbideak markatzen duen bidea.

d) Pedagogiaren arloan batasuna urratzea, bereziki gure lana dela uste dugu. Hala ere, nola eta zer mailatan batasun hori egin, gurasoekin eta gure hizkuntzari buruz ikasia den jendearekin kontatzeke ez genuke aurrera eraman nahi.

Loiolan, 1970.

Ikastoletako Irakasleak

Euskal Idazleen Elkarte: batasuna jomugan

Euskal Idazleen Elkarte (EIE) Arantzazuko Biltzarretik urtebetera sortu zen. Lehen bilera 1969ko irailaren 7an egin zuen, Baionan. Bizialdi aktibo laburra izan zuen oso, 1969ko irailetik 1970eko maiatzaren lehenera doana. Laburra, baina bizia, gorabeheratsua.

Lau bilera orokor egin zituen: hiru Baionan eta bat Eibarren. Baionako bilerak Euskal Idazkaritzan egin ohi ziren, hain zuzen batasunaren leku «sagaratuan», Baionako erabakiak hartu ziren gunerean. Laugarren bilera Eibarren egin zen, maiatzaren lehenean. Egun beroa suertatu zen.

Txillardegiren buruan, bi ezaugarri izan behar ditu elkarteak: lan talde izan behar du, ez ohorezko; eta bigarren, batasuna izan behar du jomuga, bi adieratan: idazleen batasuna eta, batez ere, euskararen batasuna. EIE ez zen sortu Euskaltzaindiari aurre edo aurka egiteko, kontrara baizik, Euskaltzaindiaren erabakiak bete eta betearazteko. Zer ikusirik ez 1972an Loiolan sortuko zen 'Idazleen Bazkunarekin', Euskaltzaindiaren egitasmoari aurre egiteko sortu baitzuten elkarte euskara batuaren aurkariak.

Elkartearen ekimenak bi motatakoak izan ziren nagusiki. Gestio mailakoetan gogoan dut hainbat interbentzio eskatzen zizkidala biltzarrak, idazkari nintzenez, batasunak aurrera

Txillardegiren buruan, bi ezaugarri izan behar ditu elkarteak: lan talde izan behar du, ez ohorezko; eta bigarren, batasuna izan behar du jomuga, bi adieratan: idazleen batasuna eta, batez ere, euskararen batasuna

egin zezan gehienak. Bi ditut bereziki gogoan: *Zeruko Ar-gia*-ri pare bat aldiz gutxienik eskatu zitzaion Arantzazuko arauak onartzeko. Bestalde, kezka handia zegoen elkartean irakasle eta ikastolekin, eta, hala, behin eta berriz eskatu zitzairen batasunaren aldeko jarrera. 1970ean lortu zen, azkenik, Loiolan bilduriko Ikastoletako irakasleek Euskaltzaindiaren arauak guztiz onartzea.

Harreman diskretu horien aldean, sona handiko ekimenak izan ziren elkarrekin lotuta dauden bi: *Batasunaren Kutxa* eta Eibarko Zina. Prezio altua izan zuen proiektu horiek aurrera ateratzeak: elkartearen moteltzea eta agian heriotza.

Batasunaren aldeko batasuna mantentzea ez zen inoiz erraza izan elkartean. Jaiotzatik beretik 'bitaratua' sortu zen, Txillardegik eta Gabriel Arestik deituta sortu baitzen. Desadostasunak, eta are istiluak, sarri sortu ziren barruan, diziplina mailakoak, abiadura kontuak, ustezko interes komertzialak, pertsonalismoak, jokabidezko edo edukizko zioak aitzakia. Aditzaren kontua izan zen agian gogorrena.

Txillardegiren egitasmoa

EIEren historian Txillardegik garrantzi handia izan du. Berebizikoa. Ez bakarrik abian jartzearen ekimena berea izan zelako, edota estatutuak idatzi zituelako bakarrik. Txillardegik idatziriko hogeitau gutun pertsonal ditut gai horren inguruan, eta elkartearen jarraibidean berak egindako lan jarraitua agertzen da nabarmen.

- *Elkartea sortzeko iniziatiba*

Nik neuk Txillardegiren asmoen berri lehenengoz 1969ko uztailan daukat, gutun bidez:

Orain, beharbada ba dakizu, euskal idazle elkartasun bat egin nahiko genuke. Arestiri, San Martini eta Arregiri idatzi diet huni buruz. Literatura-euskera edo 'euskera idatzia' ren batasuna lortzeko aurrenik; eta euskal idazleok elkarri berotasuna eta laguntza emateko. Ez dakit hunen berririk duzun. Zer deritzazu zuk? (Brusela, 1969-07-09).

Baina ia urtebete aurretik hasia zen asmoa mamitzen. Iku-sia dugu nola idatzi zuen Arantzazuko Biltzarrera, 1968an, 'Idazleen Alkartasuna' proposatuz. Orduan, Euskaltzaindiaren baitan edo ondo-ondoan planteatzen zuen elkarte. Juan San Martinek Euskaltzaindiarekin lotura gabekoa behar zuela esan, eta konbentzitu egin bide zuen.

Elkartea bideratuko zuen lagun baten bila zebilen Txillar-degi, 1968ko abuztuan. Juan San Martini Rikardo Arregi proposatzen dio, iritzia eskatzearekin batera:

Nere ustez arlo huntan, beste edozeinetan bezelaxe, gizon bat aurkitu beharra zegok, hortarako gizona; eta, ahalean, diru-kontua berari konpondu, eta hortara ez bestera eman dedilla [...] Nor izan diteke gizon hori? Ez zekiat oker nagoen: Rikardo Arregi beharbada. Gaztea duk, ez duk hik gorroto ditukan horietako bat, eskolak ari duk egiten orain, ezaguna duk, «euskeraz eta ez beste inola» idatziko duela esaten zidan orain dala gutxi. Aski ote? Aresti baiño diplomatikoagoa izan diteke, nere ustez. Zer iruditzen zaik? (1968-08-31).

Rikardo Arregi 1969ko uztailaren 10ean hil zen. Eta Txillardegik irailean idatzi zidan idazkari izateko proposamena eginez:

Zurekin buruz buru hitzegin ez badut ere, C.S.'ren [Karlos Santamaria] bidez izan dut zure berri, eta gauza bera Joxe'ren [Joxe Azurmendi] bidez, Rikardo zanaren [Rikardo Arregi] bidez, eta abar. Jakin'en lan bikaina ikusten dut, Z. Argia'ko zure artikulua, zure gutunak; zure eboluzioa ere bai, argiago baitutuz zure oiñarriak gaur, orain dala bizpahiru urte baiño. Nik sekretario bat proposatuko dut; *zeu!* Zer deritzazu? Postu hori betetzeko prest zaude?

Bi laguntzaileetan ere pentsatu dut. Bata ipartarra jarri behar: helburuz eta kanpokoekin harremana izateko; nik Kanblong proposatuko dut. Bestea hegotarra: Gereño, esate baterako. Izendatzen ez badugu sekretaritzaren bat, gure Elkarte ez da aurrera joango Ermua'ko izen pilloa baino. Kondaira *fedea duten gizonak* egiten dute, eta ez masek: ez parlamentoei berek ere! Zuk fede hori duzula uste dut; eta dohainak ere bai; eta hor zaude, eta ongi jarria. Argi eta garbi hitzegiten dizut (Brusela, 1969-09-01).

- *Txillardegik idatzi zuen barne-araudia*

1969ko abuztuan idatzi zuen barne-araudiaren proposamena.

Idazle elkarte baten ohiko eginkizun eta helburuei uko egin gabe, elkarte honek bazuen ezaugarri nagusi bat: euskara batuaren bidean aurreratzea, dinamizatzea eta sozializatu edo gizarteratzea, inoiz edo behin presio talde gisa ere bai. Batasunaren helburu hori garbi dago hasieratik Txillardegiren araudian:

Elkarte huntara bildu garen lagunok batasuna bultzatzeko bildu gara: bai hizkuntza idatziaren aldetik, bai gure arteko hartu-emanak eta elkarrekiko laguntza haunditzearen aldetik. Elkartean jarrai ahal izateko, beraz, baldintza bat da beharrezkoena: Elkarreak hartutako erabakiak denok batera betetzea. Hunela jokatzeko gertu ez dagoena ez dugu inolaz ere gure etsai nagusi egingo; baina Elkartetik at utzi beharko dugu.

Puntu huni hertsiki-hertsiki atxiki beharra dago. Bestela alpeirik sortuko genukean gure Elkartea. Are gehiago: kaltegarri ere gerta lekiguke (Velez de Mendizabal 1987, 6).

- *Lan tresna estrategikoa*

Euskararen garapenean garrantzi handikoa zen elkarte Txillardegirentzat.

Txillardegik behin baino gehiagotan azpimarratu du ideia bera: «hizkuntza ere bi hankaren gainean mugitzen den zer-bait dela; alde batetik erakundeak behar dituela, eta herri mugimendua bestetik» (Agirre 1996, 67). Euskaltzaindiari, hortaz, beste hanka bat gehitu behar zitzaion, EIE:

Larunbatean 'Elkartea' sortuko dugu, Jainkoa lagun. Hau inportantea izan ditek gure hizkuntzaren etorkizunerako; baina, hau egia dalako, Euskal Herrian dagoen saltsaren zipriztinek harrapatu egingo gaituzte. Hau badakit; eta zeuk ere ba dakizu, noski. Baina horrek ez gaitu atzeratu behar, nere ustez. Halaz ere, *jakinaren gainean* joan behar dugu; eta ez mantso-mantso eta aingeruak bezala.

Guk (zuk, nik neuk eta beste askok, gehienek segurki) euskeraz piztu nahi dugu, eta gure eginkizuna bihotz-bihotzez hartu dugu. Beste batzuk, berriz, gure Elkartean sartzea beren politika indartzeko bide bat besterik ez dute ikusten: edo harrotzeko aitzekia bat. Hau ba dakit; edo ba dakigu. Zer egin?

Nere ustez ez dago soluzio *bat* baizik: Euskal Herria bihotzaren erdian darabillkigunok *gogor* eta *zentzuz* jokatzeari, Elkartea hau hasieratik geure herriaren eta kulturaren zerbitzuko jarritz (Brusela, 1969-09-01).

Eraginkortasuna bilatzen zuen Txillardegik gauza guztien gainetik, horregatik ematen zion lan-tresnaren funtzioa elkarteari, hurrengo hiru gutunetan antzeman daitekeenez:

Ez dugu *inola ere* beste alper-berritsu-poto bat behar. Lanegin egin behar dugu. Hortarako biltzarrera aurretik beretik hasi behar dugu lanean. Han *erabaki* egin behar ditugu gauzak, ez momentuan asmatu. Orain dago pentsatu beharra, ez Baionan (Brusela, 1969-08-21).

Joan *aurretik* behar da pentsatu; ez han. Arren: ez dedila hau ere izan beste alper-zulo bat! *Lanera* goaz. Eta gure Elkartea *langile-elkarte* bat da (Brusela, 1969-08-22).

Guk pixua behar dugu, seriotasuna, zientzia-bideak, pulamentua, funtsa eta euskaltzaletasuna oparo eta fin-fiña (Brusela, 1969-09-01).

Elkartearen asmoak eta istiluak

• *Aditzaren gaia*

Aditza gai korapilatsua zelako, hain zuzen, Mitxelenak Arantzazun «beste aldi baterako» uzten zela esan zuen. Gai hori elkartean Arestik eta Kintanak erabakitzen eman nahi duten garaian, artean Euskaltzaindiak ez du abian jarri ere egin aditz batzordea. 1970eko irailean abiatu zen batzordea, eta 1972an eta 1973an erabakitzen ditu aditz laguntzailearen formak, eta 1977ko abuztura arte itxaron beharko da aditz trinko edo sintetiko batua izateko. Goizegi da, hortaz, aditzaren gaia elkartean ebazteko.

1969tik aurrera, elkarkide gehienak, oker ez banago, gipuzkeraren aldekoak ziren, Mitxelena, Txillardegi eta Patxi Altunarekin batera; baina ez denak, lapurteraren alde zeuden sutsu Aresti eta Kintana. Barruko banaketa, gipuzkera versus lapurtera, elkartetik gizartera edo hobe komunikabideetara zabaldu zen. 1970ean Arestik Mitxelenari esaten dio, hitzez

hitz, «contamos con dos medios para difundir los pasos que vamos dando: Anaitasuna y Lur», eta halaxe da.

Xabier Kintana, oker ez banago, urte horietan *Anaitasuna*-ko zuzendaritzan zegoen, eta bertan agertzen ditu hainbat artikululu lapurteraren alde eta gipuzkeraren aldekoen ahuleziak azpimarratuz. Hona adibide bat edo beste:

Dakigunetik, bi jarrera daude honi buruz idazleen artean: batzuek lapurtar formak hartu behar direla diote, eta beste batzuek gipuzkoarrak nahiago.

Donostian, egia da, Mitxelena jaunak berak pertsonalki gipuzkoar aditzaren alde zegoela esan zuen, baina ez linguistikazko arrazoiengatik, soziologiazko arrazoiengatik baizik [...]

Dakigunetik, joan den urtean gure Errenteriko irakaslea bera ere lapurtar sistimaren alde zegoen. Aurten, ordea, gipuzkeraren alde [...]

Azkenik, linguista baten arrazoiak linguistiko izan behar direla uste dugu, apal apalik; politiko edo soziologiko direnean, zientzia hauetan maisu ofizialik jarri ez dugunez gero, guztiok esan baitezakegu zertxobait (Kintana 1970).

Anaitasuna errebista hau lehen mementotik Lapurdiko aditz klasikoaren alde agertu zen (*derautzut, derautazu...*); baina ingurua aditz aberats honen abantailak ikusteko prest egon ez, eta, aldiz, haren zahar kutsua (?) dela kausa, behar baino gehiago gaitzesteko gertu zegoela ikustean, konponbide bezala, Lapurtar modernoaren alde abiatu zen (*dautzut, dautazu...*), nafar, gipuzkoar eta bizkaitar gehienen antz haundia duena (Kintana 1971).

Aditz batuari buruzko artikululu harrigarri bat agertu da urtarri-laren 2ko *Zeruko Argian*, Larresoro gipuzkoar idazle ezagunak [Txillardegi] izenpetuta. Harrigarri esan dut, zeren, hark 1968.eko *Euskera* aldizkarian egindako lana eta *Sustrai Bila* irakurri ondoren, bai eta horretaz harekin pertsonalki mintzatu ondoren, berak aditz batuaz uste zuena zeharo ezberdina zela pentsatzen bainuen (Kintana 1972a).

Larresororen argumentaziorik bortitzena, gipuzkoar sistemaren defendatzaile guztienena bezalaxerik, literatur mailakoa izan nahi da, eta batez ere, azken urte hauei dagokienez, soziologiazkoa.

Aldez aurretik esan behar dut, ez nagoela konforme argudio hoiekin, egiazkoak izan arren, euskararen kasuan balio gabekoak iruditzen zaizkidalako. Baina, horrez gainera, ez dut uste, literatur eta sozial arazoak hain klar daudenik (Kintana 1972b).

• *'Batasunaren Kutxa' eta Zina*

Lur argialetxerako Arestik eta Kintanak moldatu zuten liburua. Burutua edo egin xamartua zegoenean aurkeztu zen EIEEn, babes bila. Elkarkideen onarpenik ez zuen lortu liburuak, ez hasieran eta ez gero, hainbat auzi eztabaidagai baitzen barruan. Erabaki salomonikoa hartu zuen elkarteak, 1969ko abenduaren 27an, barne desadostasunak gainditu ahal izateko: Biltzarrrak erabaki zuen hizkuntz arazoetarako azken hitza beti Mitxelenak izango zuela aurrerantzean.

Batasunaren Kutxa-rekin, zer egin, ordea? Egileen ize-nean ager zitekeen besterik gabe; baina nahiago zuten elkartearen babesa espresuki agertzea. Halaxe argitaratu zen, bitxikeriaz beteta bada ere.

Liburua ikusi hutsarekin antzeman daitezke hainbat kontu harrigarri. Hasteko 'Kutxako giltzarien' figura, kutxaren altxor zaintzaileak bailiran. Are harrigarriagoa da hiru giltzarien artean, Aresti egilearen ondoan, kontrako iritziaren defendatzaileak aurkitzea, Txillardegi eta Patxi Altuna, halaxe biltzarrek aginduta.

Hiru giltzarien oharra, gero: giltzarien oharrak goitik behe-ra ahultzen du guztiz sendoa eta irmoa beharko zukeen mezua: alegia, arauak betetzera ez da inor behartzen, betetzeko zina egin zutenak ere ez; aditzaren puntuan hitzez hitz dio aditzaren azalpena bi autoreena dela, eta horretaz ez dela deus erabaki; erabakiek, bestalde, urte eta erdiko eperako bakarrik balio dute, idazleen ekarpen berriekin Mitxelenak erabakiak hartu arte, alegia. Eta epe horren buruan Mitxelenak hartuko dituen erabakiekin *Kutxa*-ren edizio berri bat egitera behartzen du argialetxea.

Arestik eta Kintanak moldatu zuten 'Batasunaren Kutxa' liburua. Burutua edo egin xamartua zegoenean aurkeztu zen EIEEn, babes bila. Elkarkideen onarpenik ez zuen lortu

Eibarko Zina bezala ezagutzen den testua, hala, indargabe-tua gelditzen da, ahuldua, ‘deskafeinatua’, esan ohi den bezala. *Batasunaren Kutxa*-ko erabakiak betetzeko hitza ematen da, bai, baina trinkotasun gutxi du edukiak. Idazleen konpromisoak itxura sobera du, eta edukia eskas.

Iskanbilarik handiena, baina ez bakarra, seigarren puntuak atera zuen, egia esan, huskeriaren hurrengoak. 1970eko paz-ko igandez Baionan aurkeztu zenean, hala zioen: «Hemen hartutako erabakiak beteko ditugula zin egiten dugu, fededunek bere Jainkoagatik eta fedegabeek bere ohoreagatik». Eibarren, aldiz, eztabaida askoren ondoren, honela birformulatu zen testua: «Hemen hartutako erabakiak beteko ditugula zin egiten dugu, geure ohoreagatik». Lehen bertsioa Arestik idatzia zen.

Esanguratsua da, bestalde, Baionatik Eibarrera gertatu den beste aldaketa bat ere. Arestiren jatorrizko bertsioan laugarren puntuak Euskaltzaindia salatzen zuen, eta hainbat eztabaida tarteko, leundu egin zen testua Eibarren. Hona bi aldaerak:

Premia horretan ikusi ditugu geure buruak Euskal Herriaren ganako eginbide hau Euskaltzaindiak betetzen ez duela ikusirik (Baiona).

Premia horretan ikusi ditugu geure buruak Euskal Herriaren ganako eginbide hau betetzen ez dela ikusirik (Eibar).

Azken puntu bat, ez huskeria: Mitxelenaren izena *Batasunaren Kutxa*-n eta Eibarko Zinan.

Liburuaren azalean agertzen denez, Mitxelenaren promesaren pean argitaratzen da Euskal Idazleen Elkarteko dirudien *Batasunaren Kutxa*. Eibarko Zina izenpetu zuten 63 idazle, irakasle eta alfabetatzaileraren artean ere agertzen da, zerrendako azkena. Mitxelena bat ote zetorren bere izenaren erabilera horrekin? Mitxelena bera ez dakit, baina Mitxelena ezagutzen zuen asko harritu egin zen Salamancako irakaslearen izena hor ikusita. Lekuz kanpo ez bada ere, ‘bortxaz edo behartu xamar’ sartua ematen bide du. Arestik berak Mitxelenari azalpenak eman beharrean ikusten du bere burua:

Nos hemos valido de su nombre, que aparece en la portada, en la contraportada y entre los firmantes. Creo que *más o menos*, Ud. estaba de acuerdo con ello. En lo que se refiere a la portada, nos dió su permiso verbalmente en la Diputación. Entre los firmantes lo metimos porque estaba Ud. dispuesto a firmar, y de todas formas antes de meterle se lo comuniqué yo por carta. Quizá hayamos abusado; si es así ni qué decir tiene que quedamos muy pesarosos, y de que si le hemos ocasionado algún perjuicio, nos encuentra Ud. dispuestos a reparar en forma que Ud. desee o con que quede satisfecho. Naturalmente ello es asunto entre Ud. y nosotros, y claramente lo hemos hecho para valernos de su prestigio, con el único objeto de favorecer y acelerar al máximo el proceso de la unificación (Bilbo, 1970-09-09; in Aresti 1986, 167-168).

• *Politizazioaren mamuak*

1969ko abenduaren 27ko bilkurarako Mitxelenak ez zuen etortzerik izan, Euskaltzaindiko bilera baitzuen. Txillardegik bertan egotea nahi zuen, inolaz ahal zela. Etorri ez, baina txosten mamitsua bidali zion elkarteari. Antza denez, Mitxelenaren kezka nagusietako bat une horretan elkartek eta batasunak hartu zuten edo har zezaketen bidea zen, alegia, batasuna, politikarekin, baina baita ere erlijioarekin eta gainerakoekin, nahastea. Kalterako, noski, batasunzaleon kalterako. Alferrik etsaiak sortzea ez da politika zuzena.

2. Batasunaren aldekoek –hots, guk– ez dugu, nik uste, arras zuzen jokatu azkenaldi honetan, ‘politikari’ dagokionez. Gogor egin behar denean gogor egin behar da, geure buruaren etsaiak ugarituko baditugu ere. Baina nik behintzat ez nuke behar baino etsai bat gehiago kontra jarriko, beharrik ez delarik. Eta etsai eza-gunaren eskuetan ez nuke harmarik ipiniko.

Guri, geure buruari dihoakionez, bost axola zaigu agian etsaiak gehitu ala urritu. Baina euskara dabil artean eta zentzuz jokatzeari zor dugu, ahalik eta zentzuzkienik.

3. Politika, erlijio eta gainerako hauziak batasunarekikoarekin nahasteak, alde batetik eta bestetik egin den legez, ez dut uste batere onik egin dezakeenik. Ezinbestekoa eta nora-ezekoa dela nahastekatze hori, badakit, baina bereizten saiatu behar genduke nahasten baino areago. ‘Beste aldekoek’ arazo horiek batasun kontuari lotzea, ederki konprenitzen dut, hor baitute hain zuzen hizkuntza-sailean falta zaien indarra. Guk, ordea? (Mitxelena 1972, 119-120).

Mitxelenak ez du inor seinatzen, baina Aresti ez dago aparte, seguruenik. Izan ere, beste leku batean Arestiren jarraera berttua azaltzen baitu: «Zedorrek badakizu sobera eta gehiegi kontra aritzea gustatzen zitzaiola Gabrieli. Batasun arazoa ere norbaiten eta zerbaiten kontra ari bailitzen aurkeztu ohi zuen» (1975-10-29; in Zelaieta 2000, 98).

Juan San Martinek bi alditan gutxienez salatzen du politikazio gurari hori, Arestiz harago: batean *Anaitasuna* seinatuz eta bestean Lur editoriala:

Anaitasunaren deira egin diren azken bilkuretan ikusi denez, Euskal Idazleen Elkarteari sozialismo giroa eman nahi zaio, proletargoaren (horrelaxe, abstraktoki) alderako konpromisuzko literaturgintzara eraman nahirik.

Hau, EIE-ri partido politiko baten bidea ematea da eta ez-kertiar pentsatzen dugunok ere ez genduke ontzat hartu behar (Velez de Mendizabal 1987, 8).

Hurrengo batean, honela gogoratzen du giro hura:

1969an sortu nahi zen EIE, nekez eta abar nolabait mugitzen zen, 1972an, Lur Editorialaren inguruan biltzen zirenak [...] el-karte ezkertiar edo sozialista bihurtu nahi zuten. Ni, horren kontra jarri nintzen (Zelaieta 2000, 189).

Txillardegi, bere aldetik, elkarte barruan ikusten bide dituen jokamoldeekin oso kezkatuta dabil urte horietan, batez ere 1969ko negu partean, joko desleiala ikusten duelako Lurren aldetik. Lurrek bereganatuko duela elkarte ikusten du, eta horren atzetik proiektu politiko jakin bat dagoela: felipeak. Hona zenbait pasarte esanguratsu:

Euskera osatuaren ponentziak, zergatik ez dakidala, Lur-ekoen eskuetan gelditu ziran [...] Ez dakit zer ari diran baina ari dirala ba dakit, Aresti'k esan baitit. Kontuz ibili behar dugu: Elkartearen *beren eskuetan* dago hasieratik beretik [...] Hemen problema garbi dago: *Lur'ekoek ba dakite zer ari diran, eta langile porrokatuak dira*. Gu, berriz, aingeruak gera; eta ez oso langileak askotan. Partida berek irabaztea ez da batere harritzekoa. 'Elkartean'n, eta zernahitan, *talde langile bat behar da*, ideiei buruz ongi alkartua, eta mundu huntan bizi gerala ongi jabetua [...] Ez badugu *aber-*

tzale-talde sendo bat sortzen, Elkartea beren eskuetara pasako da; berak talde bat baitira ageri danez [...]

Esate baterako: Baiona'n erabaki zan *ikastolekin batera* joan beharra. Lur'ekoek ez zuten nahi, ikastolak gorroto baitituzte. *Eta ez gera joan!!!*

Beste ohar bat. Felipistek zerbait presentatuko bide dute gure biltzarrerara. Ez dakigu zer den, eta zer nahi duten [...] Berek zer nahi duten garbi dago: euskalduntasun-tituloa irabazi. Zergatik horren kezka haundiak? Español joko batean sartu nahi gaituztelako. Ez dakit hau xuxena dan; beharbada ez. Bainan ikastolen kontrako herria, P.C.kiko hitz onak (Arestiren lanetan, esate baterako), 'español-catalán-gallego-vasco' hizkuntza-nahasketa hori, eta beste xehetasun anitz, España'ko P.C.'aren haurride dira (Brusela, 1969-11-15).

• *Elkarbizitza zaila*

Modus vivendi modukoren bat bazela elkartean, diotsa Arestik Mitxelenari. Hautsi zen arte. Bizikidetzaz gozoak, noizbait egon bazen, ez zuen asko iraun, egia esan. Zerbait badakit, idazkari bezala tartean eta bitartean neu bainengoen.

Barne giroaren berri Arestik honela azaltzen dio Mitxelenari 1970ean:

Más deplorable y lastimosa es la situación entre los que le habíamos jurado obediencia. Sabe Ud. que la Elkarte estaba polarizada en dos tendencias, cuyos ejes de rotación, pudiéramos expresarlo así, éramos Tx. y yo, o más claramente expresado Irakur-Sail y Lur, y en último extremo las dos ideologías que se atribuyen a ambas. Habíamos llegado a un 'modus vivendi' que por varias razones ha sido roto. Yo, personalmente, he roto toda relación con Tx. ya que siempre antepondré los valores puramente humanos a toda otra consideración. He sido gravemente ofendido por Tx. y naturalmente estoy en el derecho de salvaguardar mi propia estimación del modo que considere más conveniente. Aunque en último extremo, esto que aparece como personal (y que no tiene nada que ver con mi crítica en Anaitasuna) es el natural resultado de dos formas de pensar diferentes y por desgracia incompatibles (Bilbo, 1970-09-09; in Aresti 1986, 166-167).

Ez dut nik gogoan zergatik gerta zitekeen Arestik aipatzen duen eten hori, etenik izan bada. Ez ote da jatorriz elkartetik kanpokoa izango? Ez dakit.

Baldin elkarte barruan sorturiko etena bada, *Batasunaren Kutxa* eta Eibarko Zinaren ingurukoa behar du, ez dakit. Txillardegi kexu da barruan sarritan diziplina arazoak, hitza jatea, bilerako erabakiak ez errespetatzea, desleialtasuna hitz batean, zirelakoan tartean. Gutunetan agertzen dira haserre horiek, baina ez dut gogoan gero nola islatu ziren elkarteko bizitzan, berriz diot, salbu eta *Batasunaren Kutxa* eta Euskal Idazleen edo Eibarko Zinaren kasuak.

Txillardegi kexu da elkarte barruan sarritan diziplina arazoak, hitza jatea, bilerako erabakiak ez errespetatzea, desleialtasuna hitz batean, zirelakoan tartean

Jarraian aipatuko ditudan bi gutunek protagonista berak dauzkate eta haserrearen zioa ere berbera da. Nago, nagoenez, Eibarko Zinak lehertarazi egin zuela *Batasunaren Kutxa*-rekin abiatu zen eta prozesu osoan metatuz-metatuz joan zen Txillardegiren egonezina. Izan ere, bi eguneko tartearekin idatzita daude bi gutunok.

Eibarko nahaspilaren berri ematen zenidan dena dela. Aspaldidanik somatzen ari naiz ni istilu bat; eta ez dakit ez ote den gertatuko. Noski: istilu hau gertatzea gure etsaien poz-bidea eta batasunaren atzerapena izango litzake. Eta, *nola edo hala*, gerta ez dedin saiatu beharra dago.

Ez da bide ona (eta esperientziaz mintzo natzaizu!) ez-ikusitan barrena abiatzea: gero eta gogorragoak datoz!

‘Anaitasuna’ (189) ikusi dut. Eta hor ematen den ‘primezia’ ez da *guk erabaki genuena*. Arazoa ez da, ez da inoiz izan, bidezkoa den ala ez den; *talde gisa* jokatu nahi genuela, eta Mitxelenaren iritzien arabera, baizik.

Oraingoz nik ez dut uste *inundik ere* istilu hau haizetara ematea komeni denik. Ni, ordea, ez nago *inundik ere* konforme ‘hechos consumados’ delakotan barrena abiatzeko. Arestik eta Kintanak nahi dezaketena egin dezakete; ez da dudarik. Baina *beren buruz* horretara, ez ‘Elkartea’ eta ez Mitxelena aipatuz. Baionan besterik erabaki zen: berbo askotan *bi forma parean* (asteriskoak eta guzi) agertuko zirela. ‘Anaitasuna’ren koadroan ez dago horrelakorik.

Uste dut, beraz, edo proposatzen dut, Elkartearen izenean idatzi behar zaiela biei, eta ‘Batasunaren Kutxan’ eta denean *geure erabakiak* defenditu behar dituztela. Edo bestela, *argiro*, eta Elkartea aipatu gabe, *berenak* eta ez gureak.

Gauza larria da. Arazoa zaila da; eta ezina da, guziz ezina, Aresti-ren eta Kintana-ren iritziak, *erabakien kontra*, ontzat eman. Ez da *inundik ere komeni* [...] Elkartea eta orain arteko lana alperrik hondatzea nahi ez badugu, *ermoki hitzegin behar diegu Kintana eta Arestiri*. Ni ez nago gertu inolaz ere, haur batek bezela jokatzeko. Ez zaigu eskandalorik komeni; horregatik diot: isilpean argitu behar ditugu gauzak oraingoz.

Beste puntu bat: ‘Batasunaren Kutxa’ren zuzenketa.

Gauzak horrela, uste dut nahi-ta nahi ez liburu horren galera-dak ikusi behar ditugula. Altunak eta neuk ikusi behar genituela uste dut. Hori horrela baldin bada, ikusi beharra dago. Bildur naiz azkenean okerrago izango ez den. Horiek beren iritziak aurrera eramane nahi dituzte, *beren asmoak gure* izenean, gu ‘tonto útil’izat hartuz. ‘*Lur*’ekin ere garbi agertu zen [...]

Uste dut ere Mitxelena ikusi behar dela, eta gertatzen hasi denaren jakinaren gainean jarri. Mitxelenari eutsi behar zaio. Arrazoin osoa duzu horretan. Mitxelena da gure burua, eta kitto. Problema ez da ‘deutzut’, ‘dauzut’ ala ‘dizut’ onena den, *Mitxelenak zer erabaki duen baizik*. Bestela ez dugu inoiz bukaturko (Villanave, 1970-06-14).

Bi egun beranduago, beste horrenbeste:

Martxoaren 28-ko biltzarraz egin zenuen txostena irakurri dut berriz; eta ‘*Batasunaren Kutxa*’ delakoaz (zin-egin egin genuen!... zuritan) hau dio: ‘zonbeit forma izartxo batekin agertuko dira urte batez’... ‘Hiru giltzari-zain dira’... Erabaki hauek bete ditezela eskatzen dut, ez besterik.

Hots, ‘Anaitasuna’ horretan hau irakur diteke: ‘Euskal Idazleen Elkartek onartua, Luis Mitxelena Sorbonako eta Salamancako katedratiko jaunaren zuzendaritzapean... Liburu horretan agertzen direnak ikasita gero euskaldun guziak bat izanen gara... *Anaitasuna*-k, *Cinsa* eta *Lur* etxeen kortesiaz, bere irakurleei eskaintzen die liburu horren primezia...’

Gero kuadroa dator; eta kuadro horretan ez da izartxorik agertzen, eta ez ezer, Kintana eta Arestiren iritziaren araberako formak baizik. Zer gertatuko litzake nik bihar ‘Brankan’ nere gus-toko kuadro bat argitara baneza (hitzaurre berberarekin) eta zuk gauza bera, zure gisa, Jakin’en?

Ez dago eskubiderik.

Ez da, berriz diot, forma horiek onak ez direlako; erabaki zirenak ez direlako baizik. Gure arazoa aski zaila da berez, aski etsai dugu, geure artean ustekeriatan has gaitezen (Villeneuve, 1970-06-16).

Txillardegik Mitxelena kontsulta Parisen

Datorren larunbatean Mitxelena ikusiko dut Parisen. Esan beharrik ez, eta adiskidetasunaz beste, gure batasun-bideaz mintzatuko gera. Korapilorik zailena berboarena dugula esan diot, eta aurrera jotzekotan gaudela. Oinarritzat bi bide har dezakegula: lapurterarena ala gipuzkerarena. Teoriaz egokiena, ongi dakit, lapurtera; pratikan gipuzkera. Azkue, eta Mitxelena bera ere bai uste dut, gipuzkera-osatuaren alde daude. (Eman dezagun: Mendibururena gutxi gora behera). Krutwig, Aresti eta beste, lapurteraren alde. Orain arte neuk ere gipuzkera izan dut oinarri berbo-kontuan. Erabaki egin behar. Baina errealismoarekin ere bai; alegia, *nork irakurriko du euskeraz gehienik?* (Joxe Azurmendi'k bere iritzia eman dit: gipuzkera oinarri, bere ustez) (Brusela, 1969-11-15).

Esan bezala, joan den aste-bukaeran Parisen ikusi dut [Mitxelena]. Baiona'ko erabakiei buruz mintzatu ginen, eta gainerakoaz. Demostratiboez, honek, horrek, harek, hauek, horiek, haiak saila onartzen du. Deklinazioaz, Baiona'koa. Berboaz hau esan zidan: Aresti'rekin egon zanean, 'entzun' egin ziola (derautzut, eta gainerakoak), baina ez zuela hori ontzat eman. Hain zuzen ere arrazoin askorengatik, eta batengatik batez ere (alegia, gaur lapurteraz 'dautzut' esaten dala, eta abar, eta ez 'derautzut') lapurtera klasikoa hartzea *denentzako arkaiko dan berbo bat hartzea litzakeala*. Uste du, beraz, Mitxelena'k, *gipuzkera* hartu behar dala oinarritzat (dizut, dizkizut, eta abar). Hontan, beraz, Aresti'ren kontra dago. Istilua ez dala erraza izango esan nion; eta ba dirudi komentzitu nuela, eta 27-an gure biltzarrerara etorriko dala agindu zidan. Hau dala-ta, aste hontantxe idatzi behar diot Aresti'ri. Eta nola jarriko dan ba dakit (Brusela, 1969-11-26).

Aldi berean, Juan San Martin Euskaltzaindiko idazkariari ere kontatu zion Parisko solasaldia:

Joan dan aste-bukaeran Parisen izan ninduan; eta, noski, Mitxelena'rekin mintzatu ninduan. Ba zegoan zertaz hitzeginik!

Deklinabidean Mitxelena'k ez dik problema zailik ikusten: Baiona'koa hartzea ongi iruditzen zaiok. Arantzazu'n egin zituen

oharrak kontutan hartuko dizkiagu, dana dala. Aresti'k berak ere parte hau nik egin dezadan eskatu baitit, laister izango duzute kopia bana.

Aditzari buruz, berriz, arazo zailagoa diagu. Aresti entzun zuela esan zidan; baina ez ziola behin ere 'feu rouge' [sic] dala-koa eman. Hain zuzen ere, Mitxelena'ren ustez *gipuzkera* hartu beharra zegok, eta ez lapurtera zaharra (gaurko ipartarrek berek ez baitute esaten 'deraukute', 'nerautzun', 'daukute' eta 'nautzun' baizik). Beste arrazoin batzuk aipatu zizkidan: diglosiaren arriskua, 'dio' eta horrelako formen hedaera Euskal Herri guzian, 'egin' bizkaierazko laguntzailearen berritasuna, eta abar. Eztabaida zaila izango dugula esan nioan; eta Baiona'ra agertuko dala agindu zian. Oso egoki izango dala uste diat (Juan San Martini, Brusela, 1969-11-28).

Kezka horiek ulertzeko, jakin behar da aurreko hiru gutun horien aurreratxoan (1969-11-03), Txillardegik Arestiren gutuna jaso duela. Nahikoa aztoratuta utziko zuen bi konturen berri jakiteak: batetik, Arestik eta Kintanak oso aurreratua zutela *Batasunaren Kutxa* liburua, Lur argitaletxeko proiektua, eta Euskal Idazleen Elkartearen izenean argitara eman nahi zutena. Bigarren puntuak are gehiago larritzen du: aditza lantzen hasiak dira, lapurtera eredu gisa hartuta, eta hala dio Arestik, Mitxelena ere iritzi berekoa omen da. Txillardegik doi kontrakoa uste zuen: Mitxelena gipuzkeraren aldekoa zela, alegia.

Pentsatzekoa da Txillardegik lehenbailehen argitu nahiko zuela aditzaren puntu hori Mitxelenarekin aurrez aurre, Bruselatik Parisera jaitsiz. Hala, Arestiren gutuna jaso eta 12 egunetara idazten dit Mitxelena ikusiko duela Parisen, eta 26ko gutunean pozik sumatzen da, Mitxelena gipuzkeraren alde dagoelako hitza baduelako.

Hona Arestiren gutuneko pasartetxo batzuk:

Guk gure lana (euskal batuan) ea bukatu diagu. Hiztegia eta ortografia bukatuta ziaudek; eta orain aditzarekin giaudek.

Hemen berehala hartu behar diagu lehenbait lehen. Nire proposamentua hau duk: Mitxelenak nafar aditza hautatu duen ezkerro, har dezagun nafar aditza, baina den bezala, batere asmake-riarik gabe [...]

Euskal aditzean honela iharduki behar diagu nire iritzian. Har ditzagun Axularren eta Leizarragaren formak [...] Beste gauza bat: hasiera batean giputzentzat eta bizkaitarrentzat nafar aditzetik oso hurrin dauden formetan, bere dialektotakoak erabiltzea zilegi utziko nikek. Esate baterako, dut, det eta dot oso hurbil zeudek, eta bakarrik dut onartuko nikek, baina deraut-etik deust eta dit oso hurrin zeudek, eta epe prudente batean zilegi utziko nituzkek. Zer deritzak honi? (1969-11-03; in Aresti 1986, 164).

Arestiren salakuntza bitxia: Mitxelena txillardegizalea omen

Ikusi dugunez, hizkuntza kontutan Txillardegik begirune handia izan dio Mitxelenari, askotan kontsultatu du, eta

Txillardegi eta Mitxelena, batasunaren eraikitze fase honetan, elkarrengandik hurbil ziren. Antza denez, hurbiltasun hori ez zuen begiko Arestik

horrek erabakiko duena aldeztu aurretik onartzeko prest agertu izan da unerik larrietan ere. Batasunaren eraikitze fase honetan, 60ko hamarkadan bereziki, elkarrengandik hurbil ziren. Gero baino gehiago, oker ez banago.

Antza denez, hurbiltasun hori ez zuen begiko Arestik. Urte batzuk beranduago, 1973an hain zuzen, Arestik Mitxelenari aur-

pegiratzen dizkion bekatu larrien artean txillardegizalea izatea da bat. Hona *perla* batzuk, estiloric arestiarrenean:

Buengizon Mitxelenari, gainera, oraingo moda berriko gaztetxoak (ai! gaztezero bihurria!) ez omen zaitza gustatzen. Egia da Malgizon Arestiarrek baino liskarrak eta ahakarrak dituela maiteago [...]

Gaur egunean zu, Mitxelena, intzentsuaren urrinetara ohitzen hasi zara, eta ez zara konturatzen zeintzuk konstruitu genuen Mitxelenaren mitoa [...] zeure maiestatikutasunari zor izandako tributu bat bailitz bezala [...]

Eta jainkotzen sentitu zaren neurrian, eztuzu izan nahi ukan aita barkatzaile, herejeen mazo baizik [...]

Zergatik gure katedratiko haltuak, bere ejida gorenetik, (O! Zeus!), galdu behar ditu bere ordu preziatuak (eta zein probetuzko izanen lirateke berbo batuaren eztabaidan!) mutil gazte errebelatuen anateman? [...]

Oteitzak gorrotatu egiten zinduen. Zuk Oteitza maitatu eta pizka bat bromatu egiten zenuen [...] Eta Krutwigen alde eztuzu lantzarik apurtu [...]

Zu Txillardegi-zalea zara. Baina Jainkoak zeruko grazia Doloresi eman zeraukan. Angustiasi ez, Angustias ipurdi-lodi, begi-ezkel eta bular-gabe egin zuen. Horregatik dakite Saizarrek eta Haranburuk nobelak egiten eta eztaki Alvarezek. Horregatik daki Arestik koplak egiten, eta ez Letek ez Azurmendik eztakite.

Eta hau aitortu behar duzu. Desafiatzen zaitut (Bilbo, 1973-01-15; in Aresti 1986, 173-174).

Erantzuna ematera desafiatu zuen Mitxelena, eta horrek eman, erdaraz eta euskaraz eta puntuz puntu erantzunez. Hona aitorpentxo bat:

Ni ez naiz deusen iturburua gure artean, beheraxeago agertuko dizudan puntu batean izan ezik. Krutwig-ek berak eskerrak eman zizkidan bakanka baizik aipatzen ez zutenean, zor zitzaiona aitortu niolako: orain, urteen buruan, oparogo aitortuko nioke zor hori. Euskal gaietan, *zeuok* egin duzue ia egin den guztia (nik, haatik, ahal nezakeelarik ere, aterik giltzatzen ez nizue-larik), baina zuen artean dago Larresoro ere: zorretan gaude honekin ere. Adiskidea dut, egia, baina oroitzen naizenez, maizago mintzatu naiz honen ideien kontra zureen kontra baino, lehen eta oraintsuago (Salamanca, 1973-11-17).

Txillardegiren gaiari urte batzuk beranduago ere heldu zion Eugenio Ibarzabalek egin zion elkarrizketa liburuan:

Entre nosotros siempre se trata de medir y comparar entre uno y otro; hay una, para mí, molestísima polémica entre Aresti y Txillardegi [...]

El primero en fecha es Txillardegi, aunque visto desde aquí Gabriel Aresti parezca más importante como creador literario [...] Se me ha achacado más de una vez, hasta por el mismo Gabriel, el ser más txillardegiano que arestiano. No sé. En política, por ejemplo, supongo que estaría más cerca de José Luis, aunque sólo sea por el prurito de Aresti en declararse a gritos no abertzale ante abertzales (Ibarzabal 1977, 187).

Liskar edo polemika hori xehetasun gehiagoz ezagutu nahi duenak, jo beza Zelaietaren *Gabriel Aresti. Biografia* (Susa, 2000) liburura.

Aldizkariak euskara batuaren ardatzean

Baionako erabakien biharamuna gogoratuz, Txillardegik zera dio (1994, 171-172):

Hegoaldeko euskal prentsak ere poz handiz hartu zuen berria. *Jakin* aldizkariaren inguruko euskaltzaleek bereziki; baina baita *Zeruko Argia*-ren ingurukoek ere...

Oroimenak ez dio lagundu iragana taxuz gogoratzeko orduan. Jakinekin bete-betean asmatu du, hori bai. Baina ez da horrela *Zeruko Argia*-ren kasua. Euskal Idazleen Elkartearen biltzarraren aginduz, elkarteko idazkari nintzen aldetik, ohartarazpen bat baino gehiago egin behar izan nizkion aldizkariari. Arrakasta gutxiz egin ere, egia osoa esan behar bada.

Batasunaren aurrean aldizkariak hartu zuten jarrera argituko dugu laburrean.

Jakin

Batasun kontuan jarrerarik irmo eta argiena Jakinek izan du hastapenetik beretik. Bere aldetik, aldizkariko idazleen artean, saioak egin zen aurretik, eta 1964rako esperientzia metatua zuen. Ikastetxe desberdinetako jendea biltzen zuen aldizkariak Arantzazun, hain zuzen ere erabili ohi zituzten gaien hiztegia eztabaidatzeko, sistematikoki bildu eta erabakiak hartzeko, besteak beste. Helburua? Kultura mailako hizkuntza finkatu eta bateratzea Jakinen barruan.

Baionako Biltzarrean Jakinek bere ordezkaria izan zuen, Joseba Intxausti. Eta 1965eko 18. zenbakitik aurrera Baionako erabakiak hitzez hitz beteko dira. Zenbaki horretan 'Baiona'ko Biltzarraren erabakiak' osorik argitara eman zituen, eta sarrera gisa aldizkariaren erabaki nagusia: aurrerantzean aldizkarian idazlanak oro arau horien arabera argitaratuko dira, idazleak jatorriz hala idatzi ala ez.

Aise uler daiteke erabaki horrek soka luzea izango zuela. Halaxe gertatu zen, gertatu zenez, baina ez Jakinen baitan,

kanpoan baizik. Aldizkariak berea jasan zuen, ez huskeria, baja ugari izan baikenuen.

Hona erabakia:

Baiona-ko Euskal Idazkaritza-k lan handi bat burutu du. Euskal literaturaren batasunerako urrats luzea. Beharrezkoa. Ondo edo gaizki emana? Ez dugu juzgatzen.

Dena dela, *Jakin*-ek erabaki hauek guztiak onartu egin ditu, eta bete egingo ditu. Beraz, gaurtik aurrera, datorren alean hasita, *Jakin*-en lege hauek obligatu egingo dute.

Jakin-en nahi duenak idatzi dezake, edozein euskalki ta estiloarekin. Baiña, Euskal Idazkaritzak esana *Jakin*-ek bete egingo du. Horregatik, *Jakin*-era etorriko diren artikulua arau horietara lotuko dira. Beraz, *Jakin*, gure aldizkarian, idazten duena obligatuta dago lege hoen betetzera.

Hemendik aurrera, nahiz idazleak erabaki hauek gorde ez, eta artikulua lege hoiek alde batera utzita igorri, *Jakin*-eko zuzendaritzak zuzendu egingo ditu (*Jakin* 1965, 20).

Handik lau urtera, Idazleen Ermuko Jardunaldietan berritzen du batasun borondatea: «*Jakin* aldizkaria oraindik lotzen da Euskaltzaindiak hartuko dituen erabakietara» (Ermuko Euskal Idazleen Jardunaldiak 1968, 73).

Jardunaldietako erabakiak ez eze, txostenak ere publikatu zituen *Jakinek*. Lanak aurkeztean, betiko jarrera agertzen du:

Jakin beti azaldu da batasunaren alde, eta, Ermua'n ere, hitzeman zuen, idazle guzaien aurrean, Euskaltzaindiaren batasun-erabakizunak aurretiaz onartzen dituela.

Izan ere, batasuna beharrezkoa dugu: Bateko, euskeraren heriotzaren aurrean egiten dugun aukerapena dalako batasunaren hau. Eta besteko, baldin jakintza landu bat euskeraz nahi badugu, batasunik gabe ezin dalako lortu holakorik. Hau da batasunarekiko gure planteamentua (*Jakin* 31-32, 1968, 14).

Jakinek batasuna hedatzeko orduan izan duen garrantzia ez da oharkabean pasa, ez aldekoiei, ez aurkariei.

Txillardegiren ikuspuntua aldekoa da, noski:

Euskara Batuaren sorreran eta sustaketan erabat garrantzitsua izan zen *Jakin* aldizkariaren lana: bai teori-mailako lanetan, bai agertutako liburuetan ere (Txillardegi 1992, 18).

Joseba Intxaustik honela adierazi zion kazetariari Baionako erabakien eta Jakinen arteko lotura: «Euskara eredu bat eskaini zuen Txillardegik, eredu hura zabaldu eta indartzeko azpiegitura *Jakin*-ek» (Astiz 2014, 2014-09-30).

Beste muturreko posiziotik ere garrantzitsutzat jo izan dute Jakinen irmotasuna eta jarduna. Egia ala gezurra, Santi Onaindiak esan omen zuen euskara batuak ez zuela aurrera egingo Jakinek beste posizio bat hartu izan balu. Nemesio Etxanizen iritziak estimua ez baina garrantzia behintzat azaltzen du Santi Onaindiari *Olerti*-ren kolaborazioa eskatzen dionean (Onaindia 1974, 263):

Orain gurea da. Aiek beren *Jakin* aldizkarian eskuak jarein dituzte nai dutena esateko. Guk 'H'ren kontra gogor jokatzeko, or daukagu Olerti. Eska zaizkiezu lanak gai ortaz, eta bizi-bizi jarriko dezu inguruan jendea [...]

Guziok *Jakin*'en erronkari erantzun bear diogu, ta Euskaltzaindiaren aolku orri, ez entzun egin. Gure izkuntza ia itoan dagola, nola geituko diogu, ba, nekea ta oztopoak? Orduntxe izango gera kinka gorrian.

Ia, ba, atzartzen dituzun erdi-lotan dauden 'H'ren kontrako guziak.

'Anaitasuna'

Anaitasuna-k zailago har dezake bat-bateko erabakirik hizkuntz eredu batua aplikatzeaz. Behin eta berriz eman behar-ko ditu azalpenak.

Lehenik, Ermuko Jardunaldietan onartu egiten zaio bidea:

Anaitasunak, Bizkaiko aldizkaria danez, bizkaieraz idazten jarraituko dau, baiñan orrialde bat atarako du euskera literario batuan, Bizkaiko errialdea gertuten joateko. *Anaitasunaren* jokabidea ontzat hartzen da (*Anaitasuna* 1968a).

Bigarrenik, Arantzazuko Biltzarra baino egun batzuk lehenago:

Anaitasuna, bete betean dago batasunaren alde. Ermuko batzarreran esan genduan lez, prest gagoz, alik lasterren euskera batuari orrialde bat eskinteko.

Alandagutzibe, aldizkari onetan geienbat erabiliko dogun euskerea, orainarte lez, oestaldekoa izango da: bizkaiera deituten jakona (*Anaitasuna* 1968b).

Eta urte bete beranduago:

Anaitasuna-k behintzat, Bizkaiko aldizkaria izanarren, Bizkai aldeko batasuna egin gura dau, Euskalerriko batasunari begira, astiro astiro, euskereak iraungo badau, guztiok beteko dogun euskera batua lortu daigun. Behin emondako berbea jaterik nahi ez dogulako, eta Euskalerraren geroak arduratzen gaitualako. Horrexegaitik ipini doguz '*Anaitasuna* aldizkarirako bizkaierazko batasuna' egiteko oinarriak (*Anaitasuna* 1968c).

Zortzi aldizkari kontra, zenbat alde?

1970ean gaude, uztailean. Bi urte lehenago Euskaltzaindiak Arantzazun proposatua du batasunaren bidea. Sei urte igaro dira Baionako erabakiak onartu zirenetik.

Eta «orra erabaki nagusia», diote hainbat aldizkarik, «erria» da maisu, ikasketarik gabeko Peru Abarka. 1970eko uztailean ondoko agiria agertzen du *Zeruko Argia*-k:

'Herriak', 'Goiz-Argik', 'Zeruko Argiak', 'Agur'ek, 'Karmel'ek, 'Kili-Kilik', 'Loyola Irratiak', 'La Voz de Guipuzkoan' irrat-saioak egiten dituztenak, artzen duten erabaki nagusia:

Euskeraren batasuna egiten astera goaz danok alkarrekin.

Zertan egin batasuna eta nolako abiaduran eta abar, erriak erakutsiko digu ta jarriko neurria.

Erria aitatzean, au esan nai da: Ikasten jardun gabe euskera dakin erria.

Erri ori eskolatuz eta orren eskutik eta beraren pausoa abiatzen gera batasunera bidean.

Bide ortan eman nai litzaken pauso guztia, ezagutuko du alde zurretik erriak eta jakingo du zergatik ematen dan eta zergatik ala; eta tarte ere emango zaio, bere iritzia agertzeko.

Betor euskeraren batasuna eta bekar biotzen alkartasuna.

Orra erabaki nagusia.

Honela erantzun zion horri *Anaitasuna* hamabostekariak (1970a). Zortzi barik hamaika aldizkariren izenak jartzen ditu, batasunaren alde.

Zeruko Argia aldizkariaren 383-384 zenbakian, lehenengo orrialdean, 'Erabagi Nagusia' izenburuarekin, *Herria*, *Goiz Argi*, *Zeruko Argia*, *Agur*, *Karmel*, *Kili-Kili*, *Loyola Irratia*-k, *La Voz de Guipuzcoa*-n irrati saioak egiten dituztenek izenpeturik esaten da: «*Euskeraren batasuna egiten astera goaz...*». Zertan eta nolakoa «*erriak erakutsiko digu*». «*Erria*» esatean, hau esan nahi da: «*ikasten jardun gabe euskera dakien erria*».

Gure uste apalean, esan beharra dago, «*erriak erakutsiko digu*» hitzok zeharo kontzeptu abstrakto bat direla, airean eta hutsen gelditzen direnak. Euskeraren batasuna, guk dakigunez, hizkuntzalariek egin behar dute, eta *egiten hasiak dira aspaldi*, biologiazko zientzia biologoek egiten duten bezala, gorputzaren *errealidadea* kontuan edukirik.

Erabagi Nagusi hori euskal kazeta batzuek hartzean, guri ez daukute eritzirik eskatu, ezta hartzekotan zirenik esan ere. Goian aipatutako aldizkarietaz gainera, ba dira beste aldizkari batzuk Euskal Herrian: *Euskera* (Euskaltzaindiaren lan eta agiriak), *Egan*, *Jakin*, *Principe de Viana*, *Jaunaren Deia*, *Otoizlari*, *Gure Herria*, *Dantzari*, *Txistulari*, *Aranzazu*, *Redencion*.

Erabagi Nagusi horren aurrean, gure hizkuntzalaria zeharo harriturik gelditu dira nonbait. Antza denez, haiek ez dute ezer egin orain arte; eta aurrerantzean ere ez dadukate zer eginik, 'erria' ize-neko jaun baten eskuetan gelditu baita beren eginkizun berezia.

Bukaera gabeko lana

Txillardegik euskara batua atontzen, aztertzen, hedatzen egin duen lan itzela ez da agortzen orrialde hauetan. Nola, bada! Prozesu eraikitzailearen fasea hartu dugu, eta hori ere aztertu baino aipatu egin dugu hemen.

Hasteko, bi hamarkadetako saio guztiak ere ez ditut ikusi. Esate baterako, hor daude 1966-1967an *Branka* aldizkarian argitara emandako lau lan: 'Hizkuntza eta pentsakera' (*Branka* 1), 'Hizkuntza eta herri-kidetasuna' (*Branka* 2), 'Hizkuntza eta erresuma' (*Branka* 5), 'Hizkuntza gizonaren zerbitzuko' (beste hiruekin batera serie bat osatuz 1966an idatzi zuen arren, ez zen ez *Branka*-n ez beste inon argitaratu; geroztik, bi bilduma-liburutan agertu da: Txillardegi 1978 eta 2004). 1967an beste bat: 'Suomi'z zenbait jakingarri' (*Branka* 3-4). Hurrengo bi hamarkadetan, hizkuntzaren gaineko gaiak

erruz jorratu eta sakondu ditu hainbat aldizkari eta hiztegitan, UZEIren *Hizkuntzalaritza* hiztegian (1982, bi liburuki). Eta batez ere liburuetan: hamaika dira (hamar gehi bat) 1984 bitartean autoreak pertsonalki *Euskararen aldeko borrokan* libururako egin zuen hautapenean aipatzen dituen liburuak.

Gehiago, askoz gehiago dago, egunkari eta agerkarietan barreiatua, ezagutu ere egingen ez duguna. Zorionez, hori guzti hori, hots, Txillardegik idatzi eta argitara emandako guzti-guztia, kazetetako lankidetzak barne, Jakinek bildu, sistematizatu eta digitalizatu

egingo du, jendearen zerbitzura jartzeko asmoz. Pozik legoke Txillardegi, bere obsesioetako bat haxe baitzen: mezua, eraginkorra izan dadin, hartzailearengana helarazi behar dela. Laster Txillardegi guztion esku egongo da. 🍷

Zorionez, Txillardegik idatzi eta argitara emandako guzti-guztia, kazetetako lankidetzak barne, Jakinek bildu, sistematizatu eta digitalizatu egingo du, jendearen zerbitzura jartzeko asmoz

Bibliografia

- Agirre, Joxean (1996): *Hitza hitz. Txillardegirekin solasean*, Elkar.
- Anaitasuna (1968a): 'Ermuko Euskal Idazleen Jardunaldietako Erabakiak', *Anaitasuna* 164, 1968-07-15, 4.
- (1968b): 'Batasuna', *Anaitasuna* 168, 1968-09-15, 1.
- (1968c): 'Euskaltzaindiaren agiria dala ta', *Anaitasuna* 175, 1968-10-30, 7.
- (1970a): "Erabaki nagusia"-ri erantzuki', *Anaitasuna* 191, 1970-07-15, 7.
- (1970b): "Batasunaren Kutxa", *Anaitasuna* 193, 1970-08-15, 9.
- Aresti, Gabriel (1963): 'Euskal literatura batuaren oinarriak: Hiztegia, Berbotegia eta Zentzua', in Gabriel Aresti 1986, 31-41.
- Aresti, Gabriel (1986): *Gabriel Arestiren literatur lanak. 10. Artikuluak. Hitzaldiak. Gutunak*, Susa.
- Aresti, Gabriel; Kintana, Xabier (1970): *Batasunaren Kutxa*, Lur.
- Aspaldiko (1954): 'Euskeraren batasuna', *Euzko-Gogoa* 9-10, 154-155.
- Astiz, Iñigo (2014): 'Euskara batuak 50 urte', *Berria*, 2014-09-30/10-04.
- Aurrekoetxea, Gotzon (2004): 'Txillardegi eta Euskara Batuaren kondairaz', 2004-10-05 (<http://txillardegi.gipuzkoakultura.net/gotzонаurrekoetxea.pdf>).
- Azkue, Resurreccion Maria (1930): 'Documento interesante, manuscrito de P. Broussain', *Euskera* XI/2-3, 229-238.
- Azurmendi, Joxe (1963-1964): 'Jakín: euskal kulturaren bideak lantzen', *Euskera* VIII-IX, 336-371.
- Bastarrika, Iñaki (1957): "'Txillardegi' Jaunari", *Jakín* 5, 99-102.
- Davant, Jean Louis (2005): 'Baionako Biltzarra (1964)', in Pilartxo Etxeberria, Henrike Knörr (arg.): *Nerekin yaio nun. Txillardegiri omenaldia*, Iker 17, Euskaltzaindia, 207-216.
- (2012): 'Txillardegi, poliaitzindaria', *Berria*, 2012-03-22.
- Ermuko Euskal Idazleen Jardunaldiak (1968): 'Ermua'ko Euskal Idazleen Jardunaldien erabakiak', *Jakín* 31-32, 73-74.
- Euskaltzaindia (1959): 'Euskaltzaindiaren agiria euskal itzei buruz', *Euskera* IV, 1959, 214-215.
- (1968): 'Literatura euskeraren batasunari buruz Euskaltzaindiaren agiria', *Jakín* 33, 53-54.
- Gerediaga Alkartea (1968): 'Deia', *Jakín* 31-32, 15-16.
- Ibarzabal, Eugenio (1977): *Koldo Mitxelena*, Erein.
- Ikastoletako Irakasleak (1971): 'Ikastolak eta euskera batua. Loiolako Agiria', *Anaitasuna* 203, 1971-01-15, 1.
- Intxausti, Joseba (1959): 'Illobira bultzaka', *Jakín* 9, 83-88.
- Jakín (1965): 'Baiona'ko Biltzarraren erabakiak', *Jakín* 18, 20-28.
- Kintana, Xabier (1970): 'Aditz batua dela ta', *Anaitasuna* 200, 1970-11-30, 8.

- (1971): 'Aditzaren batasunaz', *Anaitasuna* 218, 1971-09-15, 12.
- (1972a): 'Aditzaren batasunaz gauzak argiro (1)', *Anaitasuna* 226, 1972-01-15, 16.
- (1972b): 'Aditzaren batasunaz gauzak argiro (2)', *Anaitasuna* 227, 1972-01-30, 9.
- (1999): *Federiko Krutwig Sagredo (1921-1998)*, Bidegileak, Eusko Jaurlaritza.
- Krutwig, Federiko (1962): 'Euskararen ethorkizuna', *Egan* 1-3 1962, 19-33.
- L.A. (1949): 'Euskeraren gaitz eta eritasunak', *Gernika*, 1949-12, 26-27.
- Lizardi, Xabier [Jose Mari Agirre] (1930): 'Euskera aundiki-soñekoz', *El Día*, 1930-09-25.
- Menéndez Pidal, Ramón (1921): 'Introducción al estudio de la Lingüística Vasca', in Eusko Ikaskuntza: *Cursos de metodología y alta cultura. Curso de Lingüística*, Eusko Ikaskuntza, 7-33.
- Mitxelena, Koldo (1960): 'Asaba zaarren baratza', *Egan* 3-6 1960, 121-134.
- (1968a): 'Ortografia', *Euskera* XIII, 203-219.
- (1968b): 'Elkar-hizketak. Mitxelena-rena', *Euskera* XIII, 237-248.
- (1972): 'Aditz batuaz (Baionako txostena)', in Patxi Altuna (arg.): *Mitxelena idazlan hautatuak*, Etor, 117-125.
- Mitxelena, Salvatore (1949): *Arantzazu. Euskal-sinismenaren poema*, EFA.
- Mokoroa, Justo (1935): *Genio y Lengua*. Egilea editore.
- Onaindia, Santi (1974): *Eskutitzak Euskal Literaturari buruz*, Egilea editore.
- Orixe [Nikolas Ormaetxea] (1950): *Euskaldunak*, Itxaropena.
- (1959): 'Orixe Jaunaren eskutitza. 'Mea culpa' eta 'Quos ego!'. Anize-txe iaunari', *Jakin* 9, 89-93.
- Petxarroman, Iñaki (2011): 'Jose Luis Alvarez Enparantza, Txillardegi. «Estatu batekin, agian, euskara ez da salbatuko; gabe, ziur ezetz», *Berria*, 2011-02-12.
- Txillardegi [Jose Luis Alvarez Enparantza] (1956a): 'Ez bat eta ez beste', *Egan* 3-4 1956, 44-49.
- (1956b): 'Karta idigia', *Euskera* I, 245-250.
- (1957): *Leturia'ren egunkari ezkutua*, Euskal Idaz-lanak.
- (1958): 'Iñaki Bastarrika'ko Jaunari eskutitza', *Jakin* 6, 85-93.
- (1959): 'Batasunaren bidea', *Euskera* IV, 150-170.
- (1966a): 'Hizkuntza eta pentsakera', *Branka* 1, 1966-04, 35-57.
- (1966b): 'Hizkuntza eta herri-kidetasuna', *Branka* 2, 1966-09, 2-19.
- (1966c): 'Hizkuntza eta erresuma', *Branka* 5, 1967-07, 23-35.
- (1966d): 'Hizkuntza gizonaren zerbitzuko', in Txillardegi 1978, 467-477; Txillardegi 2004, 119-128.
- (1967): 'Suomi'z zenbait jakingarri', *Branka* 3-4, 1967-01, 31-52.
- (1968a): 'Batasunari batzuk agurka eta beste batzuk aurka. Txillardegí', *Euskera* XIII, 222.

Batasunaren bidea. Txillardegiren eragintza praktikoa

- (1968b): ‘Gerediaga-Elkarteak eratutako biltzar-kideei’, *Jakin* 31-32, 66-70.
- (1978): *Euskal Herritik erdal herrietara*, Egilea editore.
- (1992): ‘Euskara batuaren hastapenak’, *Ele* 11-12, 15-21.
- (1994): *Euskal Herria helburu*, Txalaparta.
- (2004): *Euskararen aldeko borrokan. Euskalgintza eta euskalaritzako idazlan hautatuak, 1956-1983*, Elkar.
- Velez de Mendizabal, Josemari (1987): *Idazleen Elkarateak. Heuren bete-beharra oraingo gizartean*, Euskalerrriaren Adiskideen Elkartean irakurritako hitzaldia, 1987-06-12.
- Villasante, Luis (1949-1951): ‘En torno al problema del vascuence’, *Canabria Franciscana* 8, 40-54.
- (1952): ‘Literatur-euskara laphurrtarr klasikoaren gain eratu’, *Boletín de la Real Sociedad Bascongada de los Amigos del País VIII*, 91-119, 259-298.
- (1956a): ‘Ongietorri-itzak’, *Euskera I*, 165-169.
- (1956b): ‘Gure eginbearrak’, *Euskera I*, 257-268.
- (1994): ‘Euskara batuaren filosofiaz’, *Euskera* 39/3, 647-673.
- (1997): ‘Krutwig jauna edo kultura-hitzenganako minberatasuna’, in Askoren artean: *Federiko Krutwig-i omenaldia / Homenaje a Federico Krutwig / Hommage à Federico Krutwig*, Euskaltzaindia, 361-381.
- Zavala, Antonio (1956): ‘Bertso berri bila Euskalerrria zear’, *Euskera I*, 233-245.
- Zelaieta, Angel (2000): *Gabriel Aresti. Biografia*, Susa.
- Zeruko Argia (1970): ‘Erabaki nagusia’, *Zeruko Argia* 383-384, 1970-07-05/12, 1.
- Zuazo, Koldo (1988): *Euskararen batasuna*, Iker 5, Euskaltzaindia.

LIBURUAK

97 Hil akabatuz
Matxineriaren aurka Francoren diktaduraren
hondarraldiko politikagintza
Daniel Escribano

119 Gerra zibileko errepresioaren
kapituluetako bat
Martin Orbe

Hil akabatuz

Matxineriaren aurka Francoren diktaduraren hondarraldiko politikagintza

Daniel Escribano

*Soziologian doktoregaia, itzultzailea eta
euskara-irakurlea Konstantzako Unibertsitatean*

Orain eskatzen digute errelato bat. Errelato hori noiz hasten da? Joseba Sarrionandiak esaten du «literatura izango da, izatekotan, errealitate mugagabe honi hasiera eta bukaera bat jarriko diona». Baina Patxi Lópezek esaten duenean errelato batekin egin behar dela, noiz hasten da errelato hori? Nik ez dakit. Eta noiz bukatuko da?

Patxi Zubizarreta
(Euskalerria Irratian elkarrizketa, 2012-06-05)

Historiagintza literatur azpigenero bilakatzeko zorian, eta, Euskal Herrian, gatazka politikoaren inguruko 'kontakizunaren' auzia hitzetik hortzera ibilita, une ezin aproposagoan agertu da Pau Casanellas ikerkideak eta lagunak 2011ko ekainean defendatu zuen tesian oinarritutako liburua (Casanellas, 2014, 2011). Talde matxinoen aurka Francoren diktadurak bere azkeneko krisialdian jarraitutako politika du ikergai Casanellasek, 1968ko abuztuan Gipuzkoan ezarritako salbuespen-egoera abiapuntu hartuta, urriaren 15eko amnistiari buruzko 46/1977 Legean xedatutakoari men eginez askatu zuten azken etakidearen kaleratze-data helmuga duela. Beraz, ez dago esan beharrik Casanellasen obrak Euskal Herria duela

agertoki nagusia. Beharbada ez da eginkizunik osasuntsuena izango tesi horren ernaltze-prozesuari hain hurbiletik jarraitu dionak, eta bertan adierazten diren interpretazioekin adostasun-maila horren handia duenak hizpide dugun obraz idaztea. Nolanahi ere, lagunari ohiko gorazarretik harago, liburuan agertzen diren interpretazioetatik zeintzuk arantzatsu suerta daitezkeen ohartarazten saiatuko naiz, baita, nire ustez, zeintzuek garapen handiagoa beharko luketen nabarmentzen ere.

Erregimenaren azken krisialdia: gaiaren egoera

Hasteko, esan dezadan azken urteotan frankismoaren hondarraldia jorratu duen historiagintzaren aurrerapenak jaso dituela egileak. Interpretazio-arloan, honako hau dugu berrietasunik garrantzitsuena: gizarte-mobilizazioak frankismoaren krisiaren eragile nagusia izan zirela, eta Franco hil ostean diktadura betikotzea eragotzi zutela. Hau da, antifrankismoak erregimena bota ezin izan bazuen ere, monarkiaren bigarren gobernua eta monarkia bera oposizioaren zenbait jarrera, hein batean, eurenganatzera behartu zituen. Casanellasen lanaren meritu hori are aipagarriagoa da kontuan hartzen badugu haren ikergaia, berez, ez direla gizarte-mugimenduak. Izan ere, aipatu aurrerapenak gizarte-mugimenduen –eta, batez ere, langile-mugimenduaren– ikertzaileen eskutik etorri dira. Horrenbestez, Casanellasek bere lana testuinguru historiografiko handiago batean txertatzeko egin duen ahalegina are eskertzekoagoa da, azken boladan, Euskal Herriko gizarte-mugimenduak eta, bereziki, ezker abertzaleko erakundeak hizpide izan dituen EAEko historiagintza akademiko jakin bat nolako txokokeria analitiko aritu den ikusita.

Interpretazioaren arlotik harago, frankismoaren azkeneko krisialdia ikertzeko erabili izan dituzten kontzeptuei erreparatu die Casanellasek, baita zer inplikazio epistemologiko-politiko dituzten ere, *trantsizio* sasikontzeptutik hasita. Xavier Domènechen (2004: 57-59) kritika aintzat hartuta, kontzeptu teleologiko hori baztertu egin du, ondokoa onartezintzat jota:

garai bat historikoki definitzea aurretik zegoena eta ondoren etorri zena ardatz bakartzat hartuta, garai bakoitzaren berezko ezaugarriei muzin eginik. Horrekin batera, gainera, ‘trantsizio’ horren periodizazioaren arazoa badago, eta hor agertzen da nabarmen zer inplikazio politiko dituen sasi-kontzeptuak. Casanellasek ohartarazi bezala:

Hasta hace relativamente pocos años, la historiografía había tendido a cerrar la periodización de la época franquista con la muerte de Franco, en noviembre de 1975. Esa elección convivía con la delimitación de una etapa posterior, que convino en llamarse ‘transición’, cuya duración abarcaba hasta la consolidación de las instituciones parlamentarias, dependiendo esa fecha del criterio del autor, pero usualmente situada entre principios y mediados de los años ochenta. El período del *franquismo sin Franco* (noviembre de 1975 – junio de 1977) y el correspondiente a las primeras legislaturas de la democracia parlamentaria quedaban de esa manera subsumidos en una misma unidad temporal, a la que habitualmente se presumía una continuidad en cuanto a los fines democratizadores de la elite política, sin que se prestara demasiada atención ni al contenido de los proyectos políticos de quienes gobernaron el país en un y otro período ni a su rápida transformación a remolque de la movilización (11. or.).

Hau da, *trantsizio* kontzeptuak balioko luke, Xavier Domènechek ohartarazi bezala, frankismoaren legediaren arabera monarkiak hautatu zituen bi gobernuak demokrazia parlamentarioa ekarri zuten gobernutzat aurkezteko, eta, beraz, nolako izaera juridiko-politikoa zuten ezkutatzeko. Hori dela-eta, *Francoren gabeko frankismo garaiko* gobernu deritze Casanellasek; azken batean, Adolfo Suárez buru zuen monarkiaren bigarren gobernuak mobilizazio antifrankistek hartaratu ekin baitzion aldaketa politikoari.

Kontzeptuen arloan bertan, aipatu beharreko beste meritu bat da Casanellasek *terrorismo* sasikontzeptua ere baztertu duela. Tamalez, baina, zergatik baztertu duen tesian agertu zuen azalpen argigarria ez du liburuan jaso. Tesian, termino hori 1793tik 1794ra bitartean Frantziako aginpide iraultzailea izendatzeko sortu zutela azaldu zigun (Casanellas, 2011:

20-21), eta XX. mendean zabaldu zen gaur egun ezagutzen dugun esanahi teratologikoa duela. ‘Terrorismoan’ arditu ustez akademikoek hitz horrekin zer esan nahi duten jakiteko, akademiatik kanpo aurki dezakegu definiziorik argiena,

Estatuak, egiten dutena egiten dutela, inoiz ez dira ‘terrorista’ izango, kontzeptuaren definizioak berak *ex ante* baztertzen dituelako

AEBetako Estatu Departamentuarena, hain zuzen ere: «politically motivated violence perpetrated against noncombatant targets by *subnational groups or clandestine agents*, usually intended to influence an audience» (aipatua *in* Tilly, 2003: 233; azpimarra nirea da)¹. Hau da, estatuak, egiten dutena egiten dutela, inoiz ez dira ‘terrorista’ izango, kontzeptuaren definizioak berak *ex ante* baztertzen dituelako.

Bistan da, ordea, horrek ez duela kontzeptu zientifikoekin inolako zerikusirik, egiazko kontzeptuek egitate edo jokatolde orokorrak zedarritzen dituztelako, subjektua zeinahi izanik ere. Gogoera orokor horiei zera gehitzen zien Casanellasek bere tesian (Casanellas, 2011: 22):

Todavía más problemática aparece, si cabe, la utilización del término *terrorismo* referido al período que aquí nos ocupa, el de crisis del franquismo. Su uso, habitual en las monografías sobre ETA, significa de hecho la asunción del lenguaje propio del régimen, que llegó a forzar no solamente su retórica, sino también su ordenamiento legal hasta el extremo de equiparar la violencia política a todas las demás formas de oposición.

Horrez gain, erregimen frankistaren izaerari buruz, eztabaida historiografiko klasikoari ere heldu dio Casanellasek, eta erregimen faxistatzat jotzen duten historialariek lerratu da. Ildo horretatik, frankismoa faxismo gehienekin batera erori ez zen neurrian, munta historiko handiko ondorioa atera du:

Esta fue la gran ‘anomalía’ española, la de la segunda posguerra mundial: el mantenimiento de un régimen cuyos orígenes tuvie-

ron al fascismo como inspiración y cuya etapa final bebió de las propuestas de la extrema derecha europea (Casanelas, 2014: 15).

Hori dela eta,

... [p]or su condición de fascismo ‘superviviente’ a la Segunda Guerra Mundial, el régimen franquista constituye un objeto de estudio privilegiado para trazar la evolución del *fascismo después de los fascismos*: después de la época que lo vio nacer como ideología, crecer como movimiento y ejercer el poder.

Un objeto de estudio prácticamente único para entender cómo el fascismo mudó de forma para tratar de adaptarse a un nuevo contexto que le era adverso (18. or.).

Errepresioa areagotzea, ahulezia politikoaren adierazle

Halako lan akademikoan normala denez, analisi juridikoak liburuko orrialde asko betetzen ditu, akaso, egilearen interpretazio historiko-politikoak lausotuz. Lehenengo kapitulu- luan, 1960ko hamarkadan errepresio politikoa jurisdikzio militarretik jurisdikzio zibilera eskualdatzeko prozesuaren atzerabuelta du aztergai. Langileek euren lantegietan zein ka- leetan egin zituzten mobilizazioak zein hamarkadaren amaie- ran talde matxino berriek taxututako lehenengo ekintzak izan ziren inboluzio horren aitzakia. Jakina denez, bi eragile horiek berebiziko garrantzia izan zuten Euskal Herrian². Goi Estatu Nagusiaren zifren arabera, 254 lagun zigortu zituzten gerra-kontseilu bidezko epaiketetan 1967an, 258, 1968an, 400, 1969an, eta 403, 1970ean (69. or., 56. oin-oharra). Hala ere, errepresio-gogortze horrek ustekabeko ondorioak ekarri zizkion erregimenari. Izan ere,

... si bien las penas impuestas suponían un coste significativo a la movilización –y, por lo tanto, un desincentivo a tomar parte en ella–, los juicios dieron al antifranquismo una tribuna desde la que expresarse abiertamente contra el régimen y permitieron, precisamente por eso, la extensión del disenso entre sectores de la población anteriormente no politizados (42. or.).

Alde horretatik, ezin argiagoa da zer efektu izan zuen erre-gimenerako 1970eko abenduan 31/69 auzian prozedura su-marismoaren bidez 16 etakideri egindako epaiketak. Ezarritako heriotza-zigorrek direla-eta, ondokoa adierazi zuen Manuel Díez Alegría Goi Estatu Nagusiko arduradunak, Erresumako Kontseiluan, José María de Areilzaren arabera:

No puede haber ejecuciones. Con una sola que hubiera habría que declarar el estado de guerra en el País Vasco y sacar el Ejército a la calle y eso sería gravísimo. Tampoco lo permiten las circunstancias exteriores; algunos países romperían con España y nos crearía una situación muy difícil (88. or.).

Horrez gain, erregimenak bere arerio politikoak zapaltzeko jurisdikzio militarra etengabe erabiltzea armadaren beraren ondoeza sortzen hasi zen, batik bat gerra-kontseiluen aurkako protestak hazi ahala (106., 107., 149., 235. or.). Baina, batez ere, Casanellasek ondorioztatu bezala,

... no obstante los fusilamientos, las torturas, las depuraciones y las confiscaciones de la posguerra, el régimen debía retomar de nuevo la misma senda de la que se había alejado tímidamente durante los años sesenta para mejorar su imagen ante Europa y ante la propia población española.

La 'vuelta atrás' que se estaba materializando denotaba que el franquismo había entrado en crisis (47. or.).

Eta krisi hori nabarmentzen zuten elite politiko frankistaren zatiketek, Casanellasen interpretazioaren arabera, kanpoko presio horrekin zuten zerikusi handiena, erroan agintari frankistek izan zezaketen funtsezko alde politikoekin baino gehiago (51. or.).

Hurrengo kapituluek zera dute hizpide: nolako estrategiak planteatu ziren erregimenaren baitan kanpotik zetorkion presioari aurre egiteko. Orduan agertu ziren 'subertsioaren' aurkako politikagintzan inteligentzia-zerbitzuak parte hartzen hasteko lehendabiziko proposamenak. Alde horretatik, aipamen berezia merezi du *Udaberri Plana* izenburupean 1969ko abenduaren 31n SECED Dokumentaziorako

Zerbitzu Zentralak izenpetu zuen txostenak. Iruzkin gehi-garririk behar ez dutelakoan, hona zenbait pasarte. Euskal matxineriaren aurka, zera egiteko gomendatzen zuten:

Estudiar acciones limitadas en la zona del país vecino, si la importancia del objetivo o de la repercusión de la acción así lo aconsejase (60. or.).

Actuación de los medios propios de propaganda 'negra' (utilizando la forma de difusión comunista, de la ETA y otros núcleos subversivos), encaminada a sembrar la confusión y división *entre los focos subversivos*. Por ejemplo, difusión de la propaganda comunista anti-racial y contraria a las organizaciones vascas (61. or.).

Estudiar las posibles formas de *incrementar la emigración* de trabajadores a las provincias vascas y despertar en estos grupos conciencia propia mediante la creación de asociaciones (controladas) que acentúen las diferentes notas regionales (61. or.).

Ildo beretik, Euskal Herrian bertan ere, ondokoa proposatzen zuten: «Fomentar la personalidad diferencial de cada provincia dificultando la creación de un frente vasco unido» (61. or.). Euskararen inguruan ere pentsatzen zuten SECEDe-koek, eta euskalkiak indartzeko gomendatzen zuten, «dificultando la maniobra de unificación artificial del idioma que se desarrolla actualmente» (66. or.). Antzeko proposamenak plazaratuko zituen 1975eko irailean Gipuzkoako Movimientok, gobernuari helarazitako hiru txostenetan. Dokumentu horietan, Euskal Herrirako estrategia politiko moduko bat proposatzen zioten gobernuari. Besteak beste, zera aholkatzen zuten: «reagrupar y movilizar a las familias tradicionalistas que aún quedan», baita ondokoa ere:

Euskararen inguruan
ere pentsatzen zuten
SECEDekoek, eta
euskalkiak indartzeko
gomendatzen zuten,
«dificultando la
maniobra de unificación
artificial del idioma»

El llamado 'nacionalismo', a pesar de sus errores históricos, es una fuerza moderada y hoy ya diferenciada de la organización

marxista ETA, que habría que intentar de algún modo recuperar para el futuro de España.

Aipu hori tesitik hartu dut (Casanellas, 2011: 285). Nonbait, txostengile falangistak ez zuen euskal abertzaletasuna egiazko nazionalismotzat jotzen (tamalez, liburuan –Casanellas, 2014: 206– galdu egin da ñabardura hori, eta Casanellasek zehar estiloan aipatu du abertzaletasuna, *al nacionalismo* esanez). Gaur egun, EAEko historiagintzaren sektore batek kontzeptu hori gaitz guztien errudun bihurtu duenean, aski esanguratsua begitantzen zait datu hori. Dena den, Gipuzkoako Movimientoren jeltkidezaletasun erlatibo horrek ez zekarren euskal kulturaren erakundeekiko nahiz euskal nortasunaren funtsezko osagaiekiko inolako begirunerik –bestalde, hori ez da ustekabe handirik, luzaroan EAJren zuzendaritzak berak ere euskararen batasun linguistikoaren aurka egin zuela gogoratzen badugu (Zuazo, 2006: 98, 103-104; Alvarez Enparantza *Txillardegi*, 1995: 160)–. Izan ere, erakunde eta garai bereko beste txosten batean, ondokoa zioten ikastolei buruz:

... si bien habían resuelto «el problema de escolarización de miles de niños», lo habían hecho «[...] con aversión o ignorancia hacia los valores de España como Patria común y Nación, creando así un ambiente o clima propicios para sembrar en los alumnos, cuando van creciendo, mentalidades marxistas y separatistas. ¡Buen caldo de cultivo del que extraer más tarde los activistas del terrorismo!» (Casanellas, 2014: 206).

Beraz, ezin esan gaur egungo libelogleak oso berritzaileak direnik. Eta hirugarren txostenean, kultur arloan zentratuan, Gipuzkoako burokrazia falangistak Euskaltzaindia ofizialki ez onartzeko gomendatzen zuen, eta euskara batuaren kontra agertzen zen (207. or.).

Errepresioa, legetik harago ere

Ipar Euskal Herrian zeuden iheslari politikoei dagokienez, haien aurkako errepresioarekin Frantziako gobernuak nolako konplizitatea erakutsi zuen nabarmentzea da Casanellasen

beste ekarpen garrantzitsu bat. Besteak beste, Ipar Euskal Herritik urruneko lekuetan konfinatu zituen hainbat iheslari 1960ko hamarkadatik; Aberri Eguna kalean ospatzea debekatu zuen 1971n eta 1972an; eta Enbata elkarte diseinatu zuen 1974ko urtarrilean (143. or.). Horrez gain, 1972tik OFPRA Errefuxiatuak eta Aberrigabeak Babesteko Frantziako Bulegoak salatu zuen Frantziako polizia Espainiakoarekin elkarlanean aritzen zela Ipar Euskal Herrian (144.-145. or.). Konplizitate hori are nabarmenago egingo zen 1975eko ekainetik aurrera, Espainiako talde parapolizialak Iparraldean zeuden euskal iheslarien aurkako ekintza armatuak egiten hasi zirenean. Casanellasen zenbaketen arabera, 1975. eta 1976. urteetan 40 bat atentatu egin zituzten talde horiek Ipar Euskal Herrian (237. or.). Espainiako Erresumako mugen baitan estatuak ETaren aurka zeraman borrokari dago-kionez, taktika aldatu zuela nabarmendu du Casanellasek, 1970eko abenduko gerra-kontseiluek sortutako protestak direla-eta, etakideen kontrako makroepaiketa militarrik egin ordez, zuzenean, tiroz hiltzea hobetsi zuela iradokiz. Horren erakusle litzateke soilik 1972an Guardia Zibilak lau etakide hiltzea (131.-132. or.). Taktika 'berri' horren adierazlerik ikusgarriena Eustakio Mendizabal *Txikia* Fronte Militarreko arduradunaren hilketa izan zen, 1973ko apirilaren 19an, Algortako (Bizkaia) tren-geltokian.

Errepresioa lege

Bestalde, Casanellasek ohartarazi bezala, 'terrorismoaz' erregimenak zerabilen kontzeptua borroka armatutik askoz haratago zihoan, eta jardun matxinoa goraka zihoan urteetan erabili egin zuen ekintza ez bortitzak ere 'terroristatzat' jotzeko. Izan ere, Zigor Kodearen erreformatzeko azaroaren 15eko 44/1971 Legeak eraikinak zein elizak okupatzea edota kaleak ixtea «terrorismo txikiagotzat» jo zuen (263. artikulua testu berrian) (111. or.). Batez ere 1973tik, aurrerapen handiak zituzten eginak bai talde matxinoek baita

langile-mugimenduak ere; horren lekuko ditugu, hurrenez hurren, abenduaren 20an Luis Carrero Blancoren aurka ETA (V.a)k egindako atentatua, eta 1974ko abenduan Euskal Herrian egindako greba orokorrak. Ezinbestean, errepresioaren gogortzea ekarri zuen horrek guztiak, hasieran (1975eko apirilaren 25ean) Gipuzkoan eta Bizkaian hiru hilabetez salbuespen-egoera ezarrita; gero, 'terrorismoa' saihesteko abuztuaren 26ko 10/1975 Lege Dekretua onetsita; eta ondoko egunetan hainbat ekintzaileri gerra-kontseilua eginik, eta irailaren 27an heriotza-zigorra jaso zuten 11 auzipetuetatik bost fusilatuta. Salbuespen-egoerari dagokionez, polizia zazpi lagun hil zituen tiroz aldi horretan, eta Amnesty International erakundeak 2.000 bat atxiloketa egiaztatu zituen Gipuzkoan eta Bizkaian (barne-oposizioaren gutxieneko zifra 4.000 izan zen) (187. or.). Hala ere, horrek ez zuen talde matxinoen jarduna desagerrarazi, eta erregimenak beste koska bat egin zuen bere errepresio-tresnerian 10/1975 Lege Dekretuaren bidez. Talde matxinoei zein legez kanpoko erakundeei aplika zekiekeen Lege Dekretua, eta haien kideen aurkako zigorrak gogortu egiten zituen. Horrez gain, bi urtez uzten zituen bertan behera gehienezko atxiloaldiari buruzko nahiz bizilekuaren bortxaezintasunerako bermeak, eta Dekretuan bertan aurreikusitako zigorrei kritika egitea ere zigortzen zen (201., 203. or.). Aski argigarria da Lege Dekretua indarrean sartu eta biharamunean gobernuak lau astekari bahitzeko agintzea (205. or.). Hori dela-eta, Casanellasek nabarmendu bezala,

... [l]o que debía ser uno de los principales cambios del mandato de Arias, la relajación de los márgenes por los que discurría la información periodística, terminaba con un retorno a la tradicional cerrazón cultural de la dictadura, en una marcha atrás que incluso suscitó la crítica de algunos de los medios que habían acompañado en su camino al régimen prácticamente desde los inicios (206. or.).

Gerra-kontseiluei eta fusilatzei dagokienez, Casanellasek nabarmendu du nolako jarraipen zabala jaso zuten haien

kontrako mobilizazioek Euskal Herrian, baina zera gehitu beharko genuke: lan-arloan ez zela apenas lanuzterik izan Euskal Herritik kanpo. Horrek egileak erantzuteke uzten duen galderara garamatza:

zergatik 1970ean mobilizazioek eragotzi zuten ezarritako heriotza-zigorak gauzatzea, eta 1975ean, ez. PCE Espainiako Alderdi Komunista Espainiako esparruko oposizioaren baitan nagusia zen erakundearen estrategia arakatzera eraman beharko gintuzke horrek³. Eta, hipotesi moduan, bederen, esan genezake ordurako, ahal zuen neurrian, grebak geldiaraztea zela haren jarrera nagusia, burgesiari erakusteko ez zela haren asmoa *statu quo* sozioekonomikoa kolokan jartzea, greba mugaga-been dinamikaren bidez.

Zergatik 1970ean mobilizazioek eragotzi zuten ezarritako heriotza-zigorak gauzatzea, eta 1975ean, ez?

Jarrera hori ikusia zen ordurako Bartzelonan, Salvador Puig Antich kide autonomoa hil zutenean, 1974ko martxoaren 2an, PSUCek (Katalunian PCEk zuen erreferentzia politikoak) eta hark kontrolatutako Assemblea de Catalunya lan-arloko mobilizaziorik antolatu gabe. Eta Euskal Herrian bertan aski ezaguna zen PCEren jarrera hori, 1974ko abenduaren 11ko greba orokorra dela-eta, haren kontrolpean aritzen zen CONE Euskadiko Langile Batzorde Nazionala deialditik aldentzea lekuko⁴. Are nabarmenagoa izango zen joera hori 1977ko maiatzean (PCE legeztatu berritan), amnistiaren alde Euskal Herrian egindako ekintza-kanpainaren aurka poliziaren errepresio latza salatzeako milaka langilek Madrilen eta Bartzelonan lanuzteak egin zituztenean, PCEko, PSUCeko eta CCOOko buruzagiek mobilizatzearen kontra emandako aginduei muzin eginik.

Nolanahi ere, 1975eko irailean egin zituzten mobilizazioek fusilatze guztiak ekidin ezin izan bazituzten ere, funtsezkoak izan ziren etortzear zeuden gerra-kontseiluak geldiarazteko.

Nolanahi ere, 1975eko irailean egin zituzten mobilizazioek fusilatze guztiak ekidin ezin izan bazituzten ere, funtsezkoak izan ziren etortzear zeuden gerra-kontseiluak geldiarazteko.

Errepresioa eta erregimenaren aliatu tradizionalen jarrera

Eskasa bada ere, oso egokia da irailaren 27ko fusilatzeen inguruan Vicente Enrique y Tarancón CEE Espainiako Gotzainen Biltzarreko presidenteak nolako jarrera izan zuen aipatzea. Casanellasek azaltzen digunez,

... [y]a antes de los fusilamientos, el cardenal remitió una nota a la Santa Sede en la que dejaba traslucir algunos reparos a la petición pública de clemencia realizada por el papa –el propio Tarancón había aconsejado una gestión diplomática sin publicidad alguna–, mientras que la posterior condena de Pablo VI le pareció un apoyo a la [«Espainiaren aurkako»] «conjura internacional» (223. or., 139. oin-oharra).

Jarrera hori, funtsean, CEEk biolentzia politikoaren inguruan zuen iritziaren isla baino ez zen, eta, bidenabar, erregimenetik Elizak aurreko urteetan hasitako urruntzea noraino heltzen zen neurtzeko baliagarria da oso. 1975eko irailaren 18an, gerra-kontseiluetan hamar heriotza-zigor ezarriak zeudenean, eta Ministroen Kontseiluak, artean, haien inguruko erabakirik hartua ez zuenean, ohar bat adostu zuen aho batez Espainiako Gotzainen Biltzarreko Batzorde Iraunkorrek, non, besteak beste, ondokoa adierazten baitzuten:

Condenamos de modo especial todo terrorismo empleado como arma política, cualquiera que sea la forma que adopte, aunque reivindique derechos que se estimen justos y aun cuando no hubiere víctimas humanas. Siempre hay, al menos, una víctima: el pueblo, que se ve privado del bien que más estima: la paz en la justicia y el amor. Los actos terroristas llevan siempre consigo el doble mal del temor que crean en los ciudadanos y de la privación de algunas libertades a que obliga su represión.

En circunstancias en que la paz pública es amenazada y más si se vierte sangre inocente, la autoridad tiene el deber de defender eficazmente el bien público de la sociedad, y los ciudadanos el de apoyar toda acción legítima de los gobernantes⁵.

Ez dago esan beharrik pozarren hartu zuela gobernuak ohar hori. Presidentziako barne-oharrean, honela baloratzen zuten CEEren agiria: «ningún documento episcopal había

sido tan expresivo al reiterar con argumentos explícitos, sin reservas y por tres veces, la condena moral del terrorismo», eta «por vez primera también su tono es el propio de una jerarquía que tiene independencia de juicio pero no confunde ni suplanta su esfera de acción» (aipatua *in* Tusell eta Queipo de Llano, 2003: 177).

Ez da hain harrigarria suertatzen, aldiz, AEBek hartutako jarrera. Jean Sauvagnargues Kanpoko Aferetarako Frantziako ministroaren arabera, irailaren 30ean Henry Kissinger AEBetako estatu-idazkariarekin izandako elkarrizketan, «il ne voyait aucune base» Espainiako gobernu frankistari kritika egiteko fusilatzeengatik. Kissingerren esanetan, «[l]'Espagne, sans doute, avait fait une erreur en faisant juger les terroristes par une cour martiale et aurait pu montrer plus de magnanimité, mais c'était une affaire intérieure et les terroristes avaient tué des policiers» (esker ona adierazi nahi diot Casanellasi telegrama horren testu osoa helarazteagatik; liburuan 223. or., 141. oin-oharrean, aipatu du).

Monarkiaren gobernuen kontrainsurgentziarako politika

Azken kapituluak 'Franco gabeko frankismoaren' gobernuen kontrainsurgentzia-politika du aztergai, eta arlo horretan ere jarraitutasuna izan zen nagusi. Hasteko, alde batetik, estatuburu berria Francok izendatutakoa zelako, eta Franco hil aurretik ere aritua zelako eginkizun horretan, behin-behinean bazen ere. Bestetik, monarkiaren lehenengo gobernuko presidentea Francoren azken presidentea zelako (Carlos Arias Navarro). Horrez gain, aski esanguratsua da Victor Castro Sanmartín monarkiaren lehen gobernuak Segurtasunerako Zuzendaritza Nagusirako izendatu zuen arduraduna militarra izatea, eta Emilio Rodríguez Román bigarren gobernuak jarri zuena nondik eta Gipuzkoako Gobernu Zibiletik etortzea (246. or.).

1977ko urtarrila arte ez zituen gobernuak 'terrorismo'-auziak jurisdikzio militarren eskumenetik apartatu, Ordena

Publikorako Auzitegia ordezkatzeko urtarrilaren 4ko 2/1977 Errege Lege Dekretuaren bidez sortutako Auzitegi Nazionalaren esku utziz (3/1977 Errege Lege Dekretua, urtarrilaren 4koa, «terrorismo-auzietako jurisdikzio-eskumenari buruzkoa»). Hala ere, Casanellasek ohartarazi bezala, «en el origen mismo del tribunal yacía la necesidad de poner fin a la negativa de los tribunales militares a hacerse cargo de las causas políticas que les eran atribuidas» (259. or.). Bestalde, armadaren zein polizia-indarren aurkako erasoak gerra-kontseiluen bidez epaitzea aurreikusten zuen 3/1977 Errege Lege Dekretuak berak. Hori dela-eta, jurisdikzio militarren bidez epaitutako auzi politikoei eutsi egin zieten, eta 124 herritar zigortu zituzten halako epaiketetan 1977an, eta 148, 1978an (257., 259. or.). Salbuespen-neurriei dagokienez, urtarrilaren 28ko 4/1977 Errege Lege Dekretuak hilabetez utzi zituen bertan behera atxiloaldiari buruzko eta bizilekuaren bortxaezintasunerako bermeak, 'terrorismo'-ekintzekin lotutako susma-

'Terrorismoaz' erregimenak zuen kontzeptua ekintza bortizetik harago zihoan. Salbuespen egoera selektiboko aldi horretan 2.745 herritar atxilotu zituzten «zio politiko-sozialengatik»

garrientzat. Hala, Juan Manuel Olarieta abokatuak salatu bezala, gobernuak salbuespen-egoera orokorra ezarri beharrean, salbuespen-egoera selektiboari helitzen zion (263. or.). Baina, ikusi dugunez, 'terrorismoaz' erregimenak zuen kontzeptua ekintza bortizetik askoz harago zihoan. Horrela, salbuespen egoera selektiboko aldi horretan 2.745 herritar atxilotu zituzten «zio politiko-sozialengatik», Gobernazio Ministerioaren beraren datuen

arabera. Urtarriletik ekainaren 15a (hauteskundeen eguna) bitartean atxilotutako kopurua 4.733 izan zen, hau da, 30 bat eguneko. Zifra horiek, Casanellasek ohartarazi bezala, 1969ko edota 1970-1971ko salbuespen-egoeren datuak (735, 12 bat eguneko, eta 2.066, 11 bat eguneko, hurrenez hurren) baino

nabarmen handiagoak dira (264. or.). Beraz, datu horiek eskuan hartuta, 1936ko otsailetik alderdien bidez egindako lehendabiziko hauteskundeak –non Senatuko hainbat kargu Espainiako erregeak zuzenean izendatu zituen– zer askatasun-giroan egin zituzten ikus dezakegu. Eta argi ez bazegoen bezala, hona zer agindu zien gobernadore zibilei Barne Politikarako zuzendari nagusiak, hauteskunde-kanpaina dela-eta:

Especial interés a efectos de la inmediata denuncia tendrán todos aquellos impresos [...] que contengan informaciones contrarias a la unidad de España, las que menoscaben la institución monárquica o que de cualquier forma atenten al prestigio de las Fuerzas Armadas (265. or.).

Horrez gain, azkenean, gobernuak hauteskundeen aurretik PCE legeztatu bazuen ere –heine batean, gobernuaren barne-dokumentazioan irakur daitekeenez, CCOO-k mobilizaziorako zuen gaitasunaren beldurrez (287. or., 147. oin-oharra)–, ez zuen gauza bera egin talde errepublikazaleekin ezta ezker erradikaleko alderdiekin ere, eta izena aldatuta joan behar izan zuten bozetara (267. or.). Akaso liburuaren hedadura murrizteko beharrak eraginik, baina omisio larria da KAS Koordinadora Abertzale Sozialistako alderdien kasua ez aipatzea. Izan ere, 1977ko irailaren amaieran, Barne Ministerioak atzera bota zituen elkarte politikoaren erregistroan izena emateko EIA Euskal Iraultzarako Alderdiak, HASI Herriko Alderdi Sozialista Iraultzaileak eta LAIA Langileen Alderdi Iraultzaile Abertzaleak aurkeztutako eskaerak, haien estatutuetan aldarrikatutako helburuak Espainiaren «batasunaren aurkakoak» zirela argudiatuta⁶. Handik egun gutxira Espainiako Kongresuko gehiengo parlamentarioak amnistiarako legea adostuko zuela kontuan hartzen badugu, are larriagoa suertatzen da erabaki hori, azken batean adierazten zuelako gobernuak artean espetxean zeuden euskal preso politikoak askatuko bazituen ere, haien kausaren zilegitasuna eta haien adierazpide politikoak ez zituela legez onartuko.

Testuinguru horretan, saihestezina egiten da geure buruari galdetzea 46/1977 Legeak benetan balio zezakeen gatazka

armatua gainditzeko. Are gehiago, erreparatzen badugu euskal preso politiko guztien kaleratze-prozesu hori ondokoaren ondorioa izan zela: urtetan Euskal Herriko kaleetan zein lantegietan mobilizazio jarraitu eta erraldoiarena, zeinak gobernu amore ematera behartu zuen. *A contrario sensu*, ohar-tarazi behar dugu, Legea gorabehera, beste erakunde politiko batzuetako 48 bat preso ez zituztela askatuko (esanguratsua da horietako bat bera ere euskalduna ez izatea) (276. or). Zera erakusten du horrek: gobernuak mobilizazioen tamainak hartaratu zuenean baino ez zuela karrikatze osoa eman.

Preso politikoak kaleratzeko gobernuak zuen borondatearen edo ahalbidearen inguruan, datu oso esanguratsu bat jarri digu eskura Casanellasek, Espainiako gobernuak amnistia ematea lortzeko 1977ko lehen sei hilekoan Angeluko (Lapurdi) Chiberta hotolean euskal abertzaletasunaren eragile nagusiek egindako ekimenari dagokiona. Azken urteotan horri buruz idatzi duten historialariek isildu badute ere, maiatzaren 10ean euskal ordezkariak Espainiako presidentearekin izan zuten elkarrizketaren emaitza azaltzeko hilaren 12an egindako bilerari buruz izenpetu gabe idatzitako aktatik zera jaso du Casanellasek: ETAm ETA militarreko ordezkariak jakinarazi zuela gobernuak euskal preso politiko guztiak kaleratzeko aukera aurkeztua ziela, «a cambio de una tregua de tres o cuatro meses» (270. or.). Funtsezko datua da hori, Espainiako presidentek euskal ordezkariari adierazi zien argudioa –ezin zuela eman osoko kaleratzerik hauteskunderen aurretik, eskuin muturraren zein armadaren erreakzioaren beldurrez– hankaz gora jartzen duelako. Hain da horrela ezen Suárezekiko elkarrizketan euskal ordezkari aritu zen Jose Luis Elkoro Bergarako (Gipuzkoa) alkateak, aho bete hortz, ondokoa esan baitzuen (Casanellasek ez du jaso, anekdotikoa delakoan): «después de oír a ETA (M) que hace un mes el Gobierno estaba dispuesto a sacar a los presos y ahora no, quedo desencajado y ello me hace pensar que en Madrid hubo verdadero teatro»⁷. Ángel Ugarte ETAm-erikoko elkarrizketetan gobernuaren ordezkari aritu zenak berretsi

egin du, Casanellasek nabarmendu bezala (288. or., 155. or.), hilaren 12an Chibertako bileran ETAm-ko ordezkariak emandako datua.

Horregatik guztiagatik zera adieraziko zuen José María Benegas PSOEko diputatu eta Euskal Kontseilu Orokorreko Barne kontseilariak, 1978ko urriaren 17an Madrilen eskainitako hitzaldian: Espainiako gobernuak Euskal Herrian aplikatutako politika «no ha podido ser más desafortunada», zera argudiatuta:

... cada reivindicación vasca ha tenido que ser arrancada, con lo que se ha primado permanentemente las vías de movilizaciones de masas e incluso de la violencia, en detrimento de los cauces institucionales, negociadores o parlamentarios (277. or.).

ETAren eta KASen barne-auziak

Ikerketaren aztergaia matxineriaren aurka erregimenak aplikatutako politikagintza bada ere, ahalegin handia egin du Casanellasek talde matxinoen ideologiak, estrategiak zein nondik norakoak sakonki ulertzeko, historiagintza akademikoa ere kutsatzen duten ohiko aurreiritzietatik eta libeloetatik aldentuta. Horretarako ETAren zein ezker abertzalearen dokumentazio ugari kontsultatu du Casanellasek, orain arte gutxi eta, kasuren batean, modu oso partzialean erabili dena. Horrek ez du esan nahi, ordea, beti gatozenik bat Casanellasen analisiarekin. Esate baterako, 1974ko irailaren 13an Madrilgo Correo kaleko Rolando kafetegiaren aurka ETAko Fronte Militarrak egin zuen atentatua erakundearen estrategiaren «punto de difícil retorno» (121. or.) eta «peldaño definitivo» («después del cual sería difícil volver atrás») (157. or.) izan balitz bezala aurkeztu digu; baina, egiatan, atentatu

Ahalegin handia egin du Casanellasek talde matxinoen ideologiak, estrategiak zein nondik norakoak sakonki ulertzeko

hori ez da ETaren ekintzen adierazgarri, are gutxiago hamar-kada horretan. Berez, José Sainz Ikerketa Sozialerako Brigadako arduradunaren beraren aieruaren arabera, atentatu hori egiteko erabakia ez zuen erakundeak hartu, haren talde batek baizik⁸. Geroago, Jose Luis Etxegarai erakundeko ekintzaileak berretsi egin du hipotesi hori, atentatua Fronte Militarrak erakundearen buruzagitzak jakin gabe egin zuela adierazita (aipatua *in* Fernández Soldevilla, 2010: 73; datua Etxegaraik berak elkarrizketan egile horri emandakoa da). Aski esanguratsua da erakundeak inoiz ez hartu izana bere gain, ezta Fronte Militarrak ere, erakunde nagusitik bereizi ostean.

Bestalde, KASeko alderdiek ekainaren 15eko hauteskundeetan harira izan zituzten tirabiren inguruan ikuspegi oso ximplea erakutsi du Casanellasek, eta ez du kontuan hartu, besteak beste, Nafarroako EIAk ez zuela parte hartu, eta, beraz, ez ziola babesik agertu UNAI Unión Navarra de Izquierdas hautagaitzari⁹. Horrez gain, ez du aztertu horren ondorioz hurrengo hilabeteetan KASek izan zuen krisia eta haustura, abuztuaren 30ean egindako bileran ebatzi baitzuten HASIk eta LAIAk KASen baitan EIArekiko «harremanak behin-behinean etetea» (*suspensión temporal de relaciones*)¹⁰. Ekainaren 15eko hauteskundeetan EHAS Euskal Herriko Alderdi Sozialistak eta LAIAk eskatutako abstentzioak zer oihartzun txikia jaso zuen ikusita, eta, aldiz, EE Euskadiko Ezkerrak kongresukide eta senatari bana erdietsita, KASen auzian EIA atera zela garaile irudi lezake, baita EE ezker abertzalearen hautes-esparruaren marka nagusi bihurtuko zela ere. Zergatik justu kontrakoa gertatuko zen argitzeko, bozetan partze hartzearen inguruko auziari eta ondorengo hilabeteetan KASen barruan gertatutako borrokei erneago jarraitzeari funtsezkoa deritzot. Horri lotutako gako bat da amnistiaren alde udan egindako mobilizazioak, eta, batez ere, sektore mobilizatuen, eta EAJren eta PSOEn artean izandako tirabirak, irailaren 8an, Donostian (Gipuzkoa) gogoz kontra Euskal Parlamentarien Batzarrak deitutako manifestazioan lehertu zirenak, manifestarien artean sekulako istiluak gertatu zirelarik. Istilu

horiek berebiziko garrantzia izan zuten UCDk onar zezan Kongresuak amnistiarako proposamenei bide ematea.

Amnistiari buruzko legearekin jirabiraka

46/1977 Legearen beraren edukiari dagokionez, Casanellasek nabarmendu du UCDk ekintza legegilea baliatu zuela errepre-
sio-ekintzak legez babesteko (274.-275. or.). Hala ere, faltan
sumatzen da horren inguruko interpretazioa, ezker erradika-
leko iruzkingileek zein talde memorialistek Legearen 2. arti-
kuluari leporatu izan baitiote errepresio frankistaren zigorga-
betasunaren erantzukizuna. Are deitoragarriagoa begitatzten
zait interpretazio-eza hori egilea determinismo normozentriko
horrekin bat ez datorrelako. Horren kontra zera esan genezake:
preso politikoak kaleratzeko Legearen 1. artikulua zuzenbi-
de-oinarria eman arren denak atera ez ziren modu berean,
Legeak errepresio frankistarengatiko erantzukizunak garbi-
tzea galarazteko xedapenik izan ez balu ere, horrek ez zuen
ekarriko garbiketarik, besteak beste, ezker abertzalearen eta
ezker erradikalaren erakundeez gain, ezein alderdi politikok
ez zuelako halakorik planteatzen. Eta, urteen poderioz, aba-
gunea aldatu balitz, Legearen 2. artikulua ez zen horretarako
oztopo handirik izango; Jon Mirena Landa zigor-zuzenbide
irakasleak ohartarazi duen bezala, 46/1977 Legea lege arrunta
baita, eta erreforma dezake gehiengo politiko arrunt batek¹¹.
Hau da, errepresio frankistaren zigorgabetasuna ez da legezko
arazoa, borondate politiko gabeziaren arazoa baizik.

Hitzatzea

Edonola ere, esan bezala, Casanellasen liburua ekarpen han-
dia, berritzailea, eta ausarta da, Euskal Herriaren zein Espai-
niaren historiarako, eta, besteak beste, gaur egungo erregi-
men politikoak nolako oinarriak dituen gogorarazten digu.
Hori dela-eta, EAEko agintariak nahiz zenbait historialari
akademiko ardatz bakarreko 'kontakizuna' ezarri nahirik

dabiltzan garaiotan, benetan zigorgabe geratu den biolentzia zein den nabarmentzeari funtsezkoa deritzot. Horixe baita oroimen-arloan espainiar faxismoak hil zituen borrokalariekiko dugun zorra. Azken batean, Walter Benjaminek (1978: 695) ohartarazi gintuen bezala, «hilak ere ez dira arerioaren-gandik seguru egongo, berak irabazten badu». «Eta arerio horrek ez dio irabazteari utzi»¹². 🍷

Oharrak

1. «Borrokalaria ez diren xedeetan aurka *talde azpinazionalek edo sasiar aritzen diren eragileek* zio politikoei eragindako biolentzia, normalean publikoari eragitea helburu duena».
2. Horren adibiderik argiena 1966an hasi eta 1967ko lehendabiziko hilabeteetan Laminaciones de Bandas en Frío (Etxebarri, Bizkaia) greba dugu: «constituye un ejemplo del protagonismo del País Vasco en el auge de la movilización antifranquista de los años sesenta y setenta, que seguramente no tuvo comparación con el de ninguno del resto del Estado» (28. or.).
3. Euskal Herrian, aldiz, Casanellasek gogorarazi digun bezala, «la hegemonía del Partido Comunista, indiscutida en la mayor parte del territorio español, se vio muy sensiblemente acotada por la presencia de fuerzas nacionalistas (ETA en especial) y de izquierda radical» (31. or.).
4. Ik. 'Las luchas de octubre-noviembre. Una declaración de la C.O. Nacional de Euskadi', *Mundo Obrero* 22, 1974-12-10, 5.
5. *La Vanguardia Española*, 1975-09-19, 3-4.
6. Ikus *El Diario Vasco*, 1977-09-29, 1 eta 7.
7. 'Reunión de organizaciones políticas vascas, día 12-5-77', LBF Lazkaoko Beneditarren Fundazioa, 5, ETA, 5.10, 1977-05-12, 5. Esker ona adierazi nahi diet Juan Joxe Agirreri zein Miren Barandiarani dokumentu hori kontsultatzen utzi zidatelako artean katalogatzeke zegoenean.
8. Ik. *Cambio* 16 150, 1974-09-30/10-06, 10.
9. EIA: 'Nafarroa Beasainen', 1977ko ekaina, *EIA. Boletín Interno* 3, d/g, 12, LBF.
10. *Barnekoa* [HASIren barne-aldizkaria] 7, 1977-09-04, LBF.
11. Ikus Jon Rejado, 'Frankisten pagotxa', *Berria*, 2012-05-09, 18-19.
12. «[A]uch die Toten werden vor dem Feind, wenn er siegt, nicht sicher sein. Und dieser Feind hat zu siegen nicht aufgehört».

Bibliografía

- Alvarez Enparantza Txillardegi, Jose Luis (1995): *Euskal Herria helburu*, Txalaparta, Tafalla, 2. argitaraldia.
- Benjamin, Walter (1978): 'Über den Begriff der Geschichte', in *Gesammelte Schriften. I · 2*, Rolf Tiedemann eta Hermann Schweppenhäuser (arg.), Suhrkamp, Frankfurt am Main, 2. argitaraldia.
- Casanellas, Pau (2011): *Morir matando. El franquismo en crisis ante la violencia política, 1968-1977*, Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra, doktoretza-tesia.
- (2014): *Morir matando. El franquismo ante la práctica armada, 1968-1977*, Los Libros de la Catarata, Madril.
- Domènech, Xavier (2004): 'El cambio político desde abajo (1962-1976): una perspectiva teórica y metodológica', *Mientras Tanto* 90, 53-70.
- Fernández Soldevilla, Gaizka (2010): 'El compañero ausente y los aprendices de brujo: orígenes de Herri Batasuna (1974-1980)', *Revista de Estudios Políticos* 148, 71-103.
- Tilly, Charles (2003): *The Politics of Collective Violence*, Oxford University Press, Oxford.
- Tusell, Javier eta Queipo de Llano, G. (2003): *Tiempo de incertidumbre. Carlos Arias Navarro entre el franquismo y la Transición (1973-1976)*, Crítica, Bartzelona.
- Zuazo, Koldo (2006): *Euskara batua. Ezina ekinez egina*, Elkar, Donostia, 2. argitaraldia.

Gerra zibileko errepresioaren kapituluetakoa bat

Martin Orbe

Euskal Herriko Apaiz Koordinakundeko kidea

Ferreiro Currás, Anxo: *Consejos de guerra contra el clero vasco (1936-1944)*. La Iglesia Vasca vencida, Oñati: Intxorta 1937 Kultur Elkartea, 2013, 525 or.

Giza legezkoa deritzot, beste ezer baino lehen, liburu honen egilea zorientzea eta berari eskerrak ematea egin duen lanagatik. Anxoren lana azpimarratzerakoan, ez da nahikoa sorterrria duen Galiziako Ferrolen dagoen gerra zibilaren artxibategi militarrean gaiari dagokion dokumentazio ugaria aurkitzea. Izan ere, zentro horretara joan egin behar da; ikusmina baino zerbait gehiagorekin joan ere. Zorionak eta eskerrak, bada, bihotz-bihotzez, Anxo.

Galizia, Euskadi eta Kataluniak, XX. mendearen hasieran, elkarrekin bultzatu zuten *Galeuzca* izeneko ekintza politiko eta kulturala. 1945-1946 urteetan izen bereko aldizkari politikoa argitaratu zuten Buenos Airesen, gaztelaniaz. 22 zenbaki kaleratu zituzten.

Egia esan, ez dakit zer eragin izan zuen ekinbide hark eta zergatik eten zen. Dena dela, agerikoa denez, ekimen horren barruan burutua izan ez arren, hiru herri horien arteko kolaborazio izpirituaren kutsuaz egindakotzat joko nuke Anxoren lana eta liburua.

Liburuan eskaintzen diren datu zehatz dokumentatuen harira, nik neuk hiruzpalau puntu azpimarratu besterik ez dut egingo.

1. Euskal Herrian gizaldietatik hona izan dugun, eta azken hamarkadetan gordinagoa izan den gatazka politikoari konponbide demokratiko eta justua emateko, ezinbestekoa da jazotakoaren 'errelato' osoa eta ez alderdikoia egitea.

Esan ohi da eta, tamalez, izan ere horrelaxe da, garaileek idazten dutela historia. Guk ez dugu nahi garaile eta garai-

tuen artean bereizketa egin dezakeen konponbiderik, beste arrazoirik aitatu beharrik barik, hori ez delako konponbidea.

Anxok berak, oso begi argiz, liburuari jarritako azpigituluan «La Iglesia Vasca vencida» jar-tzen du, eta errealtate hori gainditu ezinik joan dira, gaur arte, Euskal Elizaren baitan gerra ondorengo urteak.

Egin beharreko errelato horretan herri zapalduaren eta eliza hipotekatuaren ikuspuntua falta

ez dadin, Zamoran preso izandako apaizok gure aletxo jarri genuen *Zamorako apaiz kartzela* (Txalaparta, 2011) liburuan. Kronologikoki geroago argitaratua izan den arren, gerra zibileko garaiari dagokion errelatoa eskaintzen digu *Consejos de guerra contra el clero vasco (1936-1944)* liburu honek.

2. Aipatuko nukeen bigarren puntua hauxe izango litzateke. Egileak ez du, onginahi errazegiz, garai hartako apaizteriarren jokabidea mitifikatu. Izan zen amore eman zuenik, eta gaitzesgarriagoa dena, errepresioarekin kolaboratu zuenik. Tamalez, maiz gertatu ohi den jokaera ongi asko jasota dago latinezko esaeran: *Attamen homines*.

Euskal Herrian
gizaldietatik hona
izan dugun gatazka
politikoari konponbide
demokratiko eta justua
emateko, ezinbestekoa
da jazotakoaren
'errelato' osoa eta ez
alderdikoia egitea

Bikoiztasun hori gordin-gordin ezagutu eta bizi izan nuen neronek abade egin berritako 60ko hamarkadan Zeanurin izan nintzenean. Asturiar milizianoen talde kontrolgabe batek gerra garaian tiroz eraildako parrokoaren ondoren parroko izendatutakoak kargu horretan jarraitzen zuen, eta, artez egia esateko, herritarren eta eliztarren gehiengoak ezin zuen ahan-tzi ez disimulatu parroko hark gerraoste hurbilean kartzelan zeuden –eta batzuk heriotza zigorraz– herritarren kontrako *informe politikoak* gerra irabazleen eskariz idatzi eta bidali izanak sortutako egoera mingarria. Ezta ere geroagoko urteetan, eliz zein herri gaietan, izan zituen jarrera eta jokabideak.

3. Gerra zibilaren karietara Euskal Herrian erail eta jazarritako apaiz eta fraideen izen ona errebindikatzean, liburu honetan egiten denez, ezinbestean datozkigu gogora Espainiako estatuan errepublikazaleek eraildako martirien beatifikazioak. 1992an 122 izan ziren, Erroman, dohatsu aitortuak; 2007an, oraingoan ere Erroman, 498; 2013an, Tarragonan, 522. Non eta Tarragonan hain zuzen, Vidal i Barraquer ‘nazionalen’ jazarpenetik ihesi erbesteratua eta gerra garaian libreza izan nahi zuen Elizaren bozeramaile nagusia izan zeneren Artzapezpikutegian bertan.

Bereizketa iraingarritzat jo behar Euskal Herritik begiratu-ta, Anxoren liburuan jasotzen diren 17 elizgizon eraildakoak, 200 prozesu sumarismoetan epaituak –zigorrek, heriotza zigorrek tarteko, Dueñas eta Carmonako kartzeletan bete behar izan zituztenak– eta 800 baino gehiago erbesteratuak ala ihes egindakoak kontuan hartuz. Alderdikeriaz, temati jarraitzeko jarrera dela ematen du, gutxienez, Aita Santuen aldaketak gorabehera.

Beatifikatu horien artean Errigoitiko nire hiru herrikide ere badaude:

Santiago Arriaga Arrien. Arrietan jaioa, baina alde bietako familia Errigoitikoa izanik, bizi izaten Errigoitira aldatutakoa. Fraide trinitarioa zen eta Cuencan erail zuten, 1936an. 32 urte zituen.

Prudencio Gerekiz Gezuraga. Fraide trinitarioa hau ere. Jaengo Andujarren erail zuten 1936ko uztailaren 31n, 53 urte zituela.

Juan Otazua Madariaga. Fraide trinitarioa beste biak bezala. Jaengo Mancha Realen erail zuten, 1937ko apirilaren 2an. 42 urte zituen.

Ez dago esan beharrik ez nituela ezagutu. Gaur egun Erri-goitin bertan bizi diren haien ondorengoak, bai, ezagutzen ditut. Zinez esan dezaket gerra garaian ez zirela ‘nazionalen’ aldeko eta gaur egun ere ez direla pentsaera horretakoak. Horren lekuko, haien familiako batek, 2007ko beatifikazioak zirela eta, prentsara bidalitako gutuna.

497 mártires de España. Sí, falta uno, y ese es Santiago Arriaga Arrien, natural de Errigoiti, Bizkaia. Santiago Arriaga Arrien era tío de mi padre, y aunque no llegó a conocerle, creció con el recuerdo que dejó en los suyos.

Mi padre no sabe si su tío fue un mártir, pero sabe que de España no. Mi tío abuelo Santiago era nacionalista vasco, independentista, y sobre todo, un hombre de fe.

Por lo que sabe la familia, efectivamente lo mataron los republicanos en Belmonte, Cuenca, en el colegio donde daba clases. Pero no fue fusilado. Parece ser que en un tiroteo, mientras ayudaba a un herido, fue alcanzado por una bala. Esto le vale a la Diócesis de Cuenca para incluirlo en una lista bajo el título de *Mártires de España*.

Señores de la Diócesis de Cuenca, mi tío abuelo como mucho fue mártir de la Iglesia. Estoy seguro de que si ustedes le dieran a elegir, hubiera preferido no estar en su lista. *Urtzi Arriaga*. Bilbao.

Bada kontu honetan duda-mudak sortzen dituen daturik ere. Kasurako, *Felix Uriarte Olaeta*, fraide trinitarioa eta Erri-goitiko semea, Prudencio Gerekizen auzune berekoa hain justu. Malagako Antequeran erail zuten, 1936ko uztailaren 30ean. 33 urte zituen. Ez zuten dohatsu aitortugaien zerrendan sartu. Zergatik?

Ez dirudi kasu bakarra denik. 1992ko beatifikazio ekitaldian, Barbastron eraildako 51 klaretar dohatsu aitortu zituzten; eta, aldiz, Paracuellos de Jaraman eraildako sei klaretar,

euretatik 4 euskaldunak –*Juan Echevarria Maurologoitia, Juan Iruarizaga Aguirre, Casimiro Oroz Idoate eta Hilario Goñi Asparren*– ez dituzte gaurdaino beatifikatu. Katalunian, susmo handiak dituzte errepublikazaleek eraildako zenbait elizgizon katalanaren, kultura katalanaren eta Kataluniako erakundeen defendatzaileak izateagatik ez zituztela zerrenda horietan sartu.

Gerran bi alderdi izan ziren, noski, eta Elizako anitzek alderdi batekoekin bat egin zuen, eskuinekoekin eta militarrekin. Beraz, gerrako konfrontazioan, eliztar anitz ezkerrekoentzat gerra-etsaiak ziren. Ez al zituzten horregatik hil, batzuetan, eta behar bada gehienetan? Horrela baldin bada, eta badaude arrazoiak hala izan zela pentsatzeko, eraildako horiek ez dira fedearen testigu, baizik eta gerrako alderdi bateko partaideak, Pello Apezetxeak argi eta garbi azaltzen duenez (‘Dohatsuak’, *Herria 2000 Eliza* 245, 2013, 8).

Errepublikazale, sindikalista, langileen eta nekazarien eskubideekin solidario ala ezkertiar izateagatik, errepublikazaleek erail zituztenak baino dezente gehiago hil zituzten ‘nazionalek’ Espainian barrena. Horrez gain, nazionalista hutsa izateagatik kendu zieten bizia milaka pertsoneri Euskal Herrian. Eta horietan zenbait apaiz euskalduni. Aipatutako multzo horretan guztian ez da Kristoren testigu bakarrik ere? Baina ez dituzte zoriontsu deklaratu. Ez da Elizaren jokaera hori eskandaluzko jokaera?

4. Euskal herritarrekin eta, oro har, Euskal Herri pertsegituarekin solidario izateagatik jazarriak eta erailak izan ziren apaiz eta fraideen jarrerak, euren gotzain D. Mateo Mujika

Errepublikazale,
sindikalista, langileen
eta nekazarien
eskubideekin solidario
ala ezkertiar izateagatik,
errepublikarrek erail
zituztenak baino dezente
gehiago hil zituzten
‘nazionalek’ Espainian

tarteko zela, Euskal Herrian den gaurko Eliza ozenki interpelatzen du.

Testuingurua, noski, asko aldatu da, baina oinarri-oinarrizko arazoak bere horretan dirau, hots, Euskal Herriak herri ukatua izaten jarraitzen duela, alde bakarretik abiarazi nahi diren ekimenak, hurrenez hurren, kriminalizatuz. Eta oraindik ere elizgizon eta katoliko anitz orduko pentsamolde eta jokamoldeetan dabilta. Tartean, Vatikanoko II. Kontzilioak hainbat ikuspuntu eta ikuspegi argitu eta aldatu zituelakoan geunden, baina Kontzilioaren argiak itzali ez badituzte ere, moteldu behintzat bai egin dituzte.

Herritarren poz eta atseginak zein neke eta sufrimenduak konpartituz eta bereak eginez, euren bidelagun izatea da Elizaren zeregina. Eginkizun horretan zereginik franko dute/dugu bai Elizako Hierarkiak eta bai Euskal Herriko gotzain, apaiz eta kristauek.

Horretarako ezten izatea izan daiteke liburu honen eraginetako bat. Hala bedi.

EGUNEN GURPILEAN

127 Kultura

Eskola eta kultura
Denbora da poligrafo bakarra #BTX
Gelaz kanpoko eremua eta denbora
Nagore Amondarain

133 Ekonomia

Politika ekonomian (eta alderantziz)
Zerga paradisu txikiak handientzat
Joseba Barandiaran

138 Soziolinguistika

«Zernahi gisaz»
Zer daukagu?
Zer eduki nahiko genuke?
Zer da onargarria?
Euskara batua erlaxatuko denekoa
Dabid Anaut

144 Telepolis

Firefox 10 urte eta aurrera
Raspberry Pi hezkuntzan
P2P jendartea
Gorka Julio

Kultura

Nagore Amondarain

Eskola eta kultura

Gehiegikeriaren kultura batean bizi gara, baina ez soilik ikasgeletako ikasleak, guztiok baikara kultura horren parte. Esan genezake kultura horretako identitatea oinarritzen dela bai marketinaren, bai kontsumoaren gehiegikerietan. Bizitza modu dibertigarri batean bizitzeko emana da eta teknologiaren abiadan doa, gainera. Identitate arazo edo zalantza eternaletan doa eta sarritan aurrekoarekiko liskarretan ezaugarritzen da. Horiek dira gure egunerokotasunean bizi ditugun ezaugarrietako batzuk. Eskolak, gainera, egungo praktika askoren kontrakoa den ideal bat erakutsi eta irakatsi nahi du, hau da: talde lana edo 'elkarrekin bizitzen ikastearen' konpetentzia. Jabetu gaitezen konpetentzia horren zailtasunaz, ez baikara *ex nihilo* batetik abiatzen, sistemak ezartzen duen pasibitatearen produktu baitira egungo ikasleak, gero eta gehiago. Ziur irakasle bat baino gehiago frustratua sentitu dela noizbait, ikasleei konpromisoaz hitz egitean. Bertute edo indar abstraktu bat denez, argi adieraziko baitizute beraiek ez dutela ikusten. Ez ikusi, ez ukitu, ez usaindu.

Hezkuntzan denboraren bilakaerak zerbait ona eman badu, honakoa da: egun, zorionez, hezkuntza ez dela goi mailakoen luxu bat, denen eskura dagoen eskubidea baita. Horrek beste hau ere ekarri du: konpromiso intelektualen doako izaera. Eta konpromisoa, ikasle askorentzat, izaki ikusezina denez, langintza intelektualak edo ikasgelako jardunak ere balioa galdu du.

Ikasketak, produktu baino, prozesu dira. Eta are gehiago, ikasketen prozesu hori ez litzateke selektibitatearekin edo baxoarekin amaitu beharko, prozesu horrek bizitzan iraun beharko luke, norbanakoa haziz joan dadin. Ezagutzaren

kultura aldaketa handiak ari da izaten, gehiago oraindik azken garaietan. Ezagutzaren masa handi bat darabilgu egunero gure poltsikoetan edo etxeko (finko edo eramangarriak diren) ordenagailuetan. Ezagutzaren masa hori denen eskura dago egun, eskaintza hain askotarikoa izatea bera da arazo edo oztopo. Edo, harago joanda, hezkuntza zehatz bat jaso beharko genuke eskaintza hori sailkatzen ikasteko. Bestela, merkatuko merkantzia gisa ari zaigu iristen ezagutzaren kultura bera. Pilatutako ezagutza olde hori kaos garaikidea ari da bihurtzen, desordenaren laburpen bat bihurtu delarik ezagutza olde hori. Eta hori gehienon bizitzetan gertatzen bada, pentsa dezagun modu berean gertatzen dela gela barruan dagoen ikasle horren bizitzan ere. Hau da, aintzat har dezagun gelaz kanpoko denboran gainditu beharreko erronkek gero eta langa altuagoak dituztela gure ikasleentzat.

Egungo oztopoek hezkuntza bera berbideratzera eraman beharko lukete, eta pedagogia kritiko bat eraiki beharrean geundeke. Hezkuntzak ez duelako dimentsio bakarreko ikuskera bat, eskolak ez daude gatazketatik kanpo. Hezkuntzak hitza eskaini behar dio ikasleari eta, horrekin batera, preziatu eta praktikan jarri desberdintasunaren indar emantzipatzailea. Ikasleek honakoa barneratu beharko lukete: kritiko izateak esan nahi du orainaldian presente egonda, etorkizuna eraikitzea.

Denbora da poligrafo bakarra #BTX

Urriaren 6an irakasle bat baino gehiago egon omen zen badok.info atariari begira (*Berria*-ren euskal musikaren ataria), ikasleei primizia erakutsi nahian. Goizeko bederatzietan, Berrri Txarrak taldearen single berria eskaini zuen atari horrek. *Denbora da poligrafo bakarra* lan hirukoitzaren single bat izan zen ordukoa. Oso ondo bideratu zen berria, goiz horretarako ikusmin handia sortu baitzuen abesti berriak. Goizeko 9etatik egun bereko gaueko 9ak arte 20.200 entzunaldi

izan zituen Badok atarian. Ikastola, ikastetxe eta eskoletako irakasleak irudikatu nituen bat-batean, hormona gaindosi-dun ikasgela batean, nerabe taldearen aurrean. Zer nolako kultur erreferentziekin jantzita ote datoz ikasleak egun? (Eta norbaitek esan dezake: «eta irakasleak?».) Zelako kultur erreferenteak eskaintzen ditu eskolak? Eta nori dagokio kultur erreferente horien transmisioan eragitea?

Postmodernismoaren garai hauetan, zentzuaren krisi batek bizi gaitu. Ez dakigu sarritan errearen eta itxurazkoaren artean diferentzia egiten. Norbanako identitateak krisian egon daitezkeela esan genezake, inoizkorik gehien. Norbanako identitateak baldin badira krisian daudenak, zer nolako identitate kolektiboak eratzen dira gure ikasgeletan, adibidez? Zein diskurtso darabilte, zein praktika eta zein interakzio dago beraien artean? Ohartu gaitzen identitate horiek hezkuntzan beharko luketen lekuaz. Identitatea etengabeko eraikuntzan dagoen 'ni' bat da, eta ardura hartu beharko genuke hasierako fasean jartzen diren mugarriz, hezkuntza formalean zein ez-formalean. Jabetu beharko genuke hasierako fase horretan eraikitzen ari den iruditeria sozial horretaz. Iruditeria hori gazteen arteko erlazioek zein helduen erreferenteek osatzen dute. Eta iruditeria hori kultura batek osatzen du. Musika artifizio garrantzitsu bat iruditzen zait, ez bada identitate kode bat. Musikaren komunikazio guztietan, adibidez; mezu bat ez eze, kultura bat, identitate bat eta erlazionatzeko modu bat ere transmititzen da.

Lagunarteko solasaldi askotan ateratzen den gaia da «zer nolako musika entzuten duten egungo gazteek», gai hutsa baino kezka izaten da gehienetan. Musika beti iruditu izan zait prozesu sozial bat, interakzio modu bat eta prozesu estetiko bat. Poztu egin nintzen 20 urteko ibilbidea duen talde baten azken lana aurkeztu zelako zenbait ikasgelatan. Asmo edo helburu asko lituzke ekintza hark nire ustez:

- Belaunaldien arteko transmisioa: irakasleak berak, ikastolan zela, gazteen adin berdinarekin entzuten zuen taldea aurkeztea.

- Bertako erreferente musikalen ezagutza: ezezaguna baltzaie taldea, euskal musika talde bat aurkeztea.
- Irizpideetan heztea: kalitatezkoa izan daitekeen hori desberdintzeko ezagutzak ematea. Ikasle kritikoak hezteak musikan ere lekua beharko luke.

Irakasleek ez lukete berokiarekin batera erantzi beharko lantokitik kanpo direna, gelara eraman beharko lukete diren hori, beraien praktika errealak eta, zelan ez, praktika onak.

Argi izan behar dugu, eta onar dezagun, gazteek ezin dituztela beti eduki gureak bezalako gustu musikalak, gure inguruko jende guztiak guk bezalako musika entzuten ez duen modu berean. Musikaz gozatzea, dena delakoa ere generoa, sentitzea da. Baina sentitzearekin batera, esperientzia mental bat ere bada, irizpide kontu bat. Musikak kontenplazioa eta murgiltzea ere izan beharko luke, edo apreziazio intelektuala eta sensoriala edo entzute erraza eta zaila. Horregatik esan berri dut musika jasotzeak izan behar duela sentimendutik eta burutik ere zerbait, hortik igarotzen garelako, ezinbestean, identitatearen eraikuntzara.

Denbora iragaitea ez litzateke debaldekoa izan beharko, norbere 'nia' mugikorra da denboran, prozesu bat da eta ez izate bat. Eta gure esperientzia musikalek ere gure 'ni' horren eraikuntzan izan duten garrantziaz ohar gaitezen. Hona hemen adibidez, Gorka Urbizuk dioena Berri Txarraken azken lanaren haritik, *Argia*-n eginiko elkarrizketan:

Izugarria da jendea kantuen bitartez bere bizitza lotzen sentitzea. Orduan, ulertzen duzu zergatik duen rockak hain lotura zuzena nerabezaroarekin. Lehenengo maitasun zirrurarekin oso lotuta dagoen zerbait da rocka.

Iruditzen zait iraungitze data izaten dutela gazteen egungo gustuko musika talde askok, jarraitzen dituzten talde edo bakarlariak apar-aldian daudenean ezagutzen dituztela. Eta talde horiek, sarritan, desagertzeko joera izaten dutela, behin apar-aldia pasata. Elkarrizketa berean honakoa dio Gorka Urbizuk:

... helmugetara iristeko presarik ez izateko filosofiarekin. Hori surrealista da berehalako etekin eta emaitzen diktadurapeko munduan.

Hamar urte beteko dituen taldea da Willis Drummond, eta *Gara* egunkariaren Internet bidezko kontzertu-elkarrizketan ere antzekoa entzun daiteke. Ia gauza bera diote Jurgi Ekiza eta Joseba Baleztenak ere:

Talde bat erreferente bihurtzeko daude bi manera; edo ateratzen duzu kristoren single bat, marketing ekipo itzel batekin atzetik, edo bestea da irautea. Musikaren ibilbidea lana egin eta egin da, eta ez nekatzea. Erritmo bat hartzea eta jarraitzea.

Gelaz kanpoko eremua eta denbora

Esaten da ikasle garaia dela bizitzako denbora bakarra egin behar den guztia ez egiteko aukera ematen duena. Gela barruak ezartzen dituen orduetatik libre dagoen denbora da gelaz kanpoko eremua, beraz. Gela barruan, modu akademikoan, lantzen da musika eta, egia esan, material txukuna da *Ostadar* (Elkar-Ikastolen Elkartea). Baina musikaren esperientzia partekatua denean sortzen dira identitateak, 'niaren' eta 'besteen' jabetzea, kolektiboen eratzeak.

Etorkizunerako dugun nahi kolektibo hori euskaraz eta euskaratik izatea nahi badugu, arduratu egin beharko gaitu egungo inguruak. Erdarek hartu dituzte denbora libreko kultur esperientzia asko. Norzzone rap abeslariak Badoken dion moduan:

Kaleari pultsua hartzeko musika izan da beti rapa, isilarazita zeudenek erabiltzen zuten auzoan eta euren guneetan euren arazoak zabaltzeko. Euskaldunak garen heinean ez dut ulertzen rapa, errebelde musika hori, gaztelaniaz egitea.

Eta, berriz, Gorka Urbizuren elkarrizketara etorrira:

Batetik ez ditugu gure artistak ezagutzen, eta bestetik 80ko hamarkadarekiko dependentzia izugarria daukagu.

Hezkuntzako denbora librean kokatzen dira, adibidez, udalekuak edo egonaldiak. Eta egokia da espazio hori lan kontziente bat egiteko, aurrena oharturik ditugun gabeziez. Ikastolen Elkarteko aisialdi taldearen udako eskaintza bat da Gazte Egonaldiak: astebeteko egonaldi bat, nerabezaroan sartuak dauden gazteentzat atondurikoa. Gazte Egonaldiak egitasmoan, modu kontzientean, erakusten eta eskaintzen diren erreferente batzuk zerrendatuko ditut:

- *Gaztezulo* aldizkaria: gure gazteek euskaraz bizitzeko aukerak izan ditzaten, euskarazko erreferenteak ezagutu beharko dituzte. Eta aldizkari hau diziplina askotariko erreferenteen erakusleho da. Edukiaz gain, egokia du diseinua agerkari honek. *Gaztezulo*-rekin lotutako ekin-tzek aldizkaria ezagutzea eta berorren irakurle egitea dute helburu.
- Badok.info ataria: web atariaren aurkezpena egitean, ataria bera ezagutzea da aurreneko helburua. Bertan ezagutu ditzakete ikasleek bertako bakarleri zein musika taldeak. Badok atarirako, gainera, gazteek egun entzuten dituzten taldeen zerrendak sortzen dira.
- Musikarien hitzaldi-kontzertuak: gazteei kontzertu bat eskaintzen zaie eta musikariekin solasaldi bat izateko aukera egoten da. Musikariek beren sorrerak zelakoak eta zelan izan ziren kontatzen dute.

Eta horrekin batera, hori guztia taldean biziz eta gozatuz sortzen da esperientzia kolektiboa. Gustu edo zaletasunak ez datoz predeterminatuak, hau da, ez daude norbere sentsibilitatearen baitan. Hain bukolikoak ez diren arrazoiek gidatzen dituzte gure zaletasunak: klaseak edo inguru sozialak. Beraz, gustu kulturala ez da inozentea. Musika forma kultural ego-kiena iruditzen zait, bai mugak apurtzeko, bai tokiak definitzeko ere. Joseba Sarrionandiak *Gara* egunkariari eskaini dion azken elkarrizketan dioen moduan: «Euskal Herririk ez da izango euskaldunek egiten ez badugu». 🎨

Ekonomia

Joseba Barandiaran

Politika ekonomian (eta alderantziz)

Bistakoa da ekonomiak eta politikak duten lotura argia. Erabaki politiko askok ondorio ekonomikoak dituzte eta, kontrara, erabaki ekonomikoek (izan norbanako edo kolektiboek) eragina dute familiengan ('demos' edo herriarengan, finean), enpresengan nahiz gobernuengan. Jarduera ekonomikoa estatu eta lege jakin batzuen kontestuan burutzen da eta el-karreragina bistakoa da.

Hazkunde edo garapen ekonomikoa sistema politiko ezberdinekin (ez halabeharrez demokratikoekin) lor daitekeela ere bistakoa da. Txina, Korea edo frankismoa bera izan daitezke horren adibide, nahiz eta garapen horren hedadura geografikoan ere ezberdintasun nabariak izan daitezkeen. Orokorrean, ordea, garapen erduek kultura ekonomiko eta balio sozial jakin batzuk ere barne hartzen dituzte, azpiegitura sozial, teknologiko eta produktiboetan ere islatzen direnak.

Euskal Herriaren kasuan, bistakoa da Frantziako ereduak Iparraldean eta Espainiakoak Hegoaldean izan duten eta duten eragina. Zentzu horretan, ongizatean eragiten duten hainbat aldagai ere modu ezberdinean partekatzen ditugu mugaz alde batera eta bestera: erakundeen kalitatea (justiziaren nolakotasuna, erakundeen ustelkeria edota eroskeria), enpresak martxan jartzeko izapide eta epeak, hezkuntza, familia politika, hizkuntza edo kultur politikak...

Nolanahi den, agerikoa da egungo krisi ekonomikoak mugaz bi aldera eragin duen tentsioa. Azken hamarkadetako gainontzeko krisietan ez bezala, errenta maila altuko herrialdeak nabarmen ukitu ditu atzeraldiak, finantza alorrean hasi baina arlo errealerara hedatu delarik, aldakuntza teknologiko

eta globalizazio bete-betean. Frantziako estatuak hazkunde, defizit eta langabezi arazo latzak ditu; European gidari edo erdigune teknologiko, ekonomiko edo politiko izateko puntu asko galdu ditu azken urteotan eta krisi politikoak jota dago, ekonomikoak bezain. Estatuaren periferian kokatu eta tamainaz oso txikia den Iparraldeak deus gutti lezake hor. Attendez: nola turistak, hala Parisko erabakiak. Baina Parisek ez du, oraingoz, erabakimen handirik erakusten.

Espainiaren kasuan, berriz, defizit, zor eta langabezia arazoak are larriagoak dira. Epe laburreko eta unean uneko hobe-kuntza txikiez harago, Kataluniak bistaratutako lurraldetasunaren arazoa, langabezia tasa endemikoa, eskola porrot ikaragarria eta, berrikitan zabaldu denez, ustelkeria hedatua- ren zama du gainean. Edabe horretatik edan du Hegoaldeko ekonomiak ere eta, gutxi edo gehiago, adreilu eta garraio azpiegitura gaindosiarekin bateratzen ditu administrazio pu- bliko hipertrofiatua, lanbide heziketa azpigaratua duen hez- kuntza sistema eta hein handi batean frankismotik eratorriak diren bestelako hainbat egitura eta ohitura sozioekonomiko.

Kontestu horretan (ELA sindikatuari irakurri baina Eusta- ti dagozkion datuekin), EAeko aberastasunaren banaketari erreparatuta: 2000. urtean BPGaren %51 jasotzetik, 2012an %46,4 jasotzera pasa dira lan errentak. Lehenagoko joera be- rretsi egin da krisian, banku erreskate, zorpetze publiko eta interes ordainketen handitze, zeharkako zergen igoera bai- na, batez ere, langabeziaren igoerak eraginda. Eta, nagusiki, European bistarazi den ekonomiak, batik bat finantzieroak, politikari gaina hartu izanaren ondorio da. Moneta politika bateratua izan bai, baina banku, zerga eta lan arloko arau- di batasunik ezak kinka larrian jarri ditu Europako zenbait herrialde. Batik bat Espainiaren gisako periferiakoak, baina baita, hein batean, Frantzia bera ere.

Hori guzti hori salatuz, edota islatuz, gertatu da Espainian Podemos fenomeno politikoaren agerpena, gurean ere iku- si «Ahal(ko) dugu(na)». Eta eltzea sutan probatzen denez, politikak berriro ekonomiari gain hartu ote diezaiokeen

frogatzeko aukera eman dezakeena. Nahiz eta zaila dirudien horrelakorik gertatzea, eltzea moneta batasunetik pitzatzen ez den bitartean, bederen.

Beste muturrean, bere burua Lehiakortasunerako Kontseilu izendatuak España 2018 plana plazaratu du, lau urtean langabezia Europako estandarretan finkatzea posible (eta ia erraza) dela esanez, lobby gisa eta enpresa handi eta soldata are handiagoen talaiatik. Sututa daudenei gasolina jaurtitzea dirudite proposamenok, eta jada hauteskunde inkestetan isla duen batzuen haserrea besteen kezka bihurtzen ari da. Ustelkeria ari baitu azken aldian inguruotan.

Maila akademikoan ustelkeriaren eragina zein den aztertu du hainbat lanek. Mushfiq Swaleheen 'Economic growth with endogenous corruption: an empirical study' izan liteke sendoenetako bat, epe luze bateko panel gisako datuak erabilia. Ondorioa: ustelkeriak badu eragina ekonomia per capita errentaren hazkunde tasan, baina berori ez da lineala.

Ildo berekoak lirateke, baina, erakundeen euren garrantzian zentratuago, Niall Fergusonen *The Great Degeneration. How Institutions Decay and Economies Die* edota Daron Acemoglu eta James Robinsonen *Why Nations Fail. The Origins of Power, Prosperity, and Poverty*. Azken horrek ezberdintzen ditu «erakunde inklusiboak» eta «erakunde ustiatzaile edo zurrupatzaileak»: lehenak aberastasuna sortzeko antolatzen dira, inbertsioa sustatu eta giza kapitala zein kapital teknologiko nahiz fisikoa pilatzeko ahalmena dute; bigarrenak, berri, talde sozial jakin bat(zu)en mesedetan antolatzen dira, aberastasunaren banaketa ezberdina eraginez. Egiatan, zuri eta beltzak baino grisak izango dira ugariago errealtatean eta baita denboran ere. Hori zenbakitara ekarri nahian sortu zen, barbarako, legeen errespetua neurtzen saiatzen den World Justice Project Rule of Law Index (<http://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index>), Twitterren txio @TheWJP egiten duena.

Gure txikian, lidergo eta egitura politiko nazional sendorik ezean, ez dugu horrelako ikerketetan ateratzerik ere. Beraz,

behetik gorako herri mugimenduen indar eta gaitasunean dago, egotekotan, biharko euskal ekonomiaren gakoetako bat, 'euskal' horri gagozkiolarik, 'ekonomiari' bainoago. Tokiko monetek, gertuko nekazarien kontsumo taldeek, kooperatibek (batik bat txikiak eta hezkuntzakoak barne), hezkuntzako praktika (behar denean intsumitue)k eta borondatezko lankidetzak eta barne-elkartasunak garrantzi handia izan dezakete, Errigora ekimena gogoan, herriak gora egin dezan. Ekonomian eragin dezaketen gure politikak lirake, behetik gorakoak edota behetik beherakoak. Gure eguneroko jokamoldeetan ikuspuntu ekologikoa barneratzea da, berbarako, aurrera begira oso eraginkorra izan litekeen beste lan ildo bat, batik bat erregai fosiletan oinarritutako kontsumoari muzin egiten zaion neurrian. Zentzu horretan, Gipuzkoan 'zaborraren gerra' hitzetik hortzera ibili den legegintzaldi amaiera honetan, giltzarria da gizarte sentsibilizazio eta jokamoldeak zaborren gain aldatu ote diren, edo ez. Itxura batean, gainontzeko herrialdeak baino aurreratuago ageri baita Gipuzkoa, zabor bilketa sistema edozein delarik ere.

Zerga paradisu txikiak handientzat

Kapital handiak harrapatzeko zailtasunak eguneroko ogi dituzte ogasun ezberdinek. Urte batzuk joan dira zulo oso zabaleko saretzat jo daitezkeen SICAV inbertsio elkarteei (akronimo bera darabilte gure inguruko bi erdara nagusiek: Sociedad/Société de Inversión/Investissement de/à Capital Variable; SICAV beti ere) euskal erakundeek %28ko zerga tasaren sarea jaurti zitelako. 2009an izan zen, EAJ, PSE eta Hamaikabaten ekimenez, SICAVek zuten %1eko tasa elkarte arrunten zergarenera berdindu asmoz. Esan gabe doa airean Madrilerako joan zirela guztiak, %1eko zerga tasan bertango jarraitzeko. Eta Madrilek ere beste horrenbeste egin balu, Luxenburgo, Andorra edo Suitzan topatuko zuketela lekua. Gure kasuan, sare jaurtiketa arraina uxatzeko egin zen gehiago,

arrantzarako baino. Hutsaren %28 ez da ezer eta askoren %1, aldiz, bada zerbait; duintasunaren prezioa, akaso.

Ohiko bihurtzen ari dira azkenaldian Irlandan edo Luxenburgon ezarri eta salmentak bertatik egitura konplexuen bidez burutzen dituzten enpresen berriak: Facebook, Google, Apple teknologikoak bakarrik ez, berrikitan zabaldu dira Ikea, Pepsi edo Burberryren kasuak ere. Kontua da oraingoan Luxenburgotik datorrela berria, eta Jean Claude Juncker buru zuen garaian (Europako Batzordeko egungo presidentea) negoziatu zirela horietako zenbait *tax ruling*, alegia, enpresa multinazionalak euren zerga ordainketak seko murrizteko hango agintaritzarekin negoziatzen zituzten akordio bilateralak. *Comfort letter* edo 'lasaitasun gutun' moduko batzuen bidez erakartzen zituen Junckerrek multinazionalok berera, Nafarroak baino biztanle gutxiago edukita, askoren %1 horrek luxenburgotarrei mesede egingo zielakoan.

Opor fiskalen isuna ikusita, Batzordeko presidentea herrialdez herrialde defizita murrizteko egingo dituen eskakizunak ikusita, amorrua da edonork senti dezakeen gutxienekoa. Gure inguruan zeresana eman duen antzeko gai bat ere puri-purian dago, Volkswagenen BEZa dela eta ez dela Espainiako Ogasunak eta Nafarroakoak duten auziaren harira. Urtetan Nafarroak izan duen gainfinantziazioa (urtero aurrekontuaren %10 inguru) bertan behera gelditu da krisiaren argitan eta tentsio politikoak eragin ditu. Barcina etxera bidali duen zera ez ote dago gai horrekin (ere) oso lotua? 🍷

«Zernahi gisaz»

Lehendabiziko aldiz Henrike Knörr entzun nuen «zernahi gisaz» esaten, eta aitortu behar dut nolabaiteko aire pedantea hartu niola. Geroxeago, Nafarroako iparraldeko emakume baserritar bati entzun nion, eta hark pedantetik ez zeukan deus ere. Objektiboki sekuentzia akustiko berdina zen. Subjektiboki ezberdinak ziren, itxura denez. Hiztun batek «baina zer egin didazu?» esaten badigu, eta beste batek «baño ze in diezo?», oso litekeena da bati kutsu jatorra hartzea eta besteari ez, eta bi hiztunak gure aurreiritzien arabera sailkatzea. Eta oraingoan ere, esanen nuke, sekuentzia akustikoa berdina ez den arren, bi esanak ere objektiboki berdinak dira. Atzerritar edo arrotz batek –edo agian baita gure herriko erdaldun batek ere– gauza bera esateko bi modu ezberdin horiek entzuten balitu, bien artean ñabardurarik ez duela sumatzen esanen liguke, jatortasuna ezin duela inon antzeman. Jakina, ez baita kontu objektiboa, gure gogoan dago ‘jatortasun’ hori, gure pertzepzioan, oso psikologikoa da. ‘Plastikozko hizkeratzat’ jotzen den horrek edo hizkera oso akademikoak testuinguru batzuetan itxuraz eragiten digun sufrikarioa subjektiboa denez, ziur asko hori gainditzeko bideak ere hala izan beharko du. Alegia, hainbatentzat jasanezinaren muga dagoen hizkera akaso zurrun eta formal edo kutsu akademikoko hori infernura kondenatu eta estigmatizatu gabe, horrekiko ditugun zenbait hesi eta oztopo mental baztertu beharko genituzke, eta hark ere hizkera jator eta eroso bihurtzeko dituen aukerak balioetsi. Izan ere, euskaldun oso eta eroso bihurtu nahi ditugun milaka eta milaka lagun, zenbait lurraldetan gehiengo erabatekoa direnak, hizkuntza eredu horretatik abiatuko dira

euskalduntze prozesuan, eta eredu horretatik egin beharko dute bidea, eredu bera leunduz, goxatuz eta bihurrituz.

Zer daukagu?

Eztabaida mikatz samarrak sortzen dira erabiltzen dugun hizkuntza ereduaren inguruan. Corpusaren inguruko eztabaida dela eman dezakeen arren, estatusaren gorabeherak gobernatzen dute auzia goitik beheraino nire ustez. Aurten egin ditu 50 urte euskara batuak, *Berria* egunkariak argitaratutako erreportaje seriean egindako planteamendua ontzat joz gero. Eta 50 urte geroago, oraindik ere, batuaren eta euskalkiaren inguruko eztabaida bizi-bizi dago, eta esanen nuke berpiztuta, etsigarria izan daitekeen arren. Batuaren eta euskalkiaren artean ez luke lehia egon beharrik, zuzenbidez. Bai, ziur asko, espazioen banaketa bat, banaketa horrek erabat zurruna izan behar ez badu ere. Espazio banaketa horretan, ordea, gaztelania eta frantsesa ere sartzen zaizkigu ekuazioan, gehienetan erabat nagusi gainera, eta hizkuntza ereduaren edo moldearen espazioen banaketan desplazamendu bat gertatzen da horren ondorioz. Eta hizkuntzen bizitzan aldaeren artean neurri batean arrunta eta normala izan litekeen lehia, areagotu egiten da gurean.

Batua/euskalkia eta erregistro formalak/informalak ditugu hizpide eta eztabaidagai, eta askotan elkarrekin nahasi ere egiten ditugu batzuk eta besteak, nahiz eta ez diren gauza bera. Gertatzen zaiguna aztertzeko, nolana ere, daukagun egoera gogoan izan beharko genuke. Alegia, zer da daukaguna? Bada, bi hizkuntza nagusi –gaztelania eta frantsesa– eta beste bat menpean, desorekan eta lehian, hitza gustatzen ez bazaigu ere; baita egoera hori iraultzeko gauza ez diren hizkuntza politikak ere, aldeak alde; urte askoan euskararen zapalkuntzak sortu digun hizkuntzarekiko harreman gatazkatsua, konplexuz nahikoa ongi hornituta utzi gaituena; hizkuntza gutxiak are murriztago izatera bultzatzen dituzten gertaera eta korronte

sozial indartsuak eta aski hedatuak (globalizazio eta uniformizazio kulturala, oraingoz batez ere hizkuntza nagusien alde jokatzten duten teknologia berriak, merkatuaren indarra...); hiztun herren asko, nahi baino gehiago, euskaraz ari denean nahi bezain eroso sentitzen ez dena...

Hori izan liteke gure panoramaren zirriborro sinplifikatu bat, eta faktore horiek ere kontuan hartu beharko genituzke hizkuntza ereduaren eta moldeen artean sortzen zaizkigun tentsioak aztertzeko garaian. «Zernahi gisaz» erabiltzea edo «baina zer egin didazu / baño ze in diezo» aukeren artean hautatzea bezain gertaera sinpleen atzean, beraz, gako politikoak, soziologikoak eta kulturalak ditugu, eta erabilera horiek sortzen dizkiguten erreakzioak ulertzeko ere kontuan izan behar ditugu.

Zer eduki nahiko genuke?

Nahiko genukeen euskararen balizko estatusaren eta egoera soziolinguistikoaren gainekoak zehazten hasi gabe, auzia nolabait hiztunaren arlo indibidual –horrelakorik baldin bada– horretara ekarriko dugu, artikulu honetan ‘jatortasuna’ bezalako kontzeptu labainkorrez gogoeta egin nahian ari garelako. Esan genezake, beraz, ikuspegi horretatik, euskaldun osoak eta erosoak nahi ditugula, euskaraz normal eta natural ariko direnak, hizkuntzari buruzko gogoeta etengabe ari gabe euskara erabiltzen utziko ligukeen egoera batean. Hiztun guztiak jator, adierazkor, hizketan sufritu gabe, erregistro guztien jabe. Nor bere hizkuntza jarioarekin arrastaka ari gabe eta are gozatuz ariko diren hiztunak, eta hurkoarenarekin ere sufrituko ez dutenak.

Zer da onargarria?

Bistan da nahi dugun hori ez daukagula, eta ez dugula bihar goizerako edukiko, egun daukaguna hortik urrun samar

baitago. Baina bi muturren arteko tarte horretan, zer da guretzat onargarria? Hori ere definitu beharko genuke, beharbada. Izan ere, onargarria denaren maila edo atalasea non kokatzen dugun, jatortasun ezaren estigmarekin nola jokatzeko dugun, hainbat euskaldun tributik kanpora uzteko arriskuan egon gaitezke. Beste aldera, hizkuntzaren sendotasunari, zuzentasunari eta jatortasunari edo senari baliorik ematen ez badiegu, gaur euskara den hori beste zerbait bihurtzea ere gerta liteke, ezin onartuzko mugara iritsiz. Alegia, zabarkeria hutsa ere ezin da ontzat jo. Nonbait beharko du mugak, beraz, baina ez da erraza esaten non. Dena den, hasieran aipatu ditugun adibide horiek gogoan izanda, gure subjektibitatea zertxobait aldatuz, beharbada gaur egun ustezko jatortasun faltagatik sufriarazten diguten hainbat gauza lasai asko onartuko genituzke, eta hizkuntzak ez luke deus galduko horregatik. Ebidentea eman lezake, baina agian ez da alferrikakoa gogoratzea euskara aldatzea ez dela nahitaez euskara pobretzea edo eskastea, ez direla sinonimoak. Tragedia gisa bizi ditugun hainbat aldaketa, esan nahi baita, ziur asko onargarriaren mugan sar litezke.

Euskara batua erlaxatuko denekoa

Euskara batua eskolatik, erabilera idatzitik eta eremu formal hutsetik ateratzen denean, masiboki atera ere, eta intentsitatez erabiltzen denean, orduan erlaxatuko da eta 'jator' bihurtuko. Euskara batuak ere balio beharko du hizketarako, ezinbestean, batua bera izanen delako euskaldunon hizkuntza-komunitatean sartzeko hiztun askok eta askok izanen duten pasabide eta zubi bakarra. Horretarako, jakina, lagungarri izanen ditu euskalkien baliaabide lexiko, morfologiko eta sintaktiko guztiak, edo asko bai behintzat. Baina ezin dugu espero euskara bigarren hizkuntza gisa edo eskolan ikasiko duten inguru erdaldun samarreko horiek guztiak euskalki edo hizkera historiko jakin bateko hiztun bikain hain erraz bihurtuko direnik.

Eta euskarak etorkizuna izanen badu, ezin ditugu isilik eduki, jatortasunaren izenean eta euskara 'lehorra' jasan ezin dutenek sufri ez dezaten, bide bat edo beste erabilia sortuko diren euskaldun guztiak. Euskara, beraren aldaera ezberdinetan, erabili egin beharko da, bidean lohia itsasten bazaigu ere.

Esan bezala, euskara batua ere kalera, parkera, ohera eta tabernazulora aterata lortuko dugu tresna egokia izan dadin. Euskara batuari leporatzen diogun ezin hori, harreman informaletarako, adierazkortasunerako, afektibitaterako... oraingo kontua izan liteke, koiunturala, esan dezagun. Alegia, eta egoera erabat hipotetiko bat ekarrita: mendiko bailara galdu bateko komunitate isolatu batean bizi diren guraso guztiek beren umeak bertan euskara batuaz heztea erabakiko balute, eta beti euskara batuaz egin, eta beste aldaerarik ezagutuko ez balute haur horiek, denbora eta urteak igarota, ez dugu pentsatuko, bada, ume horiek ez luketela nahi dutena esaten asmatuko, eta deseroso biziko zirela euskara horrekin, ezta? Zer eginen lukete ume horiek? Nire ustez behintzat, erabileraren erabileraz, euskara hori zorroztu, bihurritu, mila buelta eman, aldatu... baina moldatuko lirateke beren eredu horrekin hizkuntzarekin gozatzeko, jolasteko, adierazteko, haserretzeko, barre egiteko... Eta ez lukete izanen erridikulua- ren sentsaziorik, edo jatortasunik ezaren konplexurik, esate baterako, «baño ze in diezo» esan beharrean «baina zer egin didazu» esateagatik. Ez legoke hor preso hartuko lituzkeen subjektibotasun linguistiko zigortzailerik. Edo agian egonen litzateke, baina haiek sortutakoa izanen litzateke, bestelakoa, eta ez gaur egun hainbeste euskaldun zigortuta dauzkan ho- rren modukoa.

Hori ez da gertatuko, noski, ez dagoelako horrelako komu- nitaterik eta ez delako horrelakorik egonen. Baina konpon- bidea nondik etor litekeen erakuts dezake. Alegia, euskara batuak berak, behar adinako erabilerarekin eta intentsita- tearekin, eta gure subjektibotasun horrek ezartzen dizkigun harresiak eroriko balira, emanen luke kalerako eta oherako eredu eta aukera erosoak, gustagarria, aldatua, aldakorra,

naturala eta modu natural batean sortua, agindu eta gomen-
dio zorrotzetatik ihesean ziur asko. Behar adinako erabileraz
eta intentsitateaz, gogora eta azpimarra dezagun.

Horixe izan beharko litzateke agian gure esperimentu erral-
doia. Euskalki guztiei zukua aterako dien euskara batua ka-
lera ateratzea, gure 'komuna' erraldoiak euskara batu hori,
erabilera formaletarako bai baina ahozkorako eta erabilera
informaletarako ere izan daitekeena, tresna eraginkor, jo-
lasgarri eta gozagarri bihur dezan. Euskalkiek desagertu
beharko lukete agertoki horretan? Ez, nire ustez behintzat.
Gaur egun indarrean dauden tokian bitarteko eraginkorra
dira, hurbila, bizia eta emankorra. Aldatuko dira, aldatzen
ari dira, eta ikusiko dugu hizkeren arteko konbergentziak
nola jokutzen duen. Haien espazioa izanen dute, eta hori
da agian gaur bertan pixka bat definitzea komeni dena, he-
datzen ari den nolabaiteko txokokeria, zenbaitetan nahikoa
zentsugabea, gainditzeko eta praktikoagoak izateko. Bestal-
de, aipatu dugun esperimentu erraldoia ongi aterako balitz,
oso litekeena da euskara batuak berak euskalki edo hizkera
molde berriak ere sortzea, ez dakit aldagai geografiko gi-
sa edo, gizarte-harremanen eta gizarte-sareen bilakaeraren
ondorioz, aldagai sozial gisa. Kontuan izan behar dugu, no-
lanahi ere, batuarekin egin beharreko esperimentu erraldoi
hori ez dela corpusaren inguruko egiteko bat, bete-beteen
estatusari dagokiona baizik.

Ez baitago epe laburrean behintzat gure esperimentu erral-
doia bezalako egoerak irudikatzerik, bitartean onargarria
denarekin borrokan jarraitu beharko dugu, euskalkiari eta
batuari bideak irekiz, arnaguneak emanaz, naturalak izan
behar duten bilakaera horiek ahalik eta era masiboenean
eta produktiboenean gauza daitezen. Eta bitartean gako bat
behar izanez gero, euskaraz eroso eta natural egitea, horixe
da nik proposatuko nukeena, iruditzen baitzait hizkuntzaren
plazera eta atsegina erosotasun eta naturaltasun horretatik
lor daitekeela, beste inondik baino gehiago. 🍷

Telepolis

Gorka Julio

Firefox 10 urte eta aurrera

Mozilla Firefox (<http://mozilla.org/eu/firefox>) nabigatzaileak 10 urte bete ditu. Hamarkada bat, web libre eta independente baten alde. Internet Explorer nabigatzailea nagusi zen garaian alternatiba moduan jaio zen nabigatzaileak gauzak beste era batera egin daitezkeela erakutsi du.

Bide oso berezia egin du. Mozilla Fundazioa sortu zen lehenengo. Momentu horretan, Netscape nabigatzailearen arduradunek, Internet Explorerren kompetentziaren aurrean, amore eman eta proiektua alboratu zuten. Alboratu baino, bere kodea ireki eta horrekin fundazio bat eratu zuten.

Fundazio hori izango zen, hainbat izen mahai gainean izan ondoren, gaur egun Firefox bezala ezagutzen dugun nabigatzailea atera zuena. Hasieratik, software librea, estandar irekien aldekoa, pribatutasuna eta segurtasuna oinarri izan zituen nabigatzaileak. Hasieratik ere, hizkuntza aniztasuna eta web teknologien ezagutza ere zabaldu nahi izan dituzte nabigatzaile horren bidez.

Etengabeko berrikuntzan dago Firefox, eta, noski, bere azken bertsioan ere badira batzuk; gehienak pribatutasunarekin dute harremana. Bilatzaileen artean pribatutasuna kontuan hartzen duen DuckDuckGo (<https://duckduckgo.com>) gehitu dute. Azken mugimenduen arrastoak ezabatzeko botoia ere gehitu dute nabigatzailean. Horrez gain, CDT *Center for Democracy and Technology* (<https://cdt.org>) eta Tor (<https://torproject.org>) proiektuekin batera lanean ari dira pribatutasun maila oraindik altuagoa lortzeko.

Mozilla Fundazioak, bere nabigatzailearen bidez, web ireki baten garrantzia ikusaraztea lortu du. Arlo horretan indartsu

izan gabe, Internet Explorerrek bere garaian eta Chromek orain, askoz gehiago bideratu zezaketen ezagutzen dugun Web-aren etorkizuna.

Ezinezkoa litzateke Firefox ulertzea fundazioa eta bere inguruan biltzen den komunitaterik gabe. Fundazioa ez dago geldi, ez horixe, bere misioarekin aurrera doa, beste hainbat programa, proiektu eta ekimen aurrera eramanez. Garrantzitsuenak, beharbada, Firefox OS (<https://mozilla.org/firefox/os>), web teknologietan oinarritutako mugikorrenzako sistema eragile librea, eta Webmaker (<https://webmaker.org>), Web teknologia ikasi, irakatsi eta sozializatzeko proiektua.

Firefox OSrekin, mugikorren mundu gero eta itxiagoan web teknologia estandar eta irekien bidez irekiera bultzatu nahi da. Horretarako, hardware behar handiak ez dituzten gailuetan ere ibiliko den kalitatezko sistema eragile bat sortu nahi dute. Joera aplikazio-merkatuen aldeko apustua denean eta software eta hardware kontrola areagotzen ari den momentuan, irekitasuna lantzeko estrategia bezala erabiltzen dute softwarea.

Webmaker, bestalde, ezagutza maila oso ezberdinak dituzten pertsonak Web teknologietan hezteko proiektu bat da. Bideo interaktiboen edizioa, webgune sinpleen sorrera, Web teknologien ezagutza edota aplikazio mugikorrak sortzea (programaziorik jakin gabe) dira ekimen honen bidez egin daitezkeenak. Helburua ere argia: teknologia irekien ezagutza hedatzea eta balioztatzea.

Bide luzea eta helburu argiak: eremu pribatuko ekimen baten porrotaren ondoren, bertako kodea askatu eta probestu, fundazio bat sortu, inguruan komunitate bat bildu... Prozesu berezi eta emankorra, egungo Web-aren izaera irekia baldintzatzea lortu duena eta etorkizunean ere egingo duena, seguruenik.

Raspberry Pi hezkuntzan

Ikastolan izan nuen lehen ordenagailuetako bat erabiltzeko aukera. Garai horretan ikastolek bazuten, hezkuntza

programaren barruan, beste lekuetan erakusten ez zen Logo programazio lengoaia. 'Dortoka' deitzen genion kurtsore triangeluar bati, aurrera, atzera, ezker, eskuin... marrazkiak egin eta algoritmoak garatzen genituen. Ez zen beste munduko ezer, baina gero fakultatean ikusiko nituen zenbait kontzeptu hor jada lantzen zirela ikusteko aukera izan nuen.

Orain, aldiz, teknologiak gero eta leku handiagoa duenean gure bizitzetan, eskoletan ez da horrelakorik erakusten. Salbuespenak badaude, noski, baina ez dut uste gure hezkuntza sisteman hori era integral batean lantzen duen inor dagoenik.

Teknologiaren erabilera erabiltzaile mailara mugatu ohi da askotan: testu editore bat erabili, Interneten erabilpena, irudi edizioa gutxitan eta web zerbitzuen erabilera zorte apur batekin. Ez dut uste erabiltzaile maila hori denik hezkuntzaren lehen faseetan erakutsi beharrekoa.

Beste batzuetan, esfortzua edo atentzioa gailuetan jarri ohi da. Gailuek beste guztia konponduko balute bezala. Batzuek *tablet*-en alde egiten dute, beste batzuek, aldiz, *netbook* ordenagailu eramangarri txikien alde. Lehena guztiz planteamendu okerra dela uste dut, tabletek erabateko muga suposatzen baitute ikasketa prozesu batean, ezin da ezartzen dituzten mugetatik harago joan askotan. Bigarren aukerak, egokiagoa bada ere, ez du ezertarako balio baldin eta atzetik hezkuntza proiekturik ez badago.

Horren aurrean, mundu mailan beste leku askotan ordenagailu merke eta programagarriak baliatuz ari dira teknologia zientzien gaia lantzen. Ingalaterran, Raspberry Pi (<http://raspberrypi.org>) hardware libreko ordenagailu plaka txiki eta merkea (30€ inguru) erabiltzen hasi dira eskoletan. Erabakia estrategikoa izan da, teknologia zientziak beste zientzien mailan kokatu nahi izan dituzte. Irakasleak, materialak, formazioa... estrategia oso bat garatzen ari dira hori posible egiteko.

Aukeratutako gailua ere garrantzitsua da. Soluzio itxi edo mugatuen aurrean, tripa elektronikoetatik ia azken programaraino nola funtzionatzen duen ikas dezakezu. Programatu ere egin daiteke, eta horrela bidean programatzen ikasi.

Hautsiz gero ere ez da ezer larria gertatzen, bere kostu txikiak jende askoz gehiagorentzako eskuragarri bihurtzen du.

Raspberry Pi pantaila eta teklatu bati lotuta ordenagailu arrunt baten moduan erabil badaiteke ere, gauza askoz gehiago egin daitezke berarekin. KIT modukoak ugaritzen ari dira: automobil programagarriak, sentsoreak kontrolatzeko jokoak, kamera bat gehitzen diotenak...

Bertan erabil daitezkeen sistema eragile eta programak ugari dira. Sistema eragilea eta programa sortak batzen dituzten banaketa ugari agertzen hasi dira. Programak ere asko dira; adibidez, Minecraft joko ezagunaren bidez, programatzen ikastea bilatzen duten materialak aurki daitezke.

Ezagutza horiek hezkuntza sistematik ere sustatzen hasteko ordua izan daiteke. Buruarekin, irakasleentzako formazio egokiarekin, familientzako baliabide egokiekin, baina batez ere ilusioarekin. Etorkizunean teknologiaren papera orain artekoa bezalakoa edo handiagoa izango dela pentsatuz gero, guztiz beharrezkoa.

P2P jendartea

Posta sareak sare zentralizatuen garaia ekarri zigun; telegrafoak (eta ondoren telefonoak) XIX-XX. mendei forma eman die; Internetek, aldiz, sare banatuen garaia ekarri du, eta mundua ere forma horretara egokitzen ari da.

Sare banatuen ezaugarria hau da: puntu batetik bestera igartzeko milaka bide izatea. Hau da, informazioa pasatzen utzi edo bideratu behar duen gunen zentral bat edo batzuk egon beharrean, mila bidetatik iritsi daiteke informazioa.

Internet berez horrela pentsatu zen, baina ondoren, errealitatean, bere egituraketa dela eta, ez da guztiz horrela izan. Berez Internetera edozein gailu konekta daiteke, baina horretarako beti hornitzaile bat izaten da; eta, noski, horrek baditu mugak.

Beste alde batetik, zenbait estatu edo egiturek kontrol ahalmen handiagoa dute sarean. Hor kokatzen dira, adibidez,

sarearen neutraltasunaren aurkako eta aldeko aldarriak. Batzuek kontrol hori mantendu edo areagotu nahi dute, eta beste batzuek, aldiz, Interneten izaera librea ziurtatu, denentzako neutraltasun izaera hori bermatuz.

Baina zer gertatuko litzateke benetako p2p puntuz puntuko sareak sortuko bagenitu? Ezagutzen diren eta ezagutzen ez diren nodoen (sareko partaide) arteko benetako p2p sareak osatzeko gai bagina? Badira horretara bideratzen gaituzten teknologia berriak, Interneteko hasierako izaeratik gertu, baina sare banatuen filosofian oraindik gehiago sakontzen dutenak.

Gary Sharmak, *The Wall Street Journal* egunkarian argitaratutako 'The Imminent Decentralized Computing Revolution' artikuluan, hiru agente identifikatzen ditu: *Mesh* sareak (sare banatuak), *Block chain* teknologia (transakzio banatuak) eta agente autonomoak (erabaki hartze banatua).

- *Mesh* sareak maila edo sareta moduko sareak dira. Sare hauek gertuan kokatzen diren gailuen artean p2p sareak osatzeko gaitasuna dute, bata bestearekin automatikoki komunikatuz. Zure telefonoa, adibidez, antena batera konektatu beharrean, ondoko gailuetara konektatzen da router funtzioa betez. Horrela, unean uneko konexio askoko sare bat antolatzen da, erasoen aurrean askoz ere erresilenteagoa dena.

Horrelako sareek katastrofe egoeratan, jende asko biltzen dituzten ekitaldietan, tokiko sareak osatzeko... balio dezakete. Aurreko sareekin ere lotu daitezke, *Mesh* sarea erabili daitekeenean erabili, baina ezin denean ohikoagoak diren beste sareak erabiltzeko.

Era honetako sareak sortzeko gaitasuna duen adibide bat Firechat mugikorrerako aplikazioa izan daiteke. Gure mugikorretako konexioa baliatuz, ondokoekin konektatu eta horrelako sareak osatzeko gaitasuna dauka aplikazioak. Batzuentzat ez da guztiz p2p eskema betetzen, baina adibide bezala baliagarria da.

- *Block chain*. Teknologia hau sarea osatzen duten agente guztien artean partekatzen den bloke kriptografikoz

osatutako katea da. Kate horretan, sarean gertatutako transakzio guztiak gordetzen dira eta, beraz, egiazta daitezke. Horrek, bi puntuen arteko konfiantza egon gabe eta kanala ziurra izan gabe ere, konfiantza ematen dio transakzioari. Informazioaren jabetza, mantenua, garraioa eta prozesamendua posible egiten du, tartean beste inor egon gabe.

Teknologia honen gainean dago eraikia askok ezagutuko duzuen Bitcoin kriptomoneta digitala; baina gero eta gehiago dira soluzio bezala erabiltzen dutenak: Namecoin (DNS banatua), Agora (bozkatzeko sistema banatua), Maidsafe (fiktuzko sistemak gordetzeko sistema banatua)...

- Agente autonomoak. Logika propioa duten edota testuinguruaren arabera erabakiak bere kasa hartzen dituzten sareetara konektatutako agenteak dira. Agente horiek softwarea edo hardwarea izan daitezke, eta zerbitzuak salerosi, ekintzak burutu, erabakiak hartu... ahal izango dituzte.

Beren burua eguneratu, errepikatu edota hobetu ahal izate-ra ere irits daitezke. Adibide simple batzuk ematearren: falta diren elementuak zein diren jakin, eskatu eta ordaindu ditzakeen hozkailua, edota merkatu finantzarioaren egoeraren arabera egokitzeko ahalmena duen kontu korrontea.

Mundu berri asko posible egingo dituzten teknologiak dira horiek. Erronka berriak mahai gainean jarriko dituzte teknologia horien aplikazioek; liluragarriak batzuk, belduragarriak beste asko, baina geldiezia da. 🐛